

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА імені О. М. БЕКЕТОВА

О. В. Ярмак

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної і заочної форм навчання зі спеціальності 076 – Підприємництво,
торгівля та біржова діяльність, освітньо-професійна програма
«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»)*

Харків
ХНУМГ ім. О. М. Бекетова
2024

Ярмак О. В. Міжнародні розрахунки : конспект лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти денної і заочної форм навчання зі спеціальності 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність, освітньо-професійна програма «Підприємництво, торгівля та біржова діяльність» / О. В. Ярмак ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. – Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024. – 92 с.

Автор

канд. екон. наук, доц. О. В. Ярмак

Рецензент

А. О. Москвіна, кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії та міжнародної економіки (Харківський національний університет міського господарства імені О. М. Бекетова)

*Рекомендовано кафедрою економічної теорії та міжнародної економіки,
протокол № 13 від 23 червня 2024 р.*

© О. В. Ярмак, 2024

© ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
Змістовий модуль 1 Теоретичні основи валютних відносин і міжнародних розрахунків.....	5
Тема 1.1 Міжнародні валютні відносини і валютна система.....	5
Тема 1.2 Баланс міжнародних розрахунків.....	15
Тема 1.3 Міжнародні валютні ринки і валютні операції.....	22
Змістовий модуль 2 Способи платежів і форми міжнародних розрахунків.....	31
Тема 2.1 Основи організації міжнародних валютних і розрахункових операцій.....	31
Тема 2.2 Форми міжнародних розрахунків.....	40
Тема 2.3 Організація міжнародного кредитування.....	58
Змістовий модуль 3 Регулювання сфери міжнародних розрахунків.....	66
Тема 3.1 Валютна політика і валютний контроль в Україні.....	66
Тема 3.2 Валютні правовідносини.....	80
Список рекомендованих джерел.....	90

ВСТУП

«Міжнародні розрахунки» є обов'язковою дисципліною підготовки бакалаврів. Навчальна програма дисципліни «Міжнародні розрахунки» складена відповідно до нормативної програми освітньо-професійної підготовки бакалаврів з підприємництва, торгівлі та біржової діяльності.

Вивчення цієї дисципліни є важливим моментом для виявлення об'єктивних залежностей як у світовій, так і вітчизняній економіках. Знання в галузі міжнародних розрахунків формує необхідну ерудицію і творчі навички, які дозволять вільно орієнтуватися у проблемах міжнародних розрахунків, порівнювати різні теоретичні підходи та ухвалювати самостійні рішення у практичній реалізації економічних завдань.

Конспект лекцій із дисципліни «Міжнародні розрахунки» передбачає його опрацювання паралельно з прослуховуванням лекцій або для самостійного вивчення матеріалу студентами всіх форм навчання. У конспекті матеріал подано у логічній послідовності, що дозволяє виявити причинно-наслідкові зв'язки економічних процесів та явищ. Теми та питання лекцій відповідають робочій навчальній програмі дисципліни «Міжнародні розрахунки».

Метою викладання навчальної дисципліни «Міжнародні розрахунки» є формування системи теоретичних знань про закономірності розвитку, структуру та принципи організації світової валютної системи, валютних ринків, міжнародних розрахунків та кредиту, а також особливості діяльності міжнародних та регіональних валютно-кредитних та фінансових організацій.

Предметом вивчення дисципліни, оснований на діючих національних і міжнародних нормативно-правових актах, що регулюють рух фінансових ресурсів на світовому ринку, з метою їхнього найбільш ефективного використання.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВАЛЮТНИХ ВІДНОСИН І МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

Тема 1.1 Міжнародні валютні відносини і валютна система

План

- 1. Міжнародні валютно-кредитні відносини в системі міжнародних економічних відносин.*
- 2. Поняття та сутність валютної системи, її основні елементи.*
- 3. Еволюція міжнародної валютної системи.*
- 4. Міжнародні валютні та фінансово-кредитні організації.*

Сутність валютних операцій

Міжнародні валютно-кредитні відносини є важливою складовою системи міжнародних економічних відносин. Вони охоплюють усі аспекти обміну валют, фінансових потоків, кредитних операцій між країнами, а також діяльність міжнародних фінансових інституцій. Ці відносини відіграють ключову роль у забезпеченні глобальної фінансової стабільності, розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій.

Сучасний етап розвитку світової економіки характеризується подальшим поглибленням і зміцненням міжнародних відносин, а отже, передбачає розширення міжнародних розрахунків та їхнє регулювання. Державне регулювання міжнародних розрахунків реалізується за кількома напрямками. Зокрема, держава впливає на систему розрахунків власне тим, що часто сама бере в них участь та періодично вводить певні валютні обмеження, створюючи органи валютного контролю тощо, а також впливає на рахунки через систему міжнародних організацій.

В умовах глобалізації та поглиблення міждержавних відносин Україна є активним учасником міжнародних економічних, політичних і культурних відносин, а також бере активну участь у міжнародній торгівлі, що дозволяє не тільки ефективно використовувати наявні ресурси, але і брати участь у міжнародній торгівлі. Це дозволяє не лише максимально ефективно використовувати наявні в державі ресурси, а й долучатися до процесів науково-технічного прогресу та задовольнити своїх громадян продукцією чи послугами іноземних контрагентів, які не представлені на вітчизняному ринку. Окрім того, для досягнення підприємницького успіху цілком очевидним є прагнення українських підприємств виходити на зовнішні ринки, займатися зовнішньо-економічною діяльністю (ЗЕД). Водночас їм доводиться мати справу з різними формами міжнародних розрахунків. Аби складна система вибору форм міжнародних розрахунків між експортерами й імпортерами не стримувала розвиток ЗЕД українських підприємств, вона має здійснюватися якомога ефективніше.

Основні елементи міжнародних валютно-кредитних відносин:

1. Міжнародні валютні відносини:

- валютні курси. Обмінні курси валют, які визначають вартість однієї валюти відносно іншої. Валютні курси можуть бути фіксованими, плаваючими або керовано плаваючими;

- валютні ринки. Платформи, де здійснюються операції з обміну валют, включаючи спот-ринок, форвардний ринок і ринок валютних опціонів;

- валютні резерви. Запаси іноземної валюти, які центральні банки тримають для підтримки стабільності національної валюти і виконання міжнародних розрахунків.

2. Міжнародні кредитні відносини:

- міжнародні кредити. Фінансові ресурси, надані однією країною іншій у вигляді позик, що можуть бути державними, комерційними або міжбанківськими;

- кредитні лінії та облігації. Інструменти фінансування, що використовуються країнами та міжнародними корпораціями для залучення капіталу на міжнародних фінансових ринках;

- міжнародні кредитні організації. Інститути, такі як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, які надають кредити країнам для підтримки економічного розвитку і стабільності.

3. Міжнародні фінансові інститути:

- Міжнародний валютний фонд (МВФ). Організація, що сприяє міжнародній валютній співпраці, стабільності валютних курсів і наданню фінансової допомоги країнам-членам;

- Світовий банк. Інститут, що надає довгострокові кредити для фінансування економічного розвитку, зокрема в галузях інфраструктури, освіти та охорони здоров'я;

- Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Фінансова установа, яка сприяє розвитку ринкових економік у країнах Центральної та Східної Європи.

Поняття та сутність валютної системи, її основні елементи

Елементи світової валютної системи з'явилися ще в часи Стародавньої Греції, де зародилися та почали розвиватися первісні форми вексельної і міняльної справи. Наступним етапом розвитку валютних відносин стали середньовічні «вексельні ярмарки», які проводилися в найвідоміших торговельних центрах Західної Європи, таких як Ліон, Антверпен та ін. У цей час також з'являються перші автоматичні клірингові палати в Німеччині, Великобританії і Нідерландах.

Таким чином, регламентація валютних відносин у світовому співтоваристві відбувалася в межах генезису світової валютної системи. Міжнародні валютні відносини були обумовлені процесом створення світового ринку, поглибленням міжнаціонального поділу праці та розвитком економічних відносин між різними державами.

Між валютними відносинами і процесом відтворення існують прямий та зворотний зв'язки. Зокрема, об'єктивною підставою валютних відносин є

процес суспільного відтворення, міжнародний обмін товарами, послугами та капіталами. Тому валютні відносини вторинні відносно процесу відтворення. Проте вони впливають на нього, зокрема валютні кризи негативно відбиваються на процесі відтворення. Стан валютних відносин також залежить від рівня розвитку економіки, національної, світової і політичної ситуації. Отже, міжнародні валютні відносини опосередковують міжнародні економічні відносини і належать як до сфери матеріального виробництва, так і до сфери розподілу споживання та обміну.

Світова валютно-фінансова система – форма організації валютно-фінансових відносин, які обслуговують міжнародний рух капіталу і факторів виробництва або які функціонують самостійно, що закріплено в міжнародних угодах.

Валютна система – форма організації та регулювання валютних відносин, яка закріплена національним законодавством або міжнародними угодами.

Валютну систему можна розглядати з економічного та організаційно-правового погляду.

З економічного погляду валютна система – це сукупність валютно-економічних відносин, що історично склалися на основі інтернаціоналізації господарських зв'язків.

З організаційно-правового погляду – державно-правова форма організації валютних відносин країни, що склалася історично на основі інтернаціоналізації господарських зв'язків і закріплена національним законодавством з урахуванням норм міжнародного права.

Розрізняють національну, регіональну і світову валютні системи.

Раніше виникла національна валютна система.

Національна валютна система – сукупність валютно-економічних відносин, за допомогою яких здійснюється міжнародний платіжний обіг, утворюються і використовуються валютні ресурси країни.

Національна валютна система є органічною частиною світової системи грошових відносин окремих держав. Її функціонування регулюється національним законодавством кожної країни. На підставі такого законодавства встановлюється механізм взаємодії національних і світових грошей, спосіб їхньої конвертації, котирування та регулювання валютних курсів, формування та використання міжнародної ліквідності, золотовалютного запасу та кредитних ресурсів. До національних валютних систем входять відповідні інфраструктурні ланки – банківські та кредитно-фінансові установи, біржі, спеціальні органи валютного контролю та інші державні і приватно-комерційні інституції.

Еволюція міжнародної валютної системи

Світова валютна система пройшла тривалий еволюційний шлях, який включав різні етапи, кожен з яких відображав зміни в глобальній економіці та міжнародних фінансових відносинах. Ці етапи характеризувалися різними принципами регулювання валютних відносин, обмінними курсами, роллю золота та міжнародних фінансових інституцій. Ось основні етапи еволюції світової валютної системи:

1. Паризька валютна система. Стихійно сформувалася в ХІХ ст. після промислової революції на базі золотого монометалізму у формі золотомонетного стандарту. Юридично оформлена міждержавною угодою на Паризькій конференції в 1867 р., яка визнала золото єдиною формою світових грошей. За цих умов не існувало відмінностей між національною та світовою валютними системами (тільки монети приймалися до платежу за своєю вагою).

Структурні принципи:

Основа – золотомонетний стандарт.

Кожна валюта мала свій золотий вміст (Великобританія – з 1816 р., США – з 1937 р., Німеччини – з 1875 р., Франція – з 1878 р., Росія – 1895–1897 рр.). Відповідно до золотого змісту валют установлювалися їхні золоті паритети. Валюти вільно конвертувалися в золото.

Склався режим вільноплаваючих курсів валют з урахуванням ринкового попиту та пропозиції, але в межах золотих крапок (Класичний механізм «золотих крапок» – діяв за двох умов: вільна купівля-продаж золота та його необмежене вивезення; межі коливань валютного курсу визначались затратами, пов'язаними з транспортуванням золота за кордон (фрахт, страхування, втрата процентів на капітал, витрати на апробування та ін.) і фактично не перевищували +1 % паритету).

У 1913 р. провідну роль у міжнародних розрахунках відігравав фунт стерлінгів – 80 %. З кінця ХІХ ст. простежується тенденція до зменшення частки золота в грошовій масі (у США, Франції, Великобританії з 28 % у 1872 р. до 10 % у 1913 р.). Міжнародні розрахунки здійснювались переважно з використанням тратт (переказних векселів), виписаних у національній валюті, переважно в англійській. Регулюючий механізм золотомонетного стандарту припиняв діяти під час економічних криз (1825 р., 1836–1839 рр., 1847 р., 1855 р. та ін.).

Золотомонетний стандарт як класична форма золотого монометалізму передбачав вільний обіг золотих монет і виконання золотом усіх функцій грошей. При золотому стандарті в його класичній золотомонетній формі не існувало будь-яких валютних обмежень. Золото можна було вільно продавати й купувати, перевозячи його з однієї країни до іншої. Ціна на валютний метал встановлювалася на основі закону вартості, тобто визначалася кількістю суспільно необхідної праці, витраченої на видобуток та транспортування дорогоцінного металу.

Система золотомонетного стандарту забезпечувала надзвичайну валютну стабільність. Однак у межах цієї системи обсяги грошової емісії держав були обмежені їхніми золотими резервами, що позбавляло держави можливості вирішувати свої бюджетні проблеми шляхом додаткової емісії. Безпосередньою реакцією на будь-яке збільшення обсягів паперової емісії й інфляційне знецінення національних грошей були вплив золота за кордон і зменшення золотих запасів. Тому низка держав були змушені відмовлятися від золотого стандарту, що найчастіше траплялося з державами у стані війни, що потребували додаткового фінансування військових витрат. Тому Перша світова війна фактично поклала кінець золотому стандарту у його класичному вигляді.

2. Генуезька валютна система (1922–1930-ті)

Принципи:

Основа – золото й девізи (іноземні валюти для міжнародних розрахунків).

Грошові системи 30 країн базувались на золотодевізному стандарті.

Збережені золоті паритети. Конверсія валют у золото почала здійснюватись не тільки безпосередньо (США, Франція, Великобританія), а й побічно, через іноземні валюти (Німеччина та ще 30 країн).

Відновлений режим вільно змінних валютних курсів.

Валютне регулювання проводилось у формі активної валютної політики, міжнародних конференцій та нарад.

Після завершення Першої світової війни світова спільнота відновила золотий стандарт у дещо зміненому вигляді. Країни, що володіли значними золотими резервами, використовували золотозливковий стандарт. Її суть полягала в тому, що національні валюти країн прирівнювалися до певної кількості золота, але вже не в будь-якій кількості, як це було за класичного золотого стандарту, а лише на золоті зливки. Таким чином, обмін валюти на золото був обмежений достатньо значними сумами, що значно обмежувало коло можливих учасників цього обміну.

У країнах, що не могли забезпечити розмін валюти на золото, зокрема у колоніальних державах, була запроваджена система золотодевізного (тобто золотовалютного) стандарту. У межах цієї системи низка валют найбільш розвинутих країн світу (які могли забезпечити конвертацію своїх валют у золото) отримувала статус «резервних валют». Решта країн могли емітувати свої гроші, лише у межах, що були забезпечені золотими або валютними резервами (у «резервних валютах»). Ця система дала значну перевагу державам, чийм валютам було надано статус резервних. Найбільшу роль тут відіграли США і Великобританія.

У цей період почали формуватися регіональні валютні угруповання – валютні блоки: стерлінговий, доларовий та золотий та валютні зони.

Валютний блок – це угруповання країн, залежних в економічному, валютному і фінансовому аспектах від держави, що керує ним та диктує йому єдину політику у сфері міжнародних економічних відносин та використовує їх як привілейований ринок збуту, джерело дешевої сировини, вигідну сферу вкладень капіталу.

Основні характерні риси валютного блоку:

- курс залежних валют прикріплюється до валюти країни, що керує угрупованням;
- міжнародні розрахунки країн, які входять у блок, здійснюються у валюті країни-гегемону. Їхні валютні резерви зберігаються в країні-гегемоні;
- забезпеченням залежних валют є казначейські векселі та облігації державних позик країни-гегемона.

Основні валютні блоки:

Стерлінговий блок виник у 1931 році. До нього увійшли: країни Британської співдружності націй, крім Канади, Ньюфаундленда, а також Сянган (Гонконг); деякі держави, які тісно економічно пов'язані з

Великобританією: Єгипет, Ірак, Португалія. Пізніше приєдналися Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Японія (де-факто), Греція, Іран.

Доларовий блок створено в 1933 році. Його членами є: США, Канада, країни Латинської Америки.

Золотий блок створено в червні 1933 році. До нього увійшли: Франція, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія, а потім Італія, Чехословаччина, Польща. Мета – штучне підтримання незмінного золотого вмісту своїх валют.

Валютні зони – валютні угруповання держав, створені під час та після Другої світової війни на базі довоєнних валютних блоків для проведення узгодженої політики в галузі міжнародних валютних відносин. Валютні зони зазвичай охоплюють країни, які перебувають у фінансово-економічній і політичній залежності від більш могутньої держави, що очолює зону. Ці країни підтримують курс своїх валют щодо валюти країни гегемона і можуть змінювати їхні паритети лише за допомогою цієї країни; повинні тримати свої основні золото та валютні резерви в банках країни, що очолює зону; купувати її державі цінні папери, які є забезпеченням валюти країн учасниць зони; здійснювати міжнародні розрахунки і платежі через банки країни гегемона.

3. Бреттон-Вудська валютна система (1944–1971).

Після завершення Другої світової війни потреба в упорядкуванні світової валютної системи знову постала, тим більше, що на світовій фінансовій арені відбувся суттєвий перерозподіл сил на користь США.

У 1944 р. в американському містечку Бреттон-Вудс відбулася конференція, що поклала початок існуванню третьої світової валютної системи – Бреттон-Вудської валютної системи. Офіційно система вважалася золотовалютною, неофіційно іменувалася золотодоларовою. Тут же було започатковано створення Міжнародного валютного фонду і Міжнародного банку реконструкції і розвитку.

Згідно з Бреттон-Вудським договором основними інструментами міжнародних розрахунків ставали золото і резервні валюти, статус яких отримали американський долар і англійський фунт стерлінгів. Встановлювався офіційний золотий вміст цих валют. Однак внаслідок обмежених золотих запасів Великобританії фунт стерлінгів використовувався у ролі резервної валюти зі значними обмеженнями.

Основні принципи Бреттон-Вудської валютної системи:

- золото виконувало роль платіжного засобу та розрахункової одиниці у міжнародному обігу. Єдиною конвертованою у золото валютою став долар США;
- валютні курси офіційно закріплювали золотий вміст валют за посередництвом долара США. Золотий вміст долара становив 0,888 671 грама чистого золота, тобто ціна однієї унції золота дорівнювала 35 дол;
- купівля-продаж золота були дозволені лише центральним банкам держав.

Загострення суперечностей між інтернаціональним, глобальним характером міжнародних економічних відносин та використанням для їхнього

здійснення національних валют, які схильні до знецінення (переважно долара), призвело до кризи Бреттон-Вудської валютної системи (1967–1976 рр.).

Наплив доларів у країни Західної Європи та Японію викликав масовий перехід до плаваючих валютних курсів, а отже, спекулятивну атаку їхніх валют на долар. Франція ввела подвійний валютний ринок за прикладом Бельгії, де він функціонував з 1952 року. Країни Західної Європи почали відкрито виступати проти привілейованого стану долара у світовій валютній системі. Пошуки виходу з валютної кризи завершилися компромісною Вашингтонською угодою групи «десяти» 18 грудня 1971 року.

США не взяли зобов'язань відновити конвертування долара в золото та брати участь у валютній інтервенції. У такий спосіб вони зберегли привілейований статус долара.

Закон про девальвацію (зниження курсу національної валюти по відношенню до іноземної) долара було підписано президентом Р. Ніксоном 3 квітня та затверджено конгресом 26 квітня 1972 року. Підвищення ціни золота було узаконено після реєстрації нового паритету долара в МВФ та повідомлення країн-членів 8 травня 1972 року. Валютна криза збігалася з енергетичною та світовою економічною кризами. Пошуки виходу з валютної кризи тривали довго, спочатку в академічних, а потім урядових колах та численних комітетах. «Комітет двадцяти» МВФ підготував у 1972–1974 рр. проєкт реформи світової валютної системи.

4. Ямайська валютна система (з 1976 року).

Дефолт США на початку 1970-х років ознаменував завершення існування Бреттон-Вудської валютної системи. Потреба у впорядкуванні світової валютної системи привела до Ямайської конференції, що відбулася у 1976 році у м. Кінгстон. Саме там було підписано угоду про формування Ямайської валютної системи.

На відміну від своїх попередниць, це була система плаваючих валютних курсів, не прив'язана до золота.

Головні положення Кінгстонської валютної системи були такими:

- кожна країна – член МВФ отримувала право обирати режим валютного курсу;
- золото перестало бути еталоном вартості і була відмінена його офіційна ціна. Золото перетворювалося на товар, були зняті обмеження на операції з золотом, які складали основу Бреттон-Вудської системи;
- кожна валюта отримувала право бути резервною валютою;
- розширювалися наглядові повноваження Міжнародного валютного фонду;
- одним з основних елементів нової системи стали Спеціальні права запозичення (СПЗ, Special Drawing Rights – SDR) – міжнародні платіжні засоби, вартість яких розраховувалася на основі вартості кошика валют провідних держав світу. Нині СПЗ розраховуються на основі вартості чотирьох валют – долара США, євро, британського фунта стерлінгів та японської єни.

Проблеми Ямайської валютної системи: втрата долларом монопольної ролі; проблема багатовалютного стандарту; проблема золота; проблеми режиму плаваючих валютних курсів. Проблеми Ямайської валютної системи породжують об'єктивну необхідність її подальшого реформування. Потрібні пошуки шляхів стабілізації валютних курсів, посилення координації валютно-економічної політики провідних країн. Суперництво трьох центрів лежить в основі валютних суперечностей. У відповідь на нестабільність Ямайської валютної системи країни ЄС створили власну міжнародну (регіональну) валютну систему для стимулювання процесу економічної інтеграції.

5. Європейська валютна система (ЄВС).

Це міжнародна (регіональна) валютна система – сукупність економічних відносин, пов'язана з функціонуванням валюти в межах економічної інтеграції; державно-правова форма організації валютних відносин країн «Загального ринку» для стабілізації валютних курсів і стимулювання інтеграційних процесів, підсистема Ямайської світової валютної системи. Юридично оформлена у 1979 році.

Створення ЄВС – явище закономірне. Ця валютна система виникла на базі західноєвропейської інтеграції для створення власного валютного центру. Однак через те, що ЄВС є підсистемою світової валютної системи, вона випробовує на собі наслідки її нестабільності та вплив долара США.

Принципи:

1. Система базувалася на ЕКЮ – європейській валютній одиниці. Умовна вартість ЕКЮ визначалася методом валютного кошика, який охоплював валюти 12 країн ЄС. Частка валют у кошику ЕКЮ залежала від долі країни в сукупному ВВП держав-членів ЄС, їхнього взаємного товарообігу та участі в короткострокових кредитах підтримки. У 1993 р. частка німецької марки становила 32,6 %, французького франка – 19,9 %, фунта стерлінгів – 11,5 %, італійської ліри – 8,1 %, датської крони – 2,7 %.

2. Використання золота як реального резервного активу.

3. Режим валютних курсів базується на спільному плаванні валют у формі «європейської валютної змії» у встановлених межах взаємних коливань ($\pm 2,25\%$ від центрального курсу для деяких країн (Італія), $\pm 6\%$ до кінця 1989 р., з серпня 1993 р. – $\pm 15\%$).

4. Міждержавне регіональне валютне регулювання здійснюється наданням центральним банкам кредитів для покриття тимчасового дефіциту платіжних балансів і розрахунків, пов'язаних з валютною інтервенцією.

Досягнення ЄВС: успішний розвиток ЕКЮ (набула деяких рис світової валюти, хоча не стала нею в повному розумінні); режим узгодженого коливання валютних курсів у вузьких межах; відносна стабілізація валют; об'єднання 20 % офіційних золотодоларових резервів; розвиток кредитно-фінансового механізму підтримки країн-членів.

Недоліки ЄВС: періодичні офіційні зміни валютних курсів (16 разів за 1979–1993 рр.); значна структурна нерівновага економіки країн-членів, відмінності в рівнях та темпах економічного розвитку, інфляції, стані платіжного балансу; небажання країн-членів передавати свої суверенні права

наднаціональним органам; приватні ЕКЮ не були пов'язані з офіційними ЕКЮ, єдиним емісійним центром та взаємною оборотністю; випуск ЕКЮ «скромно» вплинув на взаємні операції центральних банків країн ЄС, з 1985 р. їхнє право використовувати ЕКЮ для погашення взаємної заборгованості розширено з 50 % до 100 %; вплив зовнішніх факторів дестабілізує систему.

Міжнародні валютні та фінансово-кредитні організації

Міжнародні валютні та фінансово-кредитні організації відіграють важливу роль у забезпеченні стабільності та розвитку світової економіки. Вони надають фінансову допомогу, кредитні ресурси, технічну підтримку та консультації країнам-членам для подолання економічних труднощів, стимулювання економічного зростання та сприяння міжнародній торгівлі. Основні міжнародні валютні та фінансово-кредитні організації включають Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР), Банк міжнародних розрахунків (БМР) та інші.

Основні міжнародні валютні та фінансово-кредитні організації:

1. Міжнародний валютний фонд (МВФ). Заснований у 1944 році в межах Бреттон-Вудської конференції з метою сприяння міжнародній валютній співпраці, стабільності валютних курсів та забезпечення фінансової підтримки країнам-членам. Основні функції:

- фінансова допомога. Надає кредити країнам-членам, які стикаються з проблемами платіжного балансу, для стабілізації їх економік;
- моніторинг та консультації. Здійснює нагляд за економічними політиками країн-членів та надає рекомендації для забезпечення економічної стабільності;
- технічна допомога та навчання. Надає технічну допомогу та проводить навчальні програми з питань макроекономічної політики, фінансового менеджменту та інших сфер.

2. Світовий банк. Заснований у 1944 році разом з МВФ, Світовий банк має на меті сприяння довгостроковому економічному розвитку та зниженню рівня бідності через надання фінансової та технічної допомоги країнам, що розвиваються. Основні функції:

- фінансування проєктів. Надає кредити та гранти для фінансування проєктів у галузі інфраструктури, освіти, охорони здоров'я, сільського господарства та інших сфер;
- технічна допомога. Забезпечує технічну підтримку та консультації для розробки і реалізації проєктів розвитку;
- дослідження та аналіз. Проводить дослідження та аналіз економічних і соціальних проблем для сприяння розробці ефективних політик.

3. Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР). Заснований у 1991 році з метою підтримки переходу країн Центральної та Східної Європи, а також колишнього СРСР до ринкової економіки. Основні функції:

- фінансування проєктів. Надає кредити та інвестиції для підтримки приватного та державного секторів у країнах операцій;
- консультації та технічна допомога. Забезпечує консультації та технічну підтримку для реалізації реформ та розвитку бізнесу;
- підтримка приватизації. Сприяє приватизації державних підприємств та розвитку ринкових відносин.

4. Банк міжнародних розрахунків (БМР). Заснований у 1930 році для сприяння міжнародному валютному та фінансовому співробітництву, а також для надання банківських послуг центральним банкам. Основні функції:

- банківські послуги. Надає фінансові послуги центральним банкам для управління їхніми валютними резервами;
- форум для співробітництва. Забезпечує платформу для обміну інформацією та координації політик між центральними банками;
- дослідження та аналіз. Проводить дослідження з питань глобальної економіки, фінансових ринків та центрального банкінгу.

5. Міжнародна фінансова корпорація (МФК). Заснована у 1956 році як член групи Світового банку з метою сприяння розвитку приватного сектора в країнах, що розвиваються. Основні функції:

- інвестиції в приватний сектор. Надає фінансування та інвестиції приватним компаніям для підтримки економічного розвитку;
- консультації та технічна допомога. Забезпечує консультації для підвищення ефективності управління компаніями та реалізації бізнес-проєктів;
- розвиток ринків капіталу. Сприяє розвитку місцевих ринків капіталу та залученню інвестицій.

6. Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР). Заснований у 1944 році як головний інститут групи Світового банку, з метою надання фінансової та технічної допомоги для розвитку інфраструктури та економіки країн-членів. Основні функції:

- фінансування проєктів розвитку. Надає довгострокові кредити та гранти для проєктів у галузі інфраструктури, соціальних послуг та економічного розвитку;
- технічна підтримка. Забезпечує технічну допомогу та консультації з питань управління, фінансів та розвитку.

Міжнародні валютні та фінансово-кредитні організації відіграють ключову роль у забезпеченні глобальної фінансової стабільності, розвитку міжнародної торгівлі та сприянні економічному розвитку країн-членів. Вони надають фінансову допомогу, технічну підтримку та консультації, що дозволяє країнам подолати економічні труднощі, реалізовувати проєкти розвитку та інтегруватися у світову економіку. Кожна з цих організацій має свої специфічні функції та завдання, але всі вони сприяють створенню стійкої та процвітаючої глобальної економіки.

Тема 1.2 Баланс міжнародних розрахунків

План

1. *Сутність валютного балансу і головні принципи його побудови.*
2. *Спосіб виміру сальдо торговельного балансу.*
3. *Фактори, що впливають на платіжний баланс.*
4. *Регулювання платіжного балансу.*

Сутність валютного балансу і головні принципи його побудови

Баланси міжнародних розрахунків – система балансів, які відображають стан економічних відносин країни з іншими країнами. У найзагальнішому вигляді баланс міжнародних розрахунків – це співвідношення грошових вимог і зобов'язань, надходжень і платежів однієї держави щодо інших держав.

Основні види балансів міжнародних розрахунків: платіжний баланс, торговий баланс, баланс послуг і некомерційних платежів, розрахунковий баланс, баланс міжнародної заборгованості.

Платіжний баланс держави – це дані про всі економічні операції між резидентами країни та іншими державами за певний період. У ньому зіставляються платежі країни за кордон (кредит), з одного боку, і надходження у країну (дебет) – з іншого (за рік, квартал, місяць). Бажано, щоб вони були рівні. Коли надходження перевищують платежі, платіжний баланс активний, якщо ж навпаки – пасивний. Цей баланс відображає стан економіки країни і водночас активно впливає на її економічну політику.

Для забезпечення активного платіжного балансу використовують такі засоби, як стимулювання експорту, стримування імпорту, зниження курсу національної валюти тощо.

Платіжний баланс містить статті, які групуються за схемою, рекомендованою Міжнародним валютним фондом за такими розділами: зовнішня торгівля товарами, послуги (страхування, транспорт, туризм, банківські послуги тощо), доходи від інвестицій, односторонні перекази, рух довготермінового капіталу, рух короткотермінового капіталу, зміни в золотовалютних резервах, помилки і пропуски.

Перші три розділи – баланс поточних операцій два наступні – баланс руху капіталів, решта – регулюючі статті. Складовою балансу поточних операцій, а отже, платіжного балансу, є торговий баланс як співвідношення експорту та імпорту товарів. Він часто аналізується і як самостійний, бо його легко розрахувати за даними митної статистики. Але торговий баланс як самостійний і як складова платіжного балансу можуть різнитися, оскільки для них характерні відмінності в розрахунках. Наприклад, платіжний баланс формується не за підрахунком товарів, що перетинають кордон, а за експортними та імпортними платежами, які за терміном можуть не збігатися з рухом товарів.

Торговий баланс активний, якщо вартість експорту більша за вартість імпорту, і пасивний, коли імпорт перевищує експорт. Перевищення експортом

імпорту формує так зване активне сальдо, а імпортом експорту – пасивне сальдо.

Перевищення експортом імпорту свідчить, що світовий попит на товари певної країни зростає і її економіка функціонує нормально. А дефіцит є ознакою того, що товари певної країни недостатньо конкурентоспроможні і її уряд повинен вживати заходів, щоб запобігти зниженню життєвого рівня. Але дефіцит торгового балансу можливий і за умови сприятливого інвестиційного клімату, що зумовлює приплив капіталів у формі нового обладнання, сировини. Такий дефіцит не є свідченням незадовільного стану економіки. Торговий баланс складають щомісяця.

Баланс послуг і некомерційних платежів (складова платіжного балансу) – надходження й платежі за експорт та імпорт послуг на світовому ринку. До некомерційних платежів відносять надходження – доходи від інвестицій держави за кордоном, платежі – доходи від іноземних інвестицій на території країни, приватні некомерційні перекази з-за кордону і за кордон (перекази родичам, спадщина), державні безоплатні витрати (субсидії, дари), витрати на утримання військових баз, іноземних представництв. Цей баланс також є активним і пасивним, складають його щокварталу.

У статистиці деяких країн існує розрахунковий баланс за певний період (наприклад, за рік) і на певну дату (наприклад на початок року). Розрахунковий баланс за певний визначений період різниться від платіжного балансу тим, що включає всі торгові операції незалежно від того, опосередковані вони кредитом чи ні, а платіжний – лише здійснені платежі.

Активний розрахунковий баланс свідчить, що країна є нетто-кредитором (тобто дає більше кредитів, ніж бере), пасивний – що вона є нетто-боржником (бере більше кредитів, ніж дає).

Розрахунковий баланс на певну дату називають балансом міжнародної заборгованості. Він відображає зовнішню заборгованість країни, тобто суму її фінансових зобов'язань іноземним кредиторам, що підлягають погашенню у визначений термін. Заборгованість буває капітальна (термін платежу не настав) і поточна (термін платежу настав або настає). Розрізняють також заборгованість за позики на комерційних умовах, за пільгові кредити, за офіційні позики, за приватні та за позики міжнародних організацій, державну і приватну, приватну, але гарантовану державою боржника тощо. За термінами буває заборгованість короткотермінова (до 1 року), середньотермінова (до 5–10 років), довготермінова (понад 10 років).

Спосіб виміру сальдо торгівельного балансу

Одна з найважливіших складових теорії і практики платіжного балансу – це вимір його сальдо. Методи вимірювання сальдо відіграють велику роль у правильному аналізі показників, що характеризують зовнішньоекономічні операції країни.

Під час оцінювання стану країни в міжнародних розрахунках насамперед визначається сальдо торгового балансу у вигляді співвідношення дебетових та кредитових записів за статтею «Товари». Торговий баланс як різниця між

експортом та імпортом містить мінімум інформації, проте сальдо по ньому багато в чому визначає загальний підсумок по рахунку поточних операцій. Економічне значення пасивного або активного торгового сальдо стосовно до кожної країни буде різним, залежно від того, що зумовило цей результат. Активний торговельний баланс, що утворився в результаті перевищення експорту над імпортом, в цілому вважається сприятливим для країни і є показником здорового стану економіки: національні товари конкурентоспроможні на світовому ринку і покупці на внутрішньому ринку віддають перевагу товарам внутрішнього виробництва імпортом. Сучасні розвинені країни з ринковою економікою використовували активне торговельне сальдо на різних відрізках ХХ в. для створення своїх «других економік» за кордоном, накопичуючи іноземні виробничі активи. Для країн, що розвиваються, воно може бути джерелом валютних коштів для виконання міжнародних зобов'язань за іншими статтями платіжного балансу, насамперед для обслуговування державного зовнішнього боргу. Пасивний торговельний баланс вважається небажаним і зазвичай розцінюється як негативний, оскільки скорочується приплив валюти в країну. Такий висновок буде правомірним, якщо причиною зміни торгового балансу є зниження попиту на товари цієї країни. Але якщо такий стан став результатом зростання імпорту товарів, які супроводжують прямі інвестиції, завдяки поліпшенню внутрішнього інвестиційного клімату, то ніяк не може розцінюватися як ослаблення національної економіки.

Класифікація статей платіжного балансу є методикою МВФ, яка відображається в Керівництві зі складання платіжного балансу, дозволяє простежити еволюцію підходів у визначенні сальдо платіжного балансу. Підведення ризику під певною групою операцій відповідно до тієї чи іншої концепції означає виведення сальдо платіжного балансу. Теорія платіжного балансу збагачувалася послідовно концепцією балансу поточних операцій; концепцією базисного балансу (що включає баланс поточних операцій і баланс руху довгострокового капіталу); концепцією ліквідності (відповідно до якої до основних статей відносяться статті базисного балансу, рух приватного короткострокового національного капіталу та іноземних комерційних кредитів, сальдо за статтею «Чисті помилки і пропуски»), концепцією балансу офіційних розрахунків (що включає всі статті платіжного балансу, за винятком операцій з офіційними резервами).

Великі зрушення у структурі міжнародних платіжних відносин і пов'язана з ними нестійкість руху капіталу в умовах кризових явищ світової економіки і світової валютної системи 1970-х рр. спричинили перегляд методів визначення сальдо платіжного балансу – спочатку США, а потім і інші країни стали офіційно вимірювати сальдо платіжного балансу за концепцією балансу поточних операцій.

Сальдо балансу / рахунку поточних операцій визначається як підсумок розділів «Товари», «Послуги», «Первинні доходи» і «Вторинні доходи». Його вимір дає достатньо повний обсяг інформації щодо зовнішньоекономічного становища країни. Воно включається в національні рахунки, використовується

під час аналізу і вироблення державної внутрішньої і зовнішньої економічної політики.

Позитивне сальдо рахунку поточних операцій свідчить про те, що доходи країни від продажу за кордоном вироблених нею товарів і послуг та одержувані від нерезидентів всі види первинних і вторинних доходів більше, ніж аналогічні виплати нерезидентам. Приплив валюти перевищує відтік, йде на збільшення активів країни за кордоном.

Негативне сальдо рахунку поточних операцій говорить про зворотну ситуацію, тобто збільшення зобов'язань перед іншими країнами. Таким чином, баланс поточних операцій показує нетто-зміни в іноземних засобах, що є в розпорядженні певної держави.

Достатньо поширеною є думка про те, що бажано мати ситуацію, за якої статті балансу поточних операцій зводяться з позитивним сальдо, а дефіцит небажаний. З одного боку, дефіцит може відображати небезпечний для економіки стан незбалансованості між національними заощадженнями і внутрішніми інвестиціями, а також те, що країна накопичує зовнішню заборгованість, яку вона не зможе в майбутньому обслуговувати. Якщо цей дефіцит фінансується припливом довгострокового капіталу, то це означає перехід у руки іноземних фізичних і юридичних осіб значної частини нерухомості і активів в країні. Як приклад можна навести ситуацію, що склалася в 1970-ті рр. в країнах – імпортерах нафти. Дефіцит за рахунком поточних операцій, спровокований нафтою, що різко подорожчала, був до певної міри урівноважений продажем об'єктів нерухомості та інших активів країнами Західної Європи та США країнам ОПЕК. Фінансування дефіциту залученням короткострокового капіталу більш небезпечно для економіки, тому що дестабілізує ситуацію на внутрішньому фінансовому ринку. Однак, з іншого боку, дефіцит поточного балансу може бути віддзеркаленням сильних сторін економіки, оскільки він показує приплив коштів в країну для задоволення зростаючого інвестиційного попиту. Позитивне сальдо балансу поточних операцій в низці випадків може бути пов'язано з низькими темпами зростання імпорту та розвитку національної економіки.

Таким чином, остаточний висновок про позитивність чи негативність стану сальдо платіжного балансу країни (нагадаємо: офіційно обчислюється по балансу поточних операцій) правомірний після дослідження всіх причин зміни стану балансу.

Відповідно до РПБб сальдо за рахунком поточних операцій, доповнене сальдо по рахунку операцій з капіталом, дозволяє зробити висновок про те, чим є країна відносно інших країн. Якщо це сальдо позитивне, то країна здійснює «чисте кредитування» решти світу, виступає нетто-інвестором, оскільки інвестує частину національних заощаджень за кордоном. Негативне сальдо означає, що країна здійснює «чисте запозичення» у решти світу, виступає нетто-боржником, оскільки дисбаланс її внутрішніх інвестицій і заощаджень покривається припливом іноземного капіталу.

Це сальдо має дорівнювати сальдо по фінансовому рахунку, тобто фінансовий рахунок показує, як фінансується чисте кредитування або чисте

запозичення у відносинах з нерезидентами. Сальдо ж по фінансовому рахунку визначається як різниця між чистим збільшенням міжнародних фінансових активів і чистим збільшенням міжнародних фінансових зобов'язань. Якщо рівність сальдо не виконується, то це повинно бути відображено в розділі «Чисті помилки і пропуски».

Концепція сальдо балансу офіційних розрахунків передбачає, що балансовими статтями є статті розділу «Резервні активи», які реєструють придбання офіційних резервів органами грошово-кредитного регулювання країни. Оскільки розділ «Резервні активи» виступає як сальдуючий елемент, то знак його підсумку має протилежне значення: збільшення офіційних резервів відображається зі знаком «мінус», а зменшення – зі знаком «плюс». Таким чином, якщо сальдо офіційних розрахунків становить негативну величину, тобто резиденти витрачають на покупку іноземних товарів, послуг та активів більше, ніж отримують від продажу нерезидентам своїх товарів, послуг і активів, то погашення заборгованості здійснюється центральним банком за рахунок скорочення офіційних резервів. Якщо сальдо позитивне, то надмірне надходження валюти в країну центральний банк переводить у приріст офіційних резервів.

Фактори, що впливають на платіжний баланс

Платіжний баланс прямо і зворотно пов'язаний з процесом відтворення. З одного боку, він формується під безпосереднім впливом процесу відтворення, з іншого, – впливає на останній через курсові співвідношення валют, золотовалютні резерви, валютний стан, зовнішню заборгованість.

На стан платіжного балансу впливають такі фактори:

- нерівномірність економічного і політичного розвитку країн, міжнародна конкуренція;
- циклічні коливання економіки;
- зростання закордонних державних витрат;
- мілітаризація економіки і військові витрати;
- посилення міжнародної фінансової взаємозалежності;
- зміни у міжнародній торгівлі;
- валютно-фінансових фактори;
- інфляція (негативно);
- торговельно-політична дискримінація певних країн;
- надзвичайні обставини: неврожай, стихійні лиха, катастрофи.

Серед факторів, що впливають на стан платіжного балансу держави, особлива роль належить економічним, серед яких необхідно виділити:

- темп інфляції;
- реальне зростання ВВП;
- відсоткові ставки;
- валютний курс «спот».

Розглянемо окремо вплив названих економічних факторів на стан платіжного балансу країни.

Наприклад, вплив темпів інфляції на платіжний баланс полягає у тому, що коли відбувається надмірне підвищення цін на національні товари та послуги, то це знижує їхню конкурентоспроможність і ускладнює експорт. Одночасно імпорتنі товари стають більш привабливими для покупців, і внаслідок цього збільшується обсяг імпорتنих операцій.

Якщо спостерігається реальне зростання ВВП, збільшуються обсяги імпорту товарів і послуг. Це пов'язано з тим, що за умови зростання ВВП відбувається підвищення рівня прибутків у країні, частина яких може бути використана на імпорт. Низькі темпи зростання ВВП, навпаки, ведуть до зниження рівня імпорту товарів та послуг.

Рівні відсоткових ставок за депозитами впливають на потоки капіталу грошового й інвестиційного ринків. Підвищення відсоткових ставок у країні за депозитами веде до збільшення припливу капіталу в облігації з високою прибутковістю та в інші інструменти інвестиційного і грошового ринків. І навпаки, у разі зниження відсоткових ставок, очікується відплив капіталу, бо приваблюють інвесторів країни з високими відсотковими ставками за депозитами.

Вплив валютного курсу «спот» на платіжний баланс держави полягає в тому, що від нього залежить відносна вартість імпорتنих товарів порівняно з вартістю національних товарів. А також відносна вартість експортованих національних товарів порівняно з товарами інших країн у країнах-імпортерах. Високий курс іноземної валюти перешкоджає проведенню імпорتنих операцій та сприяє здійсненню експортних операцій. І навпаки, низький курс іноземної валюти створює сприятливі умови для імпорту та перешкоджає експорту.

Регулювання платіжного балансу

Платіжний баланс будь-якої країни підлягає процесу безперервного коригування. Необхідність коригування пояснюється впливом на платіжний баланс різних економічних факторів, які були розглянуті вище.

Платіжний баланс є одним із об'єктів державного регулювання. Це обумовлено такими причинами:

- нерівноваженістю платіжного балансу, що проявляється у значному дефіциті в одних країнах і значному активному сальдо в інших;
- після відміни золотого стандарту в 30-х роках ХХ ст. стихійний механізм вирівнювання платіжного балансу шляхом цінового регулювання діє дуже слабо. Тому вирівнювання платіжного балансу потребує цілеспрямованих державних заходів;
- в умовах глобалізації господарських зв'язків зросло значення платіжного балансу в системі державного регулювання економіки. Його вирівнювання входить до основних завдань економічної політики держави поряд із забезпеченням темпів економічного зростання, стримуванням інфляції та безробіття.

Матеріальна основа регулювання платіжного балансу:

- офіційні золотовалютні резерви;

- національний дохід, що перерозподіляється через державний бюджет;
- пряма участь держави в міжнародних економічних відносинах як експортера капіталів, кредитора, гаранта, позичальника;
- регламентація зовнішньоекономічних операцій за допомогою нормативних актів та органів державного контролю.

Заходами регулювання платіжного балансу з метою стимулювання експорту, стримування імпорту товарів, залучення іноземних капіталів, обмеження вивезення капіталів країн з дефіцитним платіжним балансом є:

1. Дефляційна політика – спрямована на скорочення внутрішнього попиту шляхом зменшення дефіциту бюджету; зміни облікової ставки центрального банку; введенням кредитних обмежень; установленням меж зростання грошової маси.

2. Девальвація – зниження курсу національної валюти спрямовано на стимулювання експорту і обмеження імпорту товарів.

3. Валютні обмеження – включають блокування валютної виручки експортерів, ліцензування продажу іноземної валюти імпортерам, скупчення валютних операцій в уповноважених банках.

4. Фінансова і грошово-кредитна політика – полягає у використанні бюджетних субсидій експортерам, протекціоністському підвищенні імпортних мит, відміні податку з відсотка, що виплачується іноземним держателям цінних паперів.

Спеціальні заходи державного впливу на платіжний баланс, коли формуються його основні статті:

- торговельний баланс – для стимулювання експорту держава застосовує цільові експортні кредити, страхування від економічних і політичних ризиків, введення пільгового режиму амортизації основного капіталу тощо;

- «невидимі операції» – з метою регулювання платежів та надходжень за «невидимими» операціями платіжного балансу застосовуються такі заходи:

- обмеження норми вивезення валюти туристами цієї країни;
- пряма чи посередня участь держави у створенні туристичної інфраструктури з метою залучення іноземних туристів;
- сприяння будівництву морських суден за рахунок бюджетних коштів для зменшення витрат за статтею «Транспорт»;
- розширення державних витрат на науково-дослідні роботи з метою збільшення надходжень від торгівлі патентами, ліцензіями, науково-технічними знаннями і т. п.;
- регулювання міграції робочої сили. Зокрема, обмеження в'їзду іммігрантів для скорочення переказів іноземних робочих;

- рух капіталу – регулювання руху капіталу спрямовано на заохочення зовнішньоекономічної експансії національних монополій та одночасне стимулювання іноземних інвестицій у країну.

Тема 1.3 Міжнародні валютні ринки і валютні операції

План

1. Валютний курс, фактори, що на нього впливають, режими та види валютних курсів.
2. Валютний ринок: його учасники і класифікація.
3. Види валютних операцій.
4. Діяльність міжнародних міжбанківських мереж, що обслуговують валютні операції.

Валютний курс, фактори що на нього впливають, режими та види валютних курсів

Обмінний курс (exchange rate) – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена в грошових одиницях інших країн або в міжнародних грошових одиницях. Зовнішньовалютний курс є для учасників обміну коефіцієнтом перерахунку однієї валюти в іншу, що визначається співвідношенням попиту і пропозиції на валютному ринку.

Фіксування валютного курсу називається валютним котируванням. Одиницею нижчого розряду оголошується котирування, яке прийнято називати пунктом. Наприклад, $USD/EUR = 0.8500$. У цьому випадку USD (долар США) є базовою валютою. EUR (євро) є котируваною валютою. Курс $USD/EUR = 0.8500$ означає, що 1 долар США коштує 0.8500 євро.

Валютні котирування зазвичай оголошуються з точністю до чотирьох знаків після коми. Найменша зміна в курсі, яку можна відстежити, називається пунктом або піпом (pip). Наприклад, якщо курс долара США до євро змінюється з 0.8500 до 0.8501, це означає зміну на один пункт.

Приклад валютних котирувань:

- початковий курс: $USD/EUR = 0.8500$;
- новий курс: $USD/EUR = 0.8505$;
- зміна: 0.0005 або 5 пунктів.

Обчислення валютного курсу необхідно для:

1. Взаємного обміну валютами під час торгівлі товарами, послугами, під час руху капіталів і кредитів. Експортер обмінює виручену іноземну валюту на національну, оскільки валюти інших країн не завжди можуть застосовуватися як законний платіжний засіб на території певної держави. Імпортер обмінює національну валюту на іноземну для оплати товарів, куплених за кордоном. Боржник купує іноземну валюту на національну для погашення заборгованості та виплати відсотків за зовнішніми позиками.

2. Порівняння цін світових і національних ринків, а також вартісних показників різних країн, виражених в національних або іноземних валютах.

3. Періодичної переоцінки рахунків в іноземній валюті фірм, організацій, населення та банків, а також офіційних міжнародних валютних резервів держави.

Як будь-яка ціна, валютний курс в ринковій економіці відхиляється від його вартісної основи – купівельної спроможності валюти – під впливом попиту та пропозиції на неї. Співвідношення попиту і пропозиції на валюту залежить від безлічі факторів. Постійно відбувається складне переплетіння і висунення як вирішальних то одних, то інших факторів.

Серед основних факторів, що впливають на валютний курс, можна виділити:

1. Темп інфляції. Чим вище темп інфляції в країні, тим нижче курс її валюти, якщо не протидіють інші фактори. Інфляція викликає зниження купівельної спроможності і призводить до падіння курсу національної валюти до валют країн, де темп інфляції нижче. Залежність валютного курсу від темпу інфляції особливо велика у країн з великим об'ємом міжнародного обміну товарами, послугами і капіталами.

2. Стан платіжного балансу. Активне сальдо платіжного балансу сприяє підвищенню курсу національної валюти, оскільки збільшується попит на неї з боку іноземних боржників. Пасивне сальдо платіжного балансу породжує тенденцію до зниження курсу національної валюти, оскільки боржники продають її за іноземну валюту для погашення своїх зовнішніх зобов'язань.

3. Різницю відсоткових ставок, на які притягається капітал у різних країнах. Зміна відсоткових ставок у країні впливає за інших рівних умов на міжнародний рух капіталів, насамперед короткострокових. Підвищення відсоткової ставки стимулює приплив іноземних капіталів, а її зниження заохочує відплив капіталів, зокрема національних, за кордон. Також відсоткові ставки впливають на операції валютних ринків, ринки позикових капіталів і фондових ринків.

4. Вид валютних операцій. Валютні ринки швидко реагують на зміни в економіці і політиці, на коливання курсових співвідношень. Тим самим вони розширюють можливості валютної спекуляції та стихійного руху «гарячих» грошей.

5. Ступінь довіри до країни в світовому співтоваристві. Вона визначається станом економіки та політичною обстановкою в країні. Причому дилери враховують не тільки темпи економічного зростання, інфляції, рівень купівельної спроможності валюти, співвідношення попиту і пропозиції валюти, а й перспективи їхньої динаміки. Іноді навіть очікування публікації офіційних даних про торговельний та платіжний баланси або результати виборів позначається на співвідношенні попиту та пропозиції на конкретну валюту.

6. Валютну політику держави. Співвідношення ринкового та державного регулювання валютного курсу впливає на його динаміку. Формування валютного курсу на валютних ринках через механізм попиту та пропозиції валюти зазвичай супроводжується різкими коливаннями курсових співвідношень. На ринку складається реальний валютний курс – показник стану економіки, грошового обігу, фінансів, кредиту та ступеня довіри до певної валюти. Державне регулювання валютного курсу спрямоване на його підвищення або зниження, виходячи із завдань валютної політики.

Перелік факторів, що впливають на валютний курс, дозволяє констатувати, що одні з них лише на деякий час приводять у рух валютний курс, а інші впливають на нього тривалий період. Виходячи з цього, фактори можна розділити на кон'юнктурні (короткострокові) і структурні (довгострокові).

Кон'юнктурні (короткострокові) фактори пов'язані з коливаннями ділової, політичної, військової та іншої обстановки, а також з очікуваннями, прогнозами, чутками. Виникнення цих факторів зазвичай передбачити доволі складно.

Особливе місце в кон'юнктурних факторах займають макростатистичні дані, здатні ще до офіційного опублікування в корені змінити ситуацію на валютному ринку. Можна виділити кілька груп макростатистичних даних:

- грошова статистика, відсоткові ставки, відсоткові ставки центральних банків, показники прибутковості державних цінних паперів;
- показники зростання економіки ВВП;
- індикатори виробничого сектора;
- індикатори інфляції;
- міжнародна торгівля;
- статистика зайнятості, ринку праці;
- індикатори споживчого попиту;
- житлове будівництво і ринок житла;
- роздрібна торгівля;
- індекси настрою споживачів;
- індикатори ділового циклу;
- фундаментальні дані, психологія ринку і ухвалення рішень.

Структурні фактори впливають на курс валюти тривалий проміжок часу і підлягають прогнозуванню.

До них відносяться:

- конкурентоспроможність товарів країни на світових ринках, що спричиняє збільшення експорту, а отже, приплив іноземної валюти в країну-експортера і стабілізацію і підвищення курсу його національної валюти на тривалий період;
- зміна національного доходу країни, зростання якого може спричинити збільшення попиту на товари імпортного виробництва, що підвищить попит на іноземну валюту і може призвести до її відтоку з країни. З іншого боку, країна з високим національним доходом має можливість формувати валютні резерви, залучати іноземний капітал, що підвищує інвестиційну привабливість її національної економіки та збільшує курс національної валюти. Зниження національного доходу свідчить про погіршення економічного розвитку країни і веде до зниження курсу національної валюти;
- підвищення внутрішніх цін порівняно з цінами на світових ринках. Цей фактор впливає на зниження курсу національної валюти, оскільки підвищується попит на імпортні товари і, як наслідок, на іноземну валюту;

- ступінь розвитку ринку цінних паперів. Ринок цінних паперів становить здорову конкуренцію валютному ринку, і тому при розвиненому фондовому ринку відбувається стабілізація валютного ринку.

Як вже було визначено раніше, валютний курс – це ціна, за якою національна валюта оцінюється відносно іноземної валюти в певній національній економіці в певний момент часу. Таким чином, важливість набувають два моменти: простір і час. Спосіб встановлення валютного курсу називається режимом валютного курсу.

Існують два основні варіанти (режими) встановлення валютного курсу:

- тверда прив'язка валютного курсу до чого-небудь (золото, міжнародний платіжний засіб, резервна валюта, валюта основного торгового партнера тощо). За умови суворого обмеження коливань валютного курсу під впливом ринкових сил (режим фіксованого валютного курсу);

- вільне плавання або система гнучких валютних курсів, за якої валютний курс визначається взаємодією попиту і пропозиції (режим плаваючого валютного курсу).

Плюси і мінуси описаних двох основних варіантів встановлення валютного курсу зумовили появу різних змішаних режимів, що відбивають конкретну ситуацію і умови в тій чи іншій країні в певний момент часу.

Валютний ринок: його учасники і класифікація

Світова економіка не може існувати без розвиненого фінансового ринку, складовою якого є валютний ринок.

Валютний ринок є офіційним фінансовим центром, де зосереджена купівля-продаж валют і цінних паперів у валюті на основі попиту і пропозиції на них.

З функціонального погляду валютні ринки забезпечують своєчасне здійснення міжнародних розрахунків, страхування від валютних ризиків, диверсифікацію валютних резервів, валютну інтервенцію, отримання прибутку його учасниками у вигляді різниці курсів валют. З інституційного погляду, валютні ринки становлять сукупність уповноважених банків, інвестиційних компаній, валютних бірж, брокерських контор, іноземних банків, експортерів, імпортерів, фізичних осіб, які здійснюють валютні операції. З організаційно-технічного погляду валютний ринок становить сукупність комунікаційних систем, що зв'язують між собою банки різних країн, здійснюють міжнародні розрахунки і інші валютні операції.

Товаром на валютному ринку виступають різні види валют, а всіх учасників валютного ринку можна розділити на три групи: активні, пасивні учасники і посередники.

Активні учасники – це маркет-мейкери (центральні банки, великі комерційні банки, фінансові компанії та ін.), які здійснюють котирування валютних курсів на певний день або на майбутнє, і своїми активами можуть вплинути на рух валютних курсів на світових, регіональних валютних ринках або ринку окремої країни.

Пасивні учасники – це маркет-юзери (середні і дрібні комерційні банки, юридичні та фізичні особи), які використовують для своїх операцій курс, що встановлюється для них маркет-мейкерами, тобто вони є користувачами ринку.

Окремою групою можна виділити інститути валютного ринку, які створюють його інфраструктуру і виконують посередницькі функції, – це валютні біржі, інвестиційні фонди, брокерські компанії.

Основними учасниками валютного ринку є:

1. Комерційні банки. Вони проводять основний обсяг валютних операцій. У банках тримають рахунки інші учасники ринку і здійснюють з ними необхідні конверсійні і депозитно-кредитні операції. Банки як би акумулюють (через операції з клієнтами) сукупні потреби ринку у валютних конверсіях, а також у залученні / розміщенні коштів і виходять з ними на інші банки. Крім задоволення заявок клієнтів, банки можуть проводити операції і самостійно за рахунок власних коштів. Зрештою валютний ринок становить ринок міжбанківських угод. На світових валютних ринках найбільше впливають великі міжнародні банки, щоденний обсяг операцій яких досягає мільярдів доларів. Таким чином, банки поєднують 85–95 % валютних угод між собою на міжбанківському ринку, а також з торгово-промислової клієнтурою. Міжбанківський ринок ділиться на прямий і брокерський. Банки, яким надається право на проведення валютних операцій (які отримали відповідну ліцензію ЦБ), називаються уповноваженими, девизними або валютними.

2. Фірми, що здійснюють зовнішньоторговельні операції. Компанії, які беруть участь у міжнародній торгівлі, пред'являють стійкий попит на іноземну валюту (в частині імпортерів) і пропозицію іноземної валюти (експортери), а також розміщують і залучають вільні валютні залишки в короткострокові депозити. При цьому дані організації прямого доступу на валютний ринок зазвичай не мають і проводять конверсійні і депозитні операції через комерційні банки.

3. Компанії, які здійснюють закордонні вкладення активів (інвестиційні фонди, ТНК). Такі компанії представлені різного роду міжнародними інвестиційними фондами, здійснюють політику диверсифікованого управління портфелем активів, розміщуючи кошти в цінних паперах урядів і корпорацій різних країн. Найбільш відомий фонд Сороса, що проводить успішні валютні спекуляції. До цього виду фірм відносяться також крупні міжнародні корпорації, що здійснюють іноземні виробничі інвестиції: створення філій, СП і т.д.

4. Центральні банки. У їхні функції входить управління валютними резервами, проведення валютних інтервенцій, що впливають на рівень обмінного курсу, а також регулювання рівня відсоткових ставок по вкладеннях в національній валюті. Найбільшим впливом на світові валюти або світові валютні ринки має центральний банк США – Федеральна резервна система.

5. Приватні особи. Фізичні особи проводять широкий спектр неторгових операцій в частині зарубіжного туризму, перекладів заробітної плати, пенсій, гонорарів, покупки і продажу готівкової валюти.

6. Валютні біржі. У ряді країн з перехідною економікою функціонують валютні біржі, у функції яких входить здійснення обміну валют для юридичних осіб і формування ринкового валютного курсу. Валютна біржа – зазвичай не комерційне підприємство, оскільки її основне завдання полягає не в отриманні високого прибутку, а в організації торгів валютою і в мобілізації тимчасово вільних грошових ресурсів. Наприклад, в Японії, у Франції, Скандинавських та інших країнах роль валютних бірж полягає у встановленні курсу валюти, в фіксації довідкових курсів валют.

7. Валютні брокерські фірми. В їхню функцію входить зведення покупця і продавця іноземної валюти і здійснення між ними конверсійної або позичково-депозитної операції. За своє посередництво брокерські фірми стягують брокерську комісію у вигляді відсотка від суми угоди.

Види валютних операцій

З організаційно-технічного погляду валютний ринок – це сукупність телеграфних, телефонних, телекських, електронних і інших комунікаційних систем, зв'язують в єдину систему банки різних країн, здійснюють міжнародні розрахунки і валютні операції.

Функції валютного ринку:

- 1) забезпечення своєчасного здійснення міжнародних розрахунків;
- 2) страхування від валютних ризиків;
- 3) диверсифікація валютних резервів;
- 4) валютна інтервенція – цільові операції Центральних банків країн з купівлі-продажу іноземної валюти для обмеження динаміки курсу національної валюти, певними межами його підвищення або зниження;
- 5) отримання прибутку учасниками валютного ринку у вигляді різниці курсів валют.

За сферою поширення валютний ринок поділяється на світовий і внутрішній ринки.

Світовий валютний ринок охоплює валютні ринки всіх країн світу. Під ним розуміється ланцюг тісно пов'язаних між собою системою кабельних і супутникових комунікацій світових регіональних валютних ринків. Світовий валютний ринок працює цілодобово через розташування світових регіональних валютних ринків в різних часових поясах. На ньому котируються не всі валюти, а тільки найбільш вживані учасниками цього ринку, тобто місцеві грошові одиниці і ряд провідних вільно конвертованих валют, перш за все резервних валют. Внутрішній ринок складається з ряду регіональних валютних ринків. Між ними існує перелив коштів залежно від поточної інформації і прогнозів провідних учасників ринку щодо можливого положення окремих валют.

Виділяють такі світові регіональні валютні ринки:

- азійський валютний ринок (з центрами в Токіо, Гонконгу, Сінгапурі, Мельбурні);
- європейський валютний ринок (з центрами в Лондоні, Франкфурті-на-Майні, Цюріху);

- американський валютний ринок (з центрами в Нью-Йорку, Чикаго, Лос-Анджелесі).

По відношенню до валютних обмежень валютний ринок поділяється на вільний (без валютних обмежень) і невільний (з валютними обмеженнями).

Валютні обмеження – це система державних заходів (адміністративних, економічних, організаційних) щодо встановлення порядку проведення операцій з валютними цінностями.

Існують різні підходи до класифікації валютних обмежень, один з найбільш поширених – це поділ їх на валютні обмеження за операціями, пов'язаних з рухом капіталів, і по поточних операціях платіжного балансу.

Валютні обмеження за операціями з рухом капіталів:

- державний контроль за іноземними інвестиціями та вивезенням капіталу;
- централізоване залучення зовнішніх позик резидентами;
- обов'язкове отримання дозволу валютних органів для залучення зовнішніх позик;
- депонування певної частини отриманих позичальниками іноземних кредитів і позик на спеціальні рахунки в центральному банку;
- надання певних пільг іноземним інвесторам з метою стимулювання притоку в країну іноземного капіталу: гарантії переказу за кордон всієї або частини прибутку протягом встановленого періоду, залучення зовнішніх позик без спеціального дозволу валютних органів.

Валютні обмеження по поточних операціях платіжного балансу:

- продаж всієї (або частини) валютної виручки уповноваженим банкам за офіційним курсом;
- заборона ввезення і вивезення валютних цінностей без дозволів;
- обмеження прав фізичних осіб володіти і розпоряджатися коштами в іноземній валюті, переводити за кордон особисті доходи, платежі;
- лімітування обміну національної валюти на іноземну при поїздках за кордон

За способом фіксації валютних курсів ринок може функціонувати з одним або з подвійним режимом.

Ринок з одним режимом – валютний ринок з плаваючим валютним курсом, котирування якого встановлюється на біржових торгах, виходячи з попиту та пропозиції на валюту.

Ринок з подвійним режимом – це ринок з одночасним застосуванням фіксованого і плаваючого курсу валют. Введення подвійного режиму валютного курсу використовується державою як захід регулювання руху капіталів між національним і міжнародним ринком позичкових капіталів. Цей захід покликаний обмежити і контролювати вплив міжнародного ринку позикових капіталів на економіку цієї держави.

За ступенем організованості валютні ринки бувають біржові та позабіржові.

Біржовий валютний ринок – це ринок, організований через валютну біржу. Основними учасниками біржових торгів з валютними цінностями є комерційні банки, які проводять валютні операції, виступаючи в ролі брокерів або дилерів.

Позабіржовий (міжбанківський ринок) – становить сукупність банків, банкірських будинків, брокерських компаній, юридичних і фізичних осіб, які здійснюють на договірній основі різні види валютних операцій через комерційні банки. Прикладом позабіржового або міжбанківського ринку є ринок FOREX через те, що кожна угода укладається між сторонами по телефону або використовуючи електронні мережі. Торгівля FOREX децентралізована і не підпорядковується обмеженням бірж, як це відбувається на фондовому або ф'ючерсному ринках. FOREX – це ринок конверсійних арбітражних валютних операцій в іноземних валютах на умовах margin trading, що означають покупку або продаж однієї іноземної валюти за іншу в розрахунку на отримання прибутку від зміни валютного курсу на міжнародному ринку. При цьому обов'язковим є проведення двох протилежних угод з купівлі та продажу валюти на однакову суму грошової застави.

Щодо використання форм розрахунків ринок поділяється на готівковий і безготівковий.

Основними видами операцій на готівковому ринку є конверсійні операції фізичних осіб через обмінні пункти банків. На безготівковому ринку операції проводяться контрагентами з використанням окремих рахунків, відкритих в банках із застосуванням різних форм і інструментів безготівкових розрахунків.

На валютних ринках проводяться різноманітні операції з валютними цінностями, основними з яких є конверсійні. Саме ці операції є індикатором змін, що відбуваються на валютних ринках.

Діяльність міжнародних міжбанківських мереж, що обслуговують валютні операції

Міжнародні міжбанківські мережі є важливим елементом світової фінансової системи, забезпечуючи ефективне проведення валютних операцій між банками та іншими фінансовими установами. Ці мережі сприяють обміну інформацією, здійсненню платежів, обміну валют та управлінню ризиками, що виникають під час здійснення міжнародних фінансових транзакцій. Найважливіші міжбанківські мережі, які обслуговують валютні операції, включають SWIFT, CHIPS та інші системи.

CHIPS (Clearing House Interbank Payments System). CHIPS є однією з найбільших міжбанківських платіжних систем у США, що обробляє великі міжнародні доларові платежі. Основні функції:

- обробка великих платежів. CHIPS обробляє великі доларові платежі між банками, забезпечуючи ефективність та швидкість транзакцій;
- низька вартість. Забезпечує низькі операційні витрати для обробки великих платежів;
- висока надійність. Забезпечує високу надійність та безпеку при обробці транзакцій.

Роль у валютних операціях CHIPS використовується для розрахунків за великими міжнародними платежами в доларах США, що є важливою складовою валютних операцій на глобальному ринку.

TARGET2 (Trans-European Automated Real-time Gross Settlement Express Transfer System). TARGET2 є системою розрахунків у реальному часі, створеною Європейським центральним банком для обробки великих платежів у євро. Основні функції:

- розрахунки в реальному часі. Забезпечує негайні розрахунки в євро між банками в режимі реального часу;
- управління ліквідністю. Допомогає банкам ефективно управляти ліквідністю завдяки швидким розрахункам;
- низькі ризики. Зменшує ризики завдяки розрахункам у реальному часі та високому рівню безпеки.

Роль у валютних операціях. TARGET2 використовується для обробки великих міжнародних платежів у євро, забезпечуючи ефективність та безпеку валютних операцій у зоні євро.

CLS (Continuous Linked Settlement). CLS є системою розрахунків, що забезпечує багатостороннє заліковування валютних операцій і зменшує ризики розрахунків. Основні функції:

1. Зменшення ризиків. CLS зменшує ризики розрахунків, забезпечуючи одночасні розрахунки у різних валютах.
2. Багатостороннє заліковування. Забезпечує ефективність за рахунок заліковування валютних операцій між учасниками.
3. Глобальне покриття. Обслуговує великий спектр валют і є глобальною системою для обробки валютних операцій.

Роль у валютних операціях CLS використовується для забезпечення безпеки та ефективності валютних операцій, зокрема обміну валют і валютних свопів, зменшуючи ризики розрахунків.

Міжнародні міжбанківські мережі відіграють важливу роль у забезпеченні ефективного та безпечного проведення валютних операцій на глобальному рівні. SWIFT, CHIPS, TARGET2 та CLS є ключовими інфраструктурами, які забезпечують обмін фінансовими повідомленнями, розрахунки та зменшення ризиків під час здійснення міжнародних фінансових транзакцій. Вони сприяють стабільності та розвитку міжнародної фінансової системи, забезпечуючи ефективне функціонування глобальних валютних ринків.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2 СПОСОБИ ПЛАТЕЖІВ І ФОРМИ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

Тема 2.1 Основи організації міжнародних валютних і розрахункових операцій

План

- 1. Сутність та особливості міжнародних розрахунків.*
- 2. Зовнішньоекономічний контракт і його складові.*
- 3. Умови здійснення розрахунків по міжнародних торговельних операціях.*
- 4. Роль банків у системі міжнародних розрахунків.*
- 5. Міжбанківські кореспондентські відносини. Системи СВІФТ.*

Сутність та особливості міжнародних розрахунків

Міжнародні розрахунки – це система регулювання платежів за грошовими вимогами, які виникають між державами, організаціями, фізичними і юридичними особами різних країн. Вони здійснюються переважно через банк.

Міжнародні розрахунки мають низку особливостей, які склалися історично:

1. При міжнародних розрахунках імпортери та експортери, їхні банки вступають у певні відособлені від зовнішньоторговельного контракту відносини, пов'язані з оформленням, пересиланням, обробкою товаророзпорядчих і платіжних документів, здійсненням платежів. Водночас обсяг зобов'язань і розподіл відповідальності між ними залежать від конкретної форми розрахунків.

2. Міжнародні розрахунки регулюються національними нормативами та законодавчими актами, а також міжнародними банківськими правилами і звичаями. Наприклад, у США єдиний торговий кодекс містить норми стосовно розрахунків, зокрема міжнародних.

3. Міжнародні розрахунки є об'єктом уніфікації, що зумовлено інтернаціоналізацією господарських зв'язків та універсалізацією банківських операцій. Зокрема, ще в 1930 і 1931 роках на конференціях в Женеві були укладені міжнародні Вексельна і Чекова конвенції, які були спрямовані на уніфікацію національних вексельних і чекових законів та спрощення використання векселів і чеків у міжнародних розрахунках. Сьогодні Комісія з права міжнародної торгівлі ООН здійснює подальшу уніфікацію вексельного законодавства. Міжнародна торгова палата розробляє і видає Уніфіковані правила і звичаї для документарних акредитивів та з інкасо. Наприклад, перші правила з інкасо були розроблені ще в 1936 році, а потім перероблялись у 1967 і 1978 роках. Більшість банків світу приєдналась до Уніфікованих правил щодо акредитивів та інкасо. Також Міжнародною торговою палатою розроблені Правила з контрактних гарантій та Правила з платіжних гарантій.

4. Міжнародні розрахунки мають переважно документарний характер, тобто здійснюються під фінансові та комерційні документи. До фінансових документів належать прості й перевідні векселі (тратти), чеки, платіжні розписки. Комерційні документи включають:

- рахунки-фактури;
- документи, які підтверджують відвантаження та відправлення товарів, або прийняття до навантаження (коносаменти, залізничні, автомобільні й авіаційні накладні, поштові квитанції, комбіновані транспортні документи на змішані перевезення);
- документи страхових компаній;
- інші документи – сертифікати, які засвідчують походження, вагу, якість або аналіз товарів, а також перетин ними кордону тощо.

При міжнародних розрахунках банк перевіряє зміст і комплектність цих документів.

5. Міжнародні платежі здійснюються в різних валютах. Тому вони тісно пов'язані з валютними операціями, купівлею-продажем валют. А на їхню ефективність впливає динаміка валютних курсів. Розрізняють два види міжнародних розрахунків:

- безпосередній (повний) розрахунок – здійснюється повна оплата товару до моменту чи в момент передачі товару або товаророзпорядчих документів у розпорядження покупця;
- розрахунок у кредит (з розстроченням) – здійснюється шляхом надання експортером імпортеру кредиту у комерційній формі.

Варто зазначити, що повний розрахунок є більш вигідним для експортера, а кредит – для імпортера.

Міжнародні розрахунки здійснюються у таких основних формах:

- передоплата;
- акредитивні розрахунки;
- інкасо;
- розрахунки при відкритому рахунку;
- банківський переказ;
- розрахунки з використанням векселів і чеків.

На вибір форм міжнародних розрахунків впливає низка чинників:

- 1) вид товару, який є об'єктом зовнішньоторговельної угоди;
- 2) наявність кредитної угоди;
- 3) платоспроможність і репутація контрагентів, що визначає можливість компромісу між ними;
- 4) рівень попиту і пропозиції на цей товар на світових ринках.

У кожному контракті конкретно зазначаються умови і форми міжнародних розрахунків. Разом із тим сьогодні передоплата дуже рідко застосовується у нормальних міжнародних валютних розрахунках.

Зовнішньоекономічний контракт і його складові

Зовнішньоекономічний контракт – матеріально оформлена угода двох чи більше суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та їхніх іноземних контрагентів, спрямована на встановлення, зміну або припинення їхніх взаємних прав та обов'язків у зовнішньоекономічній діяльності.

Контракт міжнародної купівлі-продажу – договір постачання товару, погоджений і підписаний експортером та імпортером. Обов'язковою умовою договору купівлі-продажу є перехід права власності на товар від продавця до покупця. Цією умовою він відрізняється від усіх інших видів договорів – орендного, ліцензійного, страхування тощо. Контракт купівлі-продажу є основним засобом регулювання ділових відносин у сфері зовнішньоторговельного обігу, де діє принцип свободи договору. Цей принцип є результатом розвитку ширшого принципу, що діє і в національному законодавстві більшості країн, і у сфері міжнародного права принципу автономії волі. Керуючись цим принципом, суб'єкти ЗЕД самі вирішують, укласти договір, чи ні, з ким його укласти, яким буде його зміст і форма. В окремих випадках форма контракту передбачена правовими актами, а чинність контракту залежить від дотримання цієї форми.

Види договорів купівлі-продажу.

Контракт разового постачання – одноразова угода, що передбачає постачання узгодженої кількості товару до визначеної дати, терміну, періоду часу. Постачання товарів робиться один або декілька разів протягом установленого терміну. Після виконання прийнятих зобов'язань юридичні відносини між сторонами і, власне, контракт припиняються. Разові контракти можуть передбачати як короткі, так і тривалі терміни постачання.

Контракт з періодичним постачанням передбачає регулярне (періодичне) постачання визначеної кількості, партій товару протягом встановленого умовами контракту терміну, який може бути короткостроковим (один рік), і довгостроковим (5–10 років, а іноді і більше).

Контракти на постачання комплектного устаткування передбачають наявність зв'язків між експортером і покупцем – імпортером устаткування, а також спеціалізованими підприємствами, що беруть участь у комплектації такого устаткування. При цьому генеральний постачальник організує і відповідає за повну комплектацію і своєчасність постачання, а також за якість.

Залежно від форми оплати товару розрізняють контракти з оплатою в грошовій формі і з оплатою в товарній формі цілком або частково.

Контракти з оплатою в грошовій формі. Контракти з оплатою в грошовій формі передбачають розрахунки у визначеній сторонами валюті із застосуванням обумовлених у контракті способів платежу (готівковий платіж, платіж з авансом і в кредит) і форм розрахунку (інкасо, акредитив, чек, вексель).

Контракти з оплатою в товарній або змішаній формі. Значного поширення в сучасних умовах набули контракти з оплатою в змішаній формі, наприклад, при будівництві на умовах цільового кредитування підприємства «під ключ», коли оплата витрат відбувається частково в грошовій, а частково в товарній формі. Контракти з оплатою в товарній формі – бартерні угоди (товарообмінні і компенсаційні договори), передбачають простий обмін погоджених кількостей одного товару на інший. У цих угодах встановлюється або кількість товарів, що взаємно постачаються, або обумовлюється сума, на яку сторони зобов'язуються поставити товари.

Контракти на управління (management contracts) – є засобом, за допомогою якого фірми можуть направити частину свого управлінського персоналу, надаючи підтримку фірмі в іншій країні, чи виконувати спеціалізовані управлінські функції протягом визначеного періоду за встановлену плату. Контракти на управління зазвичай укладаються на термін від трьох до п'яти років із фіксованою оплатою або оплатою, що залежить від обсягу виробництва, а не від прибутку.

Контракти «під ключ» (turnkey projects) – передбачають укладання контракту на будівництво підприємств, що передаються за встановлену плату власнику, коли вони повністю готові до експлуатації. Фірми, що реалізують проекти «під ключ», часто є виробниками промислового устаткування; вони поставляють частину устаткування згідно з проектом. Особливо часто такими проектами займаються будівельні фірми. Платежі по проектах «під ключ» здійснюються поетапно, мірою виконання запланованих робіт. Початковий платіж звичайно становить 10–25 % вартості контракту, 50–65 % виплачується у ході виконання запланованих за проектом робіт, решта – коли підприємство фактично вже працює відповідно до умов контракту.

Колективні контракти. Одним із найбільших секторів ринку колективних контрактів, що бурхливо розвиваються, стали проекти, які є надто великими для однієї компанії. З початку проекту кілька компаній різних країн погоджуються розділити між собою високі витрати і рівень ризику, пов'язані з розробкою ряду компонентів, необхідних для кінцевого виробу; потім провідна (головна) компанія купує компоненти у фірм, кожна з яких виконувала визначену частину розробок.

Типовий контракт – це розроблений за встановленими правилами документ, який містить ряд уніфікованих умов, прийнятих у практиці міжнародної торгівлі, тобто наперед узгоджених, типових умов.

Використання типового контракту може здійснюватися двома способами:

- 1) беззаперечне приєднання одної зі сторін до умов кінцевої форми типового контракту, яку запропонувала інша сторона;
- 2) використання типового контракту як зразка, який може бути змінений відповідно до конкретної угоди.

Частіше типовий контракт, розроблений однією зі сторін угоди, береться за зразок і на його основі через узгодження кожної статті, кожної умови контракту розробляється індивідуальний контракт, який підписується сторонами.

Типові форми контрактів розробляють переважно великими експортерами певного виду продукції, об'єднаннями промисловців і підприємців, асоціаціями, союзами, торгово-промисловими палатами, біржовими комітетами. Наприклад, типові контракти на промислову сировину розробляють союзи підприємців. Це зазвичай національні союзи. Проте стосовно багатьох товарів – зернових, лісо- і пиломатеріалах, шкірсировинних – велике значення мають типові контракти, розроблені міжнародними союзами підприємців. Найбільше поширення в торгівлі зерновими, масляними товарами,

цукром, кольоровими металами, бавовною, натуральним каучуком тощо дістали типові контракти, розроблені біржовими комітетами.

Галузеві об'єднання розробляють зазвичай кілька варіантів типових контрактів для кожного виду товарів. Різниця між цими варіантами полягає зазвичай у методі визначення ціни (ФОБ, СІФ тощо) способу доставляння товару (цілими пароплавами чи дрібними відправками); напрямку перевезення, що може вплинути на упаковку товару, умови страхування та інше. Велику увагу розробці типових контрактів приділяє Європейська економічна комісія (ЄЕК) ООН. Під керівництвом ЄЕК розроблено понад 30 варіантів типових контрактів і загальних умов купівлі-продажу, частково, договір купівлі-продажу зернових; загальні умови експортних доставок машинного обладнання; загальні умови монтажу машинного обладнання за кордоном; загальні умови купівлі-продажу для експорту товарів довготривалого користування та інших металовиробів серійного виробництва; загальні умови купівлі-продажу цитрусових та інше.

Типові форми контрактів є обов'язковими для сторін тільки за їхньою згодою. Зміст таких угод зазвичай ґрунтується на праві і практиці країни-розроблювача. І це необхідно враховувати українським підприємцям, які укладають контракт з іноземним партнером.

Основні функції зовнішньоекономічних контрактів, незважаючи на наявність розбіжності суджень фахівців щодо існування тієї чи іншої з них, можна визначити так:

- 1) ініціативна;
- 2) програмно-координаційна;
- 3) інформаційна;
- 4) гарантійна;
- 5) правозахисна.

Однак країни світу сьогодні практично не в змозі налагодити виробництво всіх без винятку товарів споживання і виробничої спрямованості, щоб задовільнити свої потреби. Звідси випливає необхідність налагодження міжнародних зв'язків, міжнародного розподілу праці, міжнародної торгівлі.

Умови здійснення розрахунків по міжнародних торговельних операціях

Міжнародні торговельні операції вимагають спеціальних умов та механізмів для забезпечення ефективних і безпечних розрахунків між сторонами. Нижче наведено основні умови та інструменти, що використовуються для здійснення розрахунків у міжнародній торгівлі. Основні умови здійснення розрахунків:

1. Вибір валюти розрахунків

- Домовленість між сторонами. Валюта розрахунків визначається на основі домовленостей між експортерами та імпортерами.
- Валютний ризик. Вибір валюти впливає на валютний ризик, який може бути хеджований за допомогою фінансових інструментів (наприклад, форвардних контрактів, опціонів).

2. Форми розрахунків:

- передоплата (Advance Payment). Імпортёр здійснює оплату до відправки товару. Мінімізує ризики для експортера, але створює ризик для імпортера;
- відкритий рахунок (Open Account). Експортёр відправляє товар, а імпортер здійснює оплату після отримання товару. Найбільш ризикована форма для експортера;
- документарний акредитив (Letter of Credit, L/C). Банк імпортера гарантує оплату експортеру за умови надання визначених документів. Забезпечує захист обох сторін;
- документарне інкасо (Documentary Collection). Банк експортера передає документи, що підтверджують відвантаження товару, банку імпортера для видачі імпортеру проти платежу або акцепту тратти. Менш безпечний, ніж акредитив;
- банківський переказ (Bank Transfer). Здійснення платежу через банківські рахунки. Використовується при довірчих відносинах між сторонами.

Документарні інструменти:

1. Документарний акредитив (Letter of Credit, L/C) Види акредитивів:

- покритий і непокритий. Покритий акредитив передбачає депонування коштів у банку, непокритий – надання кредиту банком;
- відкличний і безвідкличний. Відкличний акредитив може бути змінений або анульований банком без попередження експортера. Безвідкличний акредитив не може бути змінений без згоди всіх сторін;
- підтверджений і непідтверджений. Підтверджений акредитив включає зобов'язання банку експортера оплатити акредитив у разі невиконання зобов'язань банком імпортера.

Процес розрахунків:

- імпортер домовляється з банком про відкриття акредитиву;
- банк імпортера відкриває акредитив і повідомляє банк експортера;
- експортёр відправляє товар і надає документи банку експортера;
- банк експортера перевіряє документи і передає їх банку імпортера;
- банк імпортера перевіряє документи і здійснює оплату.

2. Документарне інкасо (Documentary Collection). Види інкасо:

- Documents against Payment (D/P). Документи видаються імпортеру проти платежу;
- Documents against Acceptance (D/A). Документи видаються імпортеру проти акцепту тратти з відстроченням платежу.

Процес розрахунків:

- експортёр відправляє товар і передає документи своєму банку;
- банк експортера передає документи банку імпортера;
- банк імпортера повідомляє імпортера про отримання документів;
- імпортер здійснює платіж або акцептує тратту для отримання документів і товару.

Альтернативні інструменти:

1. Міжнародний факторинг (International Factoring). Продаж експортером дебіторської заборгованості факторинговій компанії. Факторингова компанія забезпечує фінансування та управління дебіторською заборгованістю. Переваги, швидке отримання коштів, зниження ризиків неплатежів, спрощення управління дебіторською заборгованістю.

2. Міжнародний форфейтинг (International Forfaiting). Продаж експортного тратту (векселя) або іншого дебіторського зобов'язання форфейтеру з дисконтом. Форфейтер бере на себе всі ризики, пов'язані з дебіторською заборгованістю. Переваги, отримання коштів відразу після продажу товару, зниження ризиків неплатежів, поліпшення грошових потоків.

Ефективне здійснення розрахунків по міжнародних торговельних операціях вимагає ретельного вибору форм розрахунків, документарних інструментів та альтернативних механізмів фінансування. Використання акредитивів, інкасо, факторингу та форфейтингу дозволяє мінімізувати ризики для обох сторін угоди і забезпечити своєчасне отримання платежів, що сприяє стабільності та розвитку міжнародної торгівлі.

Роль банків у системі міжнародних розрахунків

Банки відіграють критично важливу роль у системі міжнародних розрахунків, забезпечуючи ефективно і безпечно проведення фінансових транзакцій між суб'єктами міжнародної торгівлі. Вони забезпечують широкий спектр послуг, включаючи обмін валют, фінансування торгівлі, управління ризиками та забезпечення виконання міжнародних контрактів. Нижче наведено основні ролі банків у системі міжнародних розрахунків.

Основні ролі банків у міжнародних розрахунках:

1. Посередництво у валютних операціях. Функції:

- обмін валют. Банки надають послуги з обміну валют для клієнтів, що здійснюють міжнародні операції;
- форвардні контракти та опціони. Забезпечують інструменти для хеджування валютних ризиків, що виникають у процесі міжнародної торгівлі.

Приклад. Український імпортер купує євро в українському банку для оплати товарів, придбаних у європейського постачальника.

2. Фінансування міжнародної торгівлі. Функції:

- акредитиви. Банки відкривають документарні акредитиви, забезпечуючи гарантії платежів для експортерів за умови виконання ними контрактних зобов'язань;
- документарне інкасо. Банки виконують роль посередників при передачі товаросупровідних документів і отриманні платежів за них;
- торговельні кредити. Надання короткострокових кредитів для фінансування міжнародних торговельних операцій.

Приклад. Українська компанія отримує кредит від банку для закупівлі сировини у зарубіжного постачальника з подальшою оплатою після реалізації продукції.

3. Управління ризиками. Функції:

- хеджування ризиків. Банки пропонують інструменти для хеджування валютних, кредитних та процентних ризиків;
- страхування кредитних ризиків. Надання послуг страхування кредитних ризиків через спеціалізовані структури або у співпраці зі страховими компаніями.

Приклад. Український експортер укладає з банком форвардний контракт на продаж валюти для захисту від коливань курсу гривні.

4. Забезпечення міжнародних платежів і розрахунків. Функції:

- міжнародні перекази. Виконання міжнародних банківських переказів через системи SWIFT, CHIPS, TARGET2 тощо;
- кореспондентські відносини. Підтримка кореспондентських рахунків з іноземними банками для полегшення міжнародних платежів.

Приклад. Банк здійснює міжнародний переказ від українського імпортера на рахунок європейського постачальника через систему SWIFT.

5. Консультаційні послуги та інформаційна підтримка. Функції:

- консультації. Надання консультаційних послуг щодо умов міжнародних розрахунків, валютних операцій та фінансування торгівлі;
- інформаційна підтримка. Забезпечення клієнтів інформацією про валютні курси, зміни в міжнародному законодавстві та регуляторних вимогах.

Приклад. Банк надає українському експортеру консультації щодо умов відкриття акредитива та вимог до документів.

Види банківських інструментів для міжнародних розрахунків:

1. Документарний акредитив (Letter of Credit, L/C), банківська гарантія оплати експортеру за умови надання визначених документів. Переваги, забезпечує безпеку платежів для обох сторін, знижує ризики неплатежів.

2. Документарне інкасо (Documentary Collection), банки виступають посередниками у передачі документів та отриманні платежів. Переваги, менші витрати, ніж при використанні акредитива, проте зберігаються ризики неплатежів.

3. Банківські перекази (Bank Transfers), прямі перекази коштів між банківськими рахунками через міжнародні платіжні системи. Переваги, простота та швидкість проведення операцій, підходить для довірчих відносин.

4. Форвардні контракти та валютні опціони, інструменти для хеджування валютних ризиків. Переваги, забезпечують захист від несприятливих змін валютних курсів.

5. Факторинг і форфейтинг, продаж дебіторської заборгованості факторинговій компанії або форфейтеру. Переваги, поліпшення грошових потоків, зниження ризиків неплатежів.

Міжбанківські кореспондентські відносини. Системи СВІФТ

Міжбанківські кореспондентські відносини та система SWIFT є ключовими елементами глобальної фінансової інфраструктури, які

забезпечують ефективне здійснення міжнародних розрахунків та валютних операцій.

Міжбанківські кореспондентські відносини – це відносини між двома банками, що передбачають відкриття рахунків один у одного для здійснення міжнародних розрахунків та платежів. Ці відносини дозволяють банкам виконувати транзакції від імені своїх клієнтів без необхідності мати власні філії в іноземних країнах.

Основні аспекти кореспондентських відносин:

1. Кореспондентські рахунки (Nostro і Vostro рахунки):

- Nostro-рахунок. Рахунок банку в іноземному банку, на якому зберігаються кошти цього банку в іноземній валюті;

- Vostro-рахунок. Рахунок іноземного банку в місцевому банку, на якому зберігаються кошти іноземного банку в місцевій валюті.

2. Функції кореспондентських рахунків:

- обробка міжнародних платежів. Забезпечення проведення транзакцій між банками різних країн;

- конвертація валют. Обмін валют для клієнтів банку;

- забезпечення ліквідності. Надання коштів для здійснення міжнародних розрахунків.

3. Переваги кореспондентських відносин:

- глобальний доступ. Можливість банкам здійснювати операції в будь-якій частині світу без необхідності відкривати власні представництва;

- економія витрат. Зниження витрат на здійснення міжнародних операцій;

- швидкість та ефективність. Прискорення проведення міжнародних платежів.

Приклад кореспондентських відносин. Український банк має Nostro-рахунок у німецькому банку. Коли український клієнт хоче зробити платіж у євро, український банк використовує цей рахунок для обробки транзакції через німецький банк, який потім переказує кошти отримувачу в Німеччині.

SWIFT – це глобальна система для передачі фінансових повідомлень між банками та іншими фінансовими установами. Заснована в 1973 році, SWIFT забезпечує безпечний, надійний та стандартизований обмін інформацією для здійснення міжнародних фінансових транзакцій.

Основні функції SWIFT:

1. Передача фінансових повідомлень:

- платіжні доручення. Інструкції щодо міжнародних платежів та переказів;

- інструкції щодо цінних паперів. Повідомлення про операції з цінними паперами;

- валютні операції. Інструкції щодо обміну валют та інших валютних операцій.

2. Безпека та стандартизація:

- високий рівень безпеки. Використання передових технологій шифрування та аутентифікації для захисту фінансових повідомлень;
- стандартизація. Впровадження стандартів для фінансових повідомлень (наприклад, формати MT та ISO 20022), що сприяє уніфікації процесів і зниженню ризиків.

3. Глобальне покриття:

- широка мережа учасників. Понад 11 000 фінансових установ у більш ніж 200 країнах світу;
- цілодобовий доступ. Забезпечення безперервного обміну фінансовими повідомленнями в будь-який час.

Переваги використання SWIFT:

1. Швидкість та ефективність. Прискорення проведення міжнародних платежів та розрахунків. Зменшення часу на обробку транзакцій завдяки автоматизації процесів.

2. Надійність та безпека. Високий рівень захисту фінансових даних. Зниження ризику помилок та шахрайства завдяки стандартизованим форматам повідомлень.

3. Зручність та доступність. Простота інтеграції з існуючими банківськими системами. Доступ до глобальної мережі фінансових установ.

Приклад використання SWIFT. Український імпортер хоче оплатити рахунок постачальника в Німеччині. Український банк відправляє платіжне доручення через SWIFT до кореспондентського банку в Німеччині. Після отримання повідомлення німецький банк переказує кошти на рахунок постачальника.

Міжбанківські кореспондентські відносини та система SWIFT є важливими компонентами глобальної фінансової інфраструктури. Вони забезпечують ефективно та безпечно проведення міжнародних розрахунків та валютних операцій, сприяють стандартизації та автоматизації процесів, знижують ризики і витрати, пов'язані з міжнародними фінансовими транзакціями. Завдяки цим механізмам банки можуть ефективно обслуговувати своїх клієнтів у глобальному масштабі, забезпечуючи швидкі та надійні платежі.

Тема 2.2 Форми міжнародних розрахунків

План

1. Документарна форма розрахунків: акредитив.
2. Документарна форма розрахунків: інкасо.
3. Недокументарні форми міжнародних розрахунків.
4. Валютні кліринги.

Документарна форма розрахунків: акредитив

Історично акредитиви виникли для зменшення ризиків сторони угоди, яка її ініціює (авансовий платіж, поставка товару чи послуги). У міжнародній торгівлі акредитив застосовується більше як 100 років. Адже при постачанні

товарів і наданні послуг ризику можуть з'явитися на різних етапах: від придбання сировини, виготовлення і зберігання товарів і до своєчасного постачання / надання послуг і платежу. Використання акредитивних розрахунків дозволяє в таких ситуаціях захистити інтереси як продавця, так і покупця.

Акредитив – це тверде зобов'язання, взяте на себе банком (банкемітент), видане на підставі доручення свого клієнта-покупця (апліканта, імпортера), сплатити визначену суму коштів бенефіціару (експортеру) за умови своєчасного подання передбачених в акредитиві документів, що підтверджують відвантаження товару або виконання послуг. Це спосіб взаєморозрахунків між сторонами, що беруть участь у торговій операції, при якому банк виступає посередником, стежить за виконанням контрагентами своїх зобов'язань один перед одним (як по постачанню товару, так і по його оплаті) і виступає гарантом виконання цих зобов'язань.

Для покупця найбільш важливим є належно здійснене постачання товару / виконання робіт / послуг, тоді як для продавця – своєчасне отримання платежу. Пов'язані з цим ризику загострюються під час складних економічних ситуацій, коли покупцеві складно оцінити надійність продавця. Те ж саме відноситься і до продавця: при продажі він бере на себе ризику, пов'язані як з перевезенням товарів, так і з неоплатою.

Уявімо ситуацію, що певна компанія «Експортер» з України хоче придбати у японської компанії «Бенефіціар» партію товару, проте компанія «Бенефіціар» вимагає повну передоплату, бо не впевнена в надійності компанії «Експортер». У компанії «Експортер» є гроші, щоб оплатити товари, але вона не впевнена у чесності японської компанії. У цій ситуації доцільно залучити банківську установу, у якій «Експортер» зможе відкрити акредитив на ім'я «Бенефіціара». Водночас компанія «Експортер» перераховує кошти на спеціальний рахунок, банк компанії «Експортер» повідомляє банку компанії «Бенефіціар» про те, що гроші вже є на рахунку і будуть перераховані щойно банк компанії «Бенефіціар» надасть банку компанії «Експортер» документи про поставку товару.

Насправді, це дуже спрощена схема, адже існує багато видів акредитивів, що містять не лише операції гарантії платежу і самого платежу, а й кредитні угоди, за яких банк блокує на спеціальному рахунку не гроші компанії покупця, а кредитні кошти, тож виникає необхідність застави та інших операцій.

За способом використання акредитиви поділяються на документарні (товарні) та грошові (циркулярні):

а) документарні (товарні) використовуються для розрахунків за товари і послуги при наданні обумовлених в акредитиві документів;

б) грошові (циркулярні) – це такі акредитиви, виплата за якими не обумовлена наданням документів.

За формою акредитиви поділяються на документарні акредитиви та акредитивні листи.

У більшості країн терміни «документарний акредитив» та «комерційний акредитивний лист» – синоніми. Але, наприклад, у США, Великобританії та

Китаї, а також у закордонних відділеннях найбільших банків Англії та США технологічні процеси та можливості акредитивних листів суттєво відрізняються від документарних акредитивів.

Особливість акредитивних комерційних листів полягає у тому, що вони направляються не до банку в країні продавця, а безпосередньо бенефіціару. Водночас банк у країні продавця може використовуватися лише як проміжна інстанція. Бенефіціар після відправлення товару та отримання усіх необхідних, передбачених у акредитивному листі документів, може або передати їх банку, обраному на свій розсуд, або направити для сплати безпосередньо банківській установі, що виписала акредитивний лист.

Експортер, який погодився на розрахунки з використанням акредитивних листів, повинен прийняти до уваги, що йому не буде відмовлено у акцепті тратт банком його країни лише у тому випадку, якщо акредитивний лист виписаний першокласним банком та його гарантія купити виставлені тратти вважатиметься іншими банками достатньою.

Як інструмент забезпечення платежу документарний акредитив особливо важливий для пом'якшення зіткнення інтересів покупця і продавця. Продавець хоче бути впевненим, що належна йому сума за поставку товару буде сплачена своєчасно і в узгодженій валюті. Покупець же не хоче платити за замовлений товар до моменту, коли він буде знаходитися на шляху до нього.

Отже, найчастіше акредитив використовується в розрахунках в таких випадках:

- ділові партнери встановили нові, неперевірені ділові стосунки;
- продавець не впевнений в платоспроможності покупця, а покупець не впевнений в здатності продавця поставити товар / виконати роботи / надати послуги;
- об'єктом договору є великі проекти або товари, виготовлені за спеціальним замовленням.

Отже, таку форму міжнародного розрахунку, як акредитив доцільно використовувати в таких випадках (рис. 2.2.1).

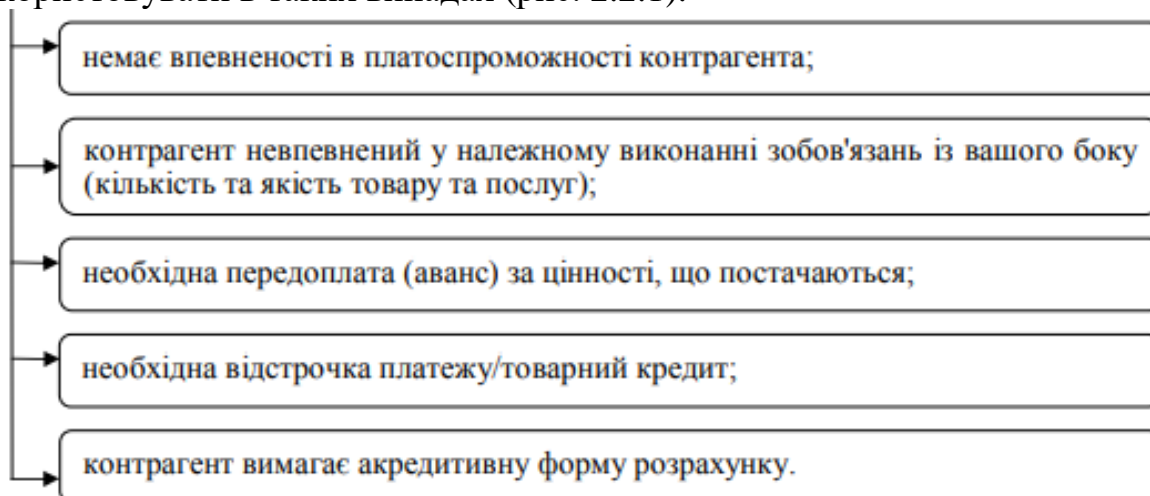

Рисунок 2.2.1 – Випадки використання документарних акредитивів

У практиці міжнародних розрахунків використовуються різні види акредитивів (рис. 2.2.2).

За ступенем гарантованості оплати	відкличні; безвідкличній.
За наявністю або відсутністю підтвердження за акредитивом з боку авізуючого або іншого банку	підтверджений; непідтверджений.
За валютою платежу	у національній валюті бенефіціара (експортера); у національній валюті імпортера; у третій валюті.
За характером платежу у зв'язку з можливістю чи неможливістю здійснювати часткові поставки продукції	подільні; не подільні.
За місцем та суб'єктом виконання	виконується банком-емітентом у країні імпортера; виконується авізуючим або підтверджуючим банком, що знаходиться в країні бенефіціара (експортера)
Залежно від виду зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання	акредитиви на імпорт; акредитиви на експорт.
За способом виконання	шляхом платежу за пред'явленням; шляхом акцепту; шляхом платежу з відстрочкою; шляхом неогоціції.
Залежно від наявності депонованих грошових коштів у підтверджуючому банку	покриті; непокриті.
Залежно від наявності інших бенефіціарів	переказні; непереказні.
Спеціальні форми акредитивів	компенсаційні акредитиви – «бек ту бек»; зустрічні акредитиви; резервні акредитиви – «стенд бай»; відновлюванні акредитиви; револьверні акредитиви; акредитиви з червоною смугою.

Рисунок 2.2.2 – Види акредитивів та їхня класифікація

I. Види акредитивів залежно від відповідальності банків:

1. Відкличний акредитив (Revocable Letter of Credit) – це акредитив, що може бути в будь-який час змінений або відкликаний (анульований) банкомемітентом за дорученням імпортера без обов'язкового повідомлення бенефіціара. Враховуючи те, що вид акредитиву визначається в договорі за яким здійснюються розрахунки, відкликання акредитива не створює яких-небудь зобов'язань банку-емітента, перед одержувачем коштів, по цьому договору (бенефіціаром).

Оскільки відкличний акредитив не створює додаткових зобов'язань імпортера в частині оплати куплених ним товарів, експортери не вважають його достатньою гарантією. Тому в міжнародних розрахунках він використовується

не часто. У випадку, коли імпортер та експортер дійдуть згоди щодо використання в міжнародних розрахунках відкличного акредитива, останній може бути використаний як інструмент, що, завдяки своїй простоті, точності та невеликій вартості, порівняно з безвідкличним акредитивом, забезпечить:

- платіж у встановлений термін, роблячи зручнішим управління грошовими ресурсами продавця;
- контроль банком розпоряджень продавця, що стосується документів про відправку товару;
- розпорядження про зміну умов відкличного акредитива платник може давати постачальнику тільки через банк-емітент, що сповіщає банк постачальника (виконуючий банк), а той, зі свого боку, самого постачальника. Але виконуючий банк повинен оплатити документи, що відповідають умовам акредитива, виставлені постачальником і прийняті банком постачальника до одержання останнім повідомлення про зміну або анулювання акредитива.

Оскільки банк-емітент, здебільшого, так вчиняє лише на вимогу покупця, то продавець, безперечно, має цілком довіряти покупцеві своїх товарів. У такому випадку використання цього виду акредитива є рівнозначним застосуванню звичайного банківського переказу за фактом поставки продукції (тобто покупець може заплатити, а може і не заплатити). Сьогодні такий вид акредитивів практично не використовується, тому що його умови не захищають експортера від ризиків неплатежу. Якщо у тексті акредитива не зазначено його тип, то згідно із ст. 6 Правил по акредитивах він вважається безвідкличним.В

2. Безвідкличний непідтверджений.

Юридичне зобов'язання банку-емітента, що відкрив безвідкличний акредитив, не може переглядатись у межах встановленого терміну дії без згоди всіх зацікавлених сторін. Встановлюється юридичний зв'язок, з одного боку, між покупцем та банком, а з іншого – між банком та експортером. Однак, варто зазначити, що відсутній прямий зв'язок між покупцем та продавцем, лише торговельний контракт пов'язує їх та накладає зобов'язання на експортера за поставку товару, а на імпортера – за його оплату.

Непідтверджений акредитив – це акредитив, за яким авізуючий банк обмежується тільки авізуванням експортера щодо відкриття акредитива та платить лише у тому випадку, коли банк-емітент перераховує йому відповідну суму.

При використанні такого виду акредитива, банк-емітент не має права відмовитися від свого зобов'язання протягом усього терміну дії акредитива без згоди бенефіціара (продавця). Отже, на відміну від відкличного акредитива, безвідкличний непідтверджений акредитив не можна змінити в односторонньому порядку або анулювати.

Крім умов надання документів продавцем, банк-емітент в акредитиві може дати авізуючому банку інструкції такого типу:

«Будь ласка авізуйте умови цього акредитива бенефіціару без зобов'язань з Вашого боку», або:

«Будь ласка оплатіть представлені документи і дебетуйте наш рахунок при остаточному розрахунку».

У результаті цього авізуючий банк направить продавцеві повідомлення в такому (або подібному) формулюванні:

«Незважаючи на те, що банк-емітент вимагає сплатити Вам суму тратт, поданих відповідно до умов акредитива, просимо звернути увагу, що акредитив був авізований без зобов'язань з нашого боку».

На практиці це означає, що продавець надав документи авізуючому банку повністю, відповідно до умов акредитива, але оплата авізуючим банком буде здійснена тільки після отримання компенсації від банку емітента.

3. Безвідкличний підтверджений акредитив використовується при проведенні торгових операцій з країною, де спостерігається нестабільна політична чи економічна ситуація, задля додаткової безпеки законного і обов'язкового здійснення розрахунків, від відомого банку у власній країні.

Безвідкличний акредитив може бути авізований бенефіціаром через інший банк без будь-якої відповідальності з боку авізуючого банку. Разом із тим безвідкличний акредитив, за дорученням банку-емітента, може бути підтверджений іншим банком. Банк, що підтвердив акредитив, зобов'язаний перед бенефіціаром своєчасно здійснити обумовлені акредитивом платежі. Тому підтвердженим може бути тільки безвідкличний акредитив.

Отже, підтверджений безвідкличний акредитив – це акредитив, за яким банк-емітент звертається з проханням до іншого банку взяти безпосередню участь в операції, шляхом надання свого власного зобов'язання до безвідкличного зобов'язання банку-емітента. Між продавцем та підтверджуючим банком встановлюється юридичний зв'язок, що дає змогу експортеру скористатися двома банківськими зобов'язаннями, які доповнюють одне одного. У цьому випадку, підтверджуючий банк додатково бере на себе зобов'язання, що є аналогічними зобов'язанням банку-емітента. Таким чином, на користь бенефіціара виставляється два зобов'язання – банку-емітента і підтверджуючого банку. Однак, для того, щоб підтверджуючий банк взяв на себе зобов'язання з підтвердження акредитива, потрібно виконати певні умови (рис. 2.2.3.).

Водночас, варто зрозуміти, що акредитив вважається підтвердженим тільки після одержання достовірного повідомлення з банку-кореспондента про те, що він дійсно додав підтвердження до цього акредитива. Якщо виконуючий банк не додав свого підтвердження до акредитива, то він не зобов'язаний здійснювати платіж бенефіціару (ст. 10 Правил по акредитивах). У такому випадку він одержує документи, надсилає їх до банку-емітента і здійснює платіж бенефіціару лише після того, як одержить покриття (забезпечення) від банку-емітента.

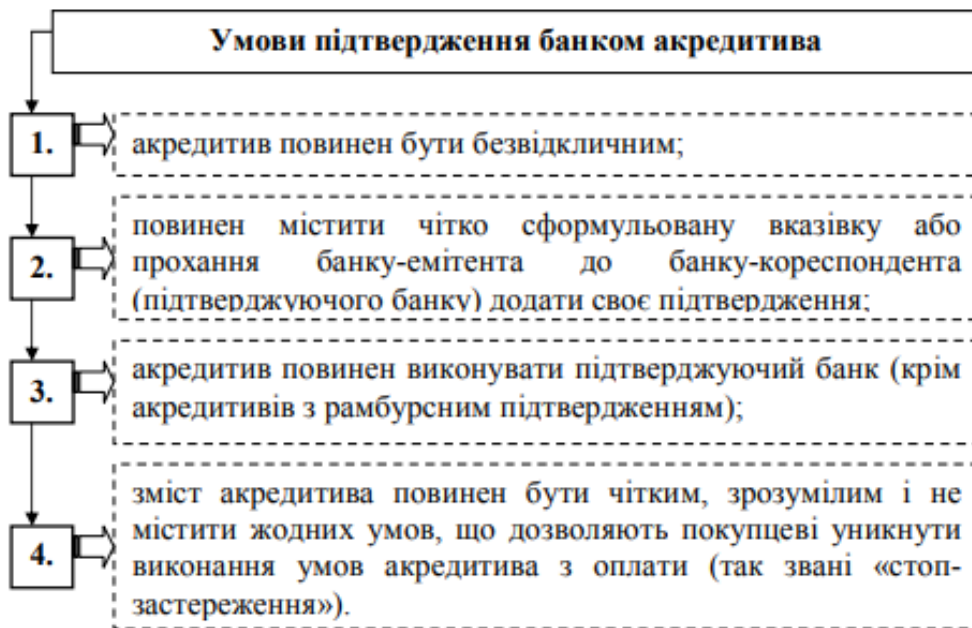

Рисунок 2.2.3 – Умови, за яких підтверджуючий банк бере на себе зобов'язання підтвердження акредитива

Таким чином, інтереси постачальника найкраще захищаються підтвердженням безвідкличним акредитивом, що є твердим платіжним зобов'язанням як банку-емітента, так і підтверджуючого банку. Але, при цьому, продавець може зазнати ризику, коли він погоджується прийняти акредитив, що передбачає як свої умови документи, які повинні видаватися покупцем або від імені покупця, наприклад:

- телексне підтвердження про отримання товару, підписане покупцем;
- сертифікат експедитора про те, що товари були отримані від імені покупця;
- сертифікат огляду, скріплений підписом покупця. Тому продавець повинен переконатися якнайшвидше, але в будь-якому випадку не пізніше часу одержання акредитива, в тому, що не передбачається ніяких документів понад ті, видачу, форму і зміст яких контролює він сам.

Одним із різновидів підтверженого акредитива є акредитив з рамбурсним підтвердженням. Такий вид підтвердження використовується тоді, коли бенефіціар наполягає на тому, щоб акредитив, з одного боку, був підтвердженим, а з іншого – виконувався в банку, у якому він обслуговується, але банк-емітент з певних причин не може здійснити підтвердження саме в цьому банку (наприклад, якщо банк не є першокласним).

II. За валютою платежу акредитиви поділяються на такі, що сплачуються у:

- національній валюті «бенефіціара»;
- національній валюті «імпортера»;
- третій валюті.

Якщо за акредитивом платіж передбачений у іншій валюті, ніж валюта, в якій відкрито акредитив, в його умовах повинен чітко зазначатися курс

перерахунку з валюти акредитива у валюту платежу, який необхідно використовувати при здійсненні виплати з акредитива.

III. Види акредитивів за формою платежу охарактеризовані у рисунку 2.2.4.

Вид	Характеристика
<i>Акредитиви з оплатою за пред'явленням документів</i>	<i>Letter of Credit at sight/against payment</i> Бенефіціар одержує оплату за акредитивом після представлення документів, перевірки їх виконуючим банком і визнання такими, що відповідають умовам акредитива. Платіж проводиться у спосіб «документи проти платежу», банку надається не більше семи робочих банківських днів після одержання документів.
<i>Акредитиви з відстрочкою платежу</i>	<i>Letter of Credit with deferred payment details</i> Після надання документів, банк-емітент, підтверджуючий банк або виконуючий банк дає письмову згоду здійснити платіж на користь бенефіціара (експортера) у термін, встановлений в акредитиві. Умови відстрочення платежу має бути чітко визначено в акредитиві.
<i>Акредитиви з неогоціцією</i>	<i>Letter of Credit with negotiation</i> Банк, уповноважений провести неогоціцію (окрім банка-емітента), одержує документи стосовно акредитива і перевіряє їх. Він може, не чекаючи одержання грошового відшкодування з банку-емітента, відразу оплатити ці документи на користь бенефіціара, з відрахуванням визначеного відсотка комісії. Негоціуючий банк несе ризик неотримання відшкодування від банку-емітента або несвочасного відшкодування.
<i>Автоматично поновлювані револьверні акредитиви</i>	<i>Revolving Letter of Credit</i> Використовується у разі поставки товару рівними партіями через рівні проміжки часу, оплата може здійснюватися за автоматично поновлюваним на тих самих умовах (револьверним) акредитивом.
<i>Резервний акредитив</i>	<i>Standby Letter of Credit</i> Є інструментом, подібним до гарантії. Резервний акредитив можна використовувати замість гарантії пропозиції, гарантії виконання або гарантії повернення авансового платежу, а також замість платіжної гарантії. Він також є забезпеченням платежу в разі невиконання третьою стороною договірних зобов'язань. Використання цього інструмента передбачено тільки у випадку невиконання однією із сторін договірних зобов'язань

Рисунок 2.2.4 – Види акредитивів за формою платежу

IV. За характером платежу, акредитиви поділяються на:

- подільні (передбачається виплата експортеру, відповідно до контракту, сум після кожної часткової поставки);
- неподільні (передбачається, що вся сума, яка належить експортеру, буде сплачена після завершення поставок або після останньої часткової поставки, що, таким чином, захищає інтереси імпортера).

V. За місцем та суб'єктом виконання акредитиви поділяються на такі, що:

- виконуються банком емітентом у країні імпортера;
- виконуються авізуючим або підтверджуючим банком у країні бенефіціара;
- виконуються за участю третьої сторони.

У випадках, коли виконуючим банком є банк-емітент, строк дії акредитива закінчується у країні банку-емітента і акредитив сплачується тільки після отримання та перевірки документів, необхідних для відкриття акредитива.

У випадку, коли виконуючим банком є авізуючий банк, можливі декілька видів оплати документів, залежно від того, який спосіб оплати зазначено в умовах контракту.

VI. Залежно від виду зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання, акредитиви поділяються на акредитиви на імпорт та акредитиви на експорт:

1. Акредитиви на імпорт – використовуються для розрахунків за імпортовані іноземними фірмами товари та надані послуги і відкриваються українськими банками за дорученням українських фірм-імпортерів.

При розрахунках за імпорт доцільно використовувати акредитиви, якими передбачено платіж в українському банку-емітенті проти документів, що надходять від іноземного експортера. Це дає змогу запобігти можливому заморожуванню валютних коштів суб'єктів господарської діяльності України та банків на рахунках в іноземних банках для наступних платежів за акредитивами.

Одним із видів імпортних акредитивів є транзитні акредитиви. Вони можуть авізуватися, підтверджуватися та виконуватися уповноваженими банками за дорученням іноземних банків-кореспондентів, що відкривають ці акредитиви в інших країнах. Транзитні акредитиви зазвичай авізуються за рахунок іноземного банку-емітента, який також сплачує комісійні та інші витрати авізуючого банку. Підтвердження та виконання транзитних акредитивів доцільно здійснювати тільки в особливих випадках, наприклад, за умови надання уповноваженому українському банку з боку банку-емітента попереднього валютного покриття.

2. Акредитиви на експорт – використовуються для розрахунків за експортовані іноземними фірмами товари та надані послуги і відкриваються іноземними банками за дорученням іноземних фірм-імпортерів.

У розрахунках за український експорт акредитиви відкриваються зазвичай іноземними банками з авізуванням їх через українські банки. Найвигіднішим, у цьому випадку, є призначення виконуючим банком уповноваженого українського банку.

VII. Залежно від наявності депонованих грошових коштів у підтверджуючому банку акредитиви поділяються на:

- покриті (Covered Letter of Credit) – при відкритті яких банк-емітент попередньо надає у розпорядження виконуючого банку валютні кошти (покриття) у сумі акредитива на строк дії зобов'язань банку-емітента з умовою можливості їхнього використання для виплат за акредитивом;

- непокриті (Standby Letter of Credit) – при виставленні акредитивів банк-емітент не депонує кошти клієнта на окремому рахунку і, відповідно, не надає попередньо у розпорядження виконуючого банку валютні кошти (покриття), проте останній отримує право списувати грошові кошти, що надаються бенефіціару в порядку виконання акредитива з рахунку, який відкритий в

банку-кореспонденті банку-емітента або ж в акредитиві вказується інший спосіб відшкодування виконуючому банку сум, виплачених за акредитивом.

VIII. Залежно від наявності інших бенефіціарів, акредитиви поділяються на:

- переказні (трансферабельні), за якими бенефіціар (перший бенефіціар) має право уповноважити банк, що здійснює оплату (оплату з відстрочкою платежу, акцепт чи неогоціацію) або будь-який інший банк (уповноважений, неогоціуючий, переказуючий) на те, щоб акредитивом могли користуватися повністю або частково одна чи декілька інших осіб (інші бенефіціари);

Таким чином, переказний (трансферабельний) акредитив надає бенефіціару право давати розпорядження банку, що здійснює оплату, акцепт або купівлю тратт (документів), передавати акредитив повністю або частинами одному чи кільком третім особам (іншим бенефіціарам). Інші бенефіціари не мають права подальшого переказу трансферабельного акредитива. Права за акредитивом передаються для того, щоб постачальник міг профінансувати субпостачальника (субпостачальників) за рахунок коштів за акредитивом. Трансферабельний акредитив частіше використовується у межах однієї країни. Право на переказ акредитива в іншу країну повинно вказуватися в його умовах. Український імпортер може відмовитися від такої вказівки на тій підставі, що він не знає субпостачальників і за умовами контракту перед ним відповідає безпосередньо постачальник.

Перевагами у використанні трансферабельних акредитивів є:

- перший бенефіціар (експортер) має можливість фінансувати свої покупки у постачальників (інших бенефіціарів) без відволікання власних коштів;

- постачальник (другий бенефіціар) має впевненість у здійсненні платежу за акредитивом;

- сума, що отримує посередник, невідома як імпортеру (аплікату), так і постачальнику (другому бенефіціару).

Недоліки використання трансферабельних акредитивів такі:

- вимагаючи такий тип акредитива, перший бенефіціар (експортер) може викликати сумніви в імпортера (апліканта) щодо наявності у нього фінансових ресурсів;

- використовуючи такий акредитив, не завжди можна приховати ім'я постачальника (другого бенефіціара), тому з'являється ризик того, що імпортер (аплікант) та постачальник (другий бенефіціар) будуть співпрацювати без послуг першого бенефіціара (експортера);

- перший бенефіціар (експортер) сплачує додаткові комісії банку за трансфер акредитива (якщо не передбачено, що така комісія сплачується за рахунок іншої сторони);

- непереказні – акредитиви, що не може бути використаний іншим(и) бенефіціаром (бенефіціарами).

Документарна форма розрахунків: інкасо

Розрахунки у формі інкасо є одними з найстаріших банківських операцій та достатньо поширені в міжнародній торгівлі. При цьому, інкасо використовується як при розрахунках за умови негайної оплати, так і при розрахунках за комерційним кредитом. Інкасо – найпростіший і найдешевший спосіб розрахунків, що застосовується тоді, коли є певний ступінь довіри продавця до покупця.

У разі розрахунків за документарним інкасо банк виконує функцію посередника між покупцем та продавцем з передачі документів, що підтверджують відвантаження товару покупцеві тільки після отримання відповідного платежу або проти акцепту векселя, або на інших умовах, обумовлених в інкасовому дорученні.

Інкасо (collection) – (італ. «incasso» – виторг) посередницька банківська операція, що означає доручення експортера (кредитора) своєму банку отримати від імпортера (платника, боржника), безпосередньо або через інший банк, суму платежу за контрактом або підтвердження (акцепт) того, що сума буде виплачена у встановлений термін проти передачі документів (фінансових, комерційних) і зарахувати ці кошти на рахунок експортера.

Уніфіковані правила по інкасо визначають інкасо як операцію з документами, що здійснюється банками на основі отриманих в інкасовому доручення інструкцій, в цілях:

- отримання акцепту платежу і (чи) самого платежу;
- видачі комерційних документів проти акцепту і (чи) проти платежу;
- видачі документів на інших умовах. Інкасо в міжнародних розрахунках має такі особливості:
 - використовується як при розрахунках за умови негайної оплати, так і при погашенні боргу за комерційним кредитом;
 - зазвичай має документарний характер, тобто банки приймають на інкасо доручення експортерів за наявності фінансових і комерційних документів;
 - платіжні документи акцептуються імпортером у попередньому порядку;
 - широко використовується кредит: експортеру – у вигляді дисконту векселів; імпортеру – у вигляді позик на товар (комерційний кредит);
 - банк діє тільки відповідно до інструкцій, що містяться в інкасовому дорученні та не несе відповідальності за затримку та втрату документів у дорозі, якщо вони виникли не з його провини;
 - відвантаження товару або надання послуг здійснюється до отримання продавцем платежу. Функція банку, при цьому, – передати імпортеру документи, що отримані від експортера – документи проти платежу (D/P – documents against payment), проти акцепту векселя (D/A – documents against acceptance) або на інших умовах. Інкасо проти документів означає, що платнику через банк вручаються документи проти платежу суми еквівалента (платіж валютою проти документів) або проти акцепта векселів (документи проти акцепта).

Таким чином, залежно від моменту передачі комерційних документів, виділяють такі форми інкасо:

- документи проти акцепту;
- документи проти платежу;
- акцепт із врученням документів проти платежу;
- документи проти листа про прийняття зобов'язань;
- документи проти трастової розписки.

За умови інкасації документів проти акцепту (documents against acceptance) надається відстрочка платежу, а документи передаються не для оплати, а вручаються імпортеру після отримання від нього акцептованого переказного векселя (тратти). Банк, який подає документи, вручає їх платнику проти акцепту тратти, що підлягає сплаті протягом 30–180 днів після пред'явлення, чи тратти, що підлягає платежу в обумовлений сторонами термін.

Акцептувавши вексель, платник бере на себе зобов'язання виконати платіж за ним у визначений термін. Відповідно до інструкцій, акцептований вексель може залишатися в інкасуєчому банку до настання терміну платежу за ним або повертається банку ремітенту. Останній передає вексель клієнту-довірителю, який може дисконтувати його або отримати належну суму після настання терміну платежу, можливе, за певних обставин, форфейтування чи перефінансування.

Цей вид інструкції використовується при розрахунках за комерційним кредитом. Трасат до здійснення платежу вступає у право володіння товаром. Отже, акцепт для нього означає термін відстрочки платежу за векселем. Для продавця (трасанта), після відвантаження товару, акцепт тратти може бути використаний як форма забезпечення кредиту. Однак акцептування векселя залишається ризиковою операцією для продавця, оскільки він наражається на ризик неплатежу за векселем. Щоб уникнути цього, довірителю (продавцю) варто вимагати, щоб акцепт був доповнений авалем інкасуєчого або іншого першокласного банку. Аваліст за векселем несе солідарну відповідальність (разом з трасатом, трасантом, індосантом) за оплату векселя.

Вручення документів проти платежу (documents against payment). Банк, що подає документи та, відповідно, права на товар, може вручити їх платнику тільки проти негайної оплати. «Негайно» в міжнародній практиці означає «найпізніше, коли прийде товар». Якщо продавець (довіритель) не хоче довго чекати отримання своїх коштів, він в інкасовому дорученні повинен вимагати «платіж за першим поданням документів». При цьому, в договір з купівлі-продажу і в рахунок необхідно включити пункт, згідно з яким, документи повинні бути пред'явлені платнику негайно після їхнього надходження в інкасуєчий банк.

На практиці покупці часто затримують оплату за поставлений товар. Для уникнення затримок з оплатою інкасове доручення має містити вказівку точного періоду, протягом якого покупець має здійснити платіж.

Є ще й інші варіанти інкасо, зокрема, документи без оплати. Документи можуть бути видані без оплати під письмове зобов'язання платника здійснити платіж у визначений термін. Це письмове зобов'язання підписується покупцем і банком покупця. Текст листа складається зазвичай банком-ремітентом або продавцем, що виставляє інкасове доручення.

Акцепт із врученням документів проти платежу. Цей вид інструкцій використовується дуже рідко. У таких інкасових дорученнях продавець вимагає, щоб трасат після пред'явлення документів акцептував вексель строком закінчення його дії в зазначений час (наприклад, через 60 днів після пред'явлення). Водночас він може отримати документи тільки після платежу за векселем. До цього часу товар повинен перебувати на зберіганні.

У такий спосіб документарне інкасо виконує свою функцію: імпортер отримав товар «проти документів», а експортер – гроші (рис. 2.2.5)

Чисте інкасо	Документарне інкасо
<i>Документи проти платежу (documents against payment, D/P)</i>	
Представлення на оплату простого чи переказного векселя із строком по пред'явленню. Вручення оригіналу векселя після отримання платежу.	Переказний вексель, терміном по пред'явленню, і комерційні документи видаються платнику тільки після здійснення ним платежу по векселю.
<i>Документи проти акцепту (documents against acceptance, D/A)</i>	
–	Строковий переказний вексель і комерційні документи видаються платнику тільки після акцепту векселя.
<i>Документи акцепту проти платежу (acceptance, D/P)</i>	
Представлення строкового переказного векселя платнику для акцепту і наступного платежу. Вручення оригіналу векселя платнику після отримання платежу.	Строковий переказний вексель і комерційні документи видаються платнику тільки після акцепту векселя і наступного платежу (в практиці зустрічаються дуже рідко).

Рисунок 2.2.5 – Приклади інкасо з різними видами умов із видачі документів

Документи проти листа про прийняття зобов'язань – передача документів, пов'язана із подачею письмового обов'язку, підписаного покупцем чи банком, здійснити оплату товару в фіксований день в майбутньому (documents against engagement).

Документи проти трастової розписки (documents against trust receipt) – цей вид передачі документів характерний лише для США та застосовується при відстроченні платежу. Таким чином, покупець підтверджує отримання товару «в траст», що означає встановлення довірчої власності. Довірчим власником виступає покупець, а бенефіціаром – продавець (чи інкасуєчий банк).

Якщо інкасо містить переказний вексель, що підлягає оплаті на майбутню дату, то в інкасовому дорученні має бути вказівка чи підлягають комерційні документи видачі платнику проти акцепту, чи проти платежу. За відсутності такої вказівки комерційні документи будуть видаватись лише проти платежу.

Також інкасо поділяється на:

- експортне – банк, за дорученням клієнта, відправляє документи по експортному інкасо на адресу інкасуючого банку з метою отримання акцепту та/або платежу, та відслідковує надходження коштів на рахунок клієнта;

- імпортне – банк діє на підставі інструкцій, отриманих від банку-ремітента, та передає клієнту документи проти акцепту та/або проти платежу;

- зовнішнє – банк вимагає платіж у особи, яка знаходиться за межами країни;

- внутрішнє – банк допомагає зарубіжному банку в отриманні платежу. Інкасо становить лише інкасування документів і банк не гарантує оплату коштів експортеру за відвантажений товар чи надані послуги. Для зменшення ризику несплати при інкасовій формі розрахунків експортер повинен наполягати на наданні покупцем гарантії платежу, яку окремо видає банк. Гарантія, в цьому разі, повинна бути надана на термін, що перевищує термін сплати документів, і на суму, що відповідає сумі наданих на інкасо документів. Розрізняють два типи документів:

- 1) фінансові – включають переказні та прості векселі, чеки, платіжні розписки або подібні документи, що використовуються для отримання платежу грошима;

- 2) комерційні – рахунки, транспортні документи, документи про право власності, інвойси або подібні документи, що не є фінансовими документами.

Відповідно до цього існують два основні види інкасо:

- чисте (clean collection), тобто інкасо тільки фінансових документів;
- документарне (documentary collection), тобто інкасо комерційних документів.

Поділ інкасо на чисте та документарне має практичний аспект. Фінансові документи, що супроводжуються комерційними документами, чи комерційні документи, що не супроводжуються фінансовими документами є доказом виконання угоди із сторони постачальника товару. Крім того, види інкасо дають можливість по-різному розподіляти ризики між сторонами угоди.

Отже, чисте інкасо означає інкасацію (передачу) лише фінансових документів, що не супроводжуються комерційними документами, іншими словами, до банку покупця направляються тільки фінансові документи, проти яких і здійснюється платіж.

Комерційні документи, в тій чи іншій мірі, є доказом виконання експортером своїх зобов'язань по зовнішньоторговельному контракту, що лежить в основі інкасової операції. Для експортера документарне інкасо є більш надійним методом платежу, порівняно з чистим інкасо, оскільки, дозволяє контролювати завантажений товар до моменту оплати і наступної передачі комерційних документів імпортеру. Зниженню ризиків експортера сприяє включення в склад інкасованих документів оборотних документів (наприклад, коносамент), що виконують товаророзпорядчу функцію. При використанні необоротних транспортних документів для зменшення ризику втрати контролю над завантаженим, проте не оплаченим товаром, експортеру потрібно в таких документах вказувати себе як вантажоотримувача.

Документарне інкасо зазвичай використовується в торгових угодах, а чисте інкасо – у разі виконання робіт та надання послуг.

При чистому інкасо банк-ремітент приймає від довірителя-експортера вказані фінансові документи, а репрезентуючий банк у країні платника пред'являє платникові інкасовані фінансові документи до оплати.

Усі розрахункові операції при чистому інкасо проводяться у такому самому порядку, як і при документарному інкасо.

Документарне інкасо – інкасо, за яким до банку покупця направляються комерційні документи, що можуть супроводжуватися фінансовими документами. Документарним інкасо називають також форму розрахунків, за якою продавець доручає банку одержати від покупця (за посередництвом банку покупця, або іншого банку) платіж проти передачі документів, що засвідчують відвантаження товару, виконання робіт або надання послуг. При здійсненні інкасових операцій банки виконують функції довіреної особи та посередника між продавцем та покупцем та, на відміну від операцій з акредитивами, не несуть зобов'язань за несплату (неакцепт) документів.

У практиці міжнародних розрахунків частіше використовують документарне інкасо, що призначається для здійснення платежів, насамперед тоді, коли експортер не хоче відвантажувати товар за відкритим рахунком, але, водночас, не бажає страхувати ризики за допомогою акредитива. Порівняно з поставкою за відкритим рахунком, документарне інкасо гарантує більшу безпеку, оскільки перешкоджає покупцеві отримувати у свою власність товари, не сплативши чи не акцептувавши вексель.

Таким чином, при документарному інкасо банк бере на себе зобов'язання з отримання суми для продавця проти передачі документів, що свідчать про відвантаження товару. У цьому випадку банк діє на підставі інструкцій, одержаних від продавця, і не бере на себе зобов'язань щодо здійснення платежу.

Отже, документарне інкасо – це зобов'язання банку передати документи покупцю, згідно з інкасовими інструкціями:

- після здійснення покупцем платежу на користь продавця;
- за умови акцепту витрат;
- на інших умовах.

У цьому випадку банк діє як довірена особа і посередник між експортером та імпортером. Банк, за дорученням експортера, надає імпортерові документи (рахунок-фактуру, відвантажувальні документи, специфікації, сертифікати тощо), що свідчать про відвантаження товару або надання послуг (згідно із зовнішньоекономічним договором), і проти них інкасує належну експортерові суму або одержує акцепт векселя.

На відміну від акредитивної форми розрахунків, банки при документарному інкасо не беруть на себе зобов'язань здійснити платіж. Їх відповідальність зводиться, здебільшого, до переказування і вручення документів проти сплати чи акцепту, але без власного зобов'язання здійснити платіж, якщо покупець не виконає або не зможе виконати своїх зобов'язань за інкасо. Завдяки меншій формальній строгості ця послуга пов'язана з меншими витратами і є більш гнучкою. Оскільки при документарному інкасо продавець

до моменту відвантаження товару ще не може бути впевнений у тому що покупець дійсно зробить платіж, документарне інкасо підходить для здійснення платежів у таких випадках:

- продавець повністю довіряє покупцеві і впевнений, що останній оплатить відвантажені товари і надані послуги;
- бажання платити і кредитоспроможність покупця не викликають сумніву;
- політичні, економічні та правові умови в країні покупця вважаються стабільними;
- країна-отримувач не має імпорتنих обмежень (наприклад, валютний контроль) або вона надала всі необхідні дозволи. При розрахунках у формі інкасо відповідальність банків обмежується переданням і оформленням документів проти оплати чи акцептування векселя.

До бездокументарних форм платіжних інструментів відносять платіжні картки, електронні гроші, а також інструменти, що поєднують характеристики електронних форм розрахунків. Причому, бездокументарні платіжні інструменти зазвичай є кредитовими, оскільки процедура ініціювання розрахункових операцій здійснюється платником.

Роздрібні платежі є переважно споживчими нетерміновими платежами порівняно невеликої вартості. Системи роздрібного переказу коштів обробляють великий обсяг, відносно невеликих за вартістю, платежів у формі чеків, кредитових переказів, прямих дебетів, операцій через банкомати та операцій електронного переказу коштів у пунктах продажів. Крім цього, грошові перекази, що здійснюються за банківською або поштовою системою, прийнято також вважати формою роздрібних платежів. До роздрібних фінансових послуг відносять широкий перелік послуг, що надаються фінансовими посередниками юридичним і фізичним особам. Серед них – платіжно-розрахункові послуги та послуги з переказу коштів.

Недокументарні форми міжнародних розрахунків

Недокументарні форми міжнародних розрахунків є методами здійснення платежів у міжнародній торгівлі, які не вимагають надання документів, що підтверджують поставку товарів чи послуг. Ці форми розрахунків часто використовуються для спрощення та прискорення платежів між контрагентами, особливо у випадках, коли між ними існує довірливі відносини. До основних недокументарних форм міжнародних розрахунків відносяться передоплата, відкритий рахунок, банківські перекази та інкасо без документів. Основні недокументарні форми міжнародних розрахунків:

1. **Передоплата (Advance Payment).** Передоплата передбачає здійснення імпортером платежу на користь експортера до моменту відправлення товару або надання послуги. Мінімізує ризики для експортера, оскільки він отримує кошти перед поставкою товару. Створює ризики для імпортера, оскільки він не має гарантій отримання товару після здійснення оплати.

Приклад. Український імпортер здійснює передоплату за обладнання, яке буде поставлено з Німеччини через місяць.

2. Відкритий рахунок (Open Account). Відкритий рахунок передбачає відправлення товару експортером з подальшою оплатою імпортером через певний період часу після отримання товару. Зручний для імпортера, оскільки він отримує товар до здійснення оплати. Створює ризики для експортера, оскільки він повинен довіряти імпортеру в частині своєчасної оплати.

Приклад. Український експортер відправляє продукцію до Франції з умовою оплати через 60 днів після отримання товару.

3. Банківський переказ (Bank Transfer). Банківський переказ є прямим платежем з рахунку імпортера на рахунок експортера через банківську систему. Простий і швидкий спосіб здійснення розрахунків. Використовується переважно за наявності довірливих відносин між сторонами.

Приклад. Український імпортер здійснює банківський переказ на рахунок китайського постачальника для оплати імпортованих товарів.

4. Інкасо без документів (Clean Collection). Інкасо без документів передбачає, що банк імпортера отримує платіжні інструкції від банку експортера, але без супроводження товаросупровідних документів. Використовується для розрахунків за товари або послуги, коли не потрібні додаткові документи для підтвердження поставки. Залежить від довіри між сторонами угоди.

Приклад. Український експортер відправляє товар до Італії і направляє інкасове доручення через свій банк без супроводження документів.

Переваги та недоліки недокументарних форм міжнародних розрахунків

Переваги:

1. Простота та швидкість. Менше адміністративних процедур і швидше проведення платежів.

2. Зниження витрат. Відсутність витрат на оформлення та обробку документів.

3. Зручність. Зручні для регулярних та довірливих торговельних відносин між партнерами.

Недоліки:

1. Ризик неплатежів. Вищий ризик для експортера у випадку відкритого рахунку або передоплати для імпортера.

2. Відсутність документарного підтвердження. Відсутність документів, що підтверджують відправку та отримання товару, може ускладнити вирішення спірних ситуацій.

3. Відсутність гарантій. Відсутність банківських гарантій платежу або поставки товару.

Недокументарні форми міжнародних розрахунків є важливими інструментами для спрощення та прискорення міжнародної торгівлі. Вони включають передоплату, відкритий рахунок, банківські перекази та інкасо без документів. Хоча ці форми розрахунків є менш формалізованими і вимагають високого рівня довіри між партнерами, вони можуть бути ефективними для компаній з налагодженими торговельними відносинами. Однак використання

недокументарних форм розрахунків пов'язане з певними ризиками, які необхідно враховувати під час вибору оптимального способу проведення міжнародних платежів.

Валютні кліринги

Валютні кліринги є механізмом, який використовується для заліку взаємних зобов'язань між країнами або фінансовими установами в іноземній валюті. Цей механізм дозволяє зменшити потребу у фізичних переказах великих сум грошей і знижує валютні ризики, пов'язані з коливаннями курсів. Валютні кліринги сприяють більш ефективному управлінню міжнародними фінансовими операціями і забезпечують стабільність у міжнародних розрахунках.

Основні аспекти валютних клірингів:

1. Сутність валютного клірингу. Валютний кліринг – це система, яка передбачає взаємний залік вимог та зобов'язань між двома або більше країнами або фінансовими установами, що здійснюють операції в різних валютах. Кліринговий механізм дозволяє зменшити кількість фактичних грошових переказів та скоротити обсяг іноземної валюти, необхідної для розрахунків.

2. Типи валютних клірингів:

- багатосторонній кліринг (Multilateral Clearing). Включає кілька учасників, які взаємно заліковують свої вимоги та зобов'язання. Зазвичай здійснюється через центральний кліринговий банк або спеціалізовану установу;

- двосторонній кліринг (Bilateral Clearing). Передбачає залік вимог та зобов'язань між двома країнами або фінансовими установами. Може бути менш складним в управлінні, ніж багатосторонній кліринг.

3. Переваги валютного клірингу:

- зменшення валютних ризиків. Знижує ризики, пов'язані з коливаннями валютних курсів;

- скорочення обсягу переказів. Зменшує потребу у фізичних переказах великих сум грошей;

- зниження витрат. Зменшує витрати на проведення валютних операцій;

- покращення ліквідності. Підвищує ефективність управління ліквідністю у фінансових установах.

4. Недоліки валютного клірингу:

- складність управління. Вимагає координації між численними учасниками та чіткої організації процесів;

- потреба в довірі. Учасники повинні довіряти один одному і дотримуватися встановлених правил;

- обмеження гнучкості. Може обмежувати можливості для проведення негайних операцій.

Процес валютного клірингу:

1. Укладення угоди. Учасники домовляються про умови клірингу, включаючи види операцій, що підлягають клірингу, і частоту заліків.

2. Збір даних. Кожен учасник надає інформацію про свої вимоги та зобов'язання в межах угоди.

3. Розрахунок заліків. Центральна клірингова установа або визначений учасник проводить залік вимог та зобов'язань між усіма учасниками.

4. Здійснення розрахунків. Після заліку учасники проводять необхідні платежі для врегулювання залишкових зобов'язань.

Приклади валютних клірингів:

1. Європейська клірингова система (EUROCLEAR). Один з найбільших клірингових центрів у Європі, що обслуговує фінансові установи та забезпечує залік операцій з цінними паперами та валютою.

2. Кліринговий банк міжнародних розрахунків (CLS Bank). Забезпечує багатосторонній залік валютних операцій між великими фінансовими установами, знижуючи ризики розрахунків.

3. Двосторонні валютні клірингові угоди між країнами. Угоди між країнами для заліку взаємних зобов'язань у межах міжнародної торгівлі.

Валютні кліринги є важливим інструментом у системі міжнародних розрахунків, що дозволяє зменшити валютні ризики, скоротити обсяги фізичних переказів грошей та знизити витрати на проведення валютних операцій. Вони сприяють підвищенню ефективності управління ліквідністю та забезпечують стабільність міжнародних фінансових операцій. Хоча клірингові механізми вимагають координації та довіри між учасниками, їхні переваги значно перевершують потенційні недоліки, роблячи валютні кліринги важливим компонентом сучасної глобальної економіки.

Тема 2.3 Організація міжнародного кредитування

План

- 1. Міжнародний кредит як економічна категорія.*
- 2. Основні форми міжнародного кредиту.*
- 3. Валютно-фінансові і платіжні умови міжнародного кредиту.*
- 4. Міжнародний кредит як різновид міжнародних розрахунків.*

Міжнародний кредит як економічна категорія

Міжнародний кредит є важливою економічною категорією, що відображає економічні відносини між країнами та міжнародними фінансовими інституціями, пов'язані з наданням і використанням фінансових ресурсів на умовах повернення, терміновості та платності. Він сприяє розвитку міжнародної торгівлі, інвестицій, економічного зростання та стабільності світової економіки.

Міжнародний кредит – міждержавний рух капіталу у формі надання валютних і товарних ресурсів на умовах зворотності, строковості та платності.

Як економічна категорія він виражає відносини між кредиторами та позичальниками різних країн з приводу надання, використання та погашення позики разом із відповідними відсотками.

Основні характеристики міжнародного кредиту:

1. Терміновість. Кредит надається на певний період часу, після якого позичальник зобов'язується повернути позичені кошти. Термін міжнародних кредитів може бути короткостроковим (до 1 року), середньостроковим (1–5 років) або довгостроковим (понад 5 років).

2. Повернення. Позичальник зобов'язаний повернути кредиторів суму основного боргу та нараховані відсотки у визначені терміни.

3. Платність. За користування кредитними ресурсами позичальник сплачує кредиторів відсотки, розмір яких залежить від умов кредитного договору, кредитного рейтингу країни та інших факторів.

4. Гарантії. Міжнародні кредити часто супроводжуються наданням гарантій, які можуть бути надані урядом, банком або іншою фінансовою установою.

Функції міжнародного кредиту:

- фінансування міжнародної торгівлі. Міжнародний кредит забезпечує фінансові ресурси для здійснення експортно-імпортних операцій, сприяючи розвитку міжнародної торгівлі;

- розподіл капіталу. Сприяє перерозподілу капіталу між країнами, направляючи фінансові ресурси туди, де вони можуть бути використані з найбільшою ефективністю;

- стабілізація економік. Надає фінансову підтримку країнам, що стикаються з економічними труднощами, сприяючи стабілізації їхніх економік;

- інвестиції в розвиток. Забезпечує фінансування проєктів економічного розвитку, таких як інфраструктурні проєкти, промислові підприємства, освіта та охорона здоров'я.

Негативні наслідки міжнародного кредитування:

- кредит поглиблює диспропорції, які вже є в економіці країн – позичальниць, оскільки сприяє розширенню виробництва в найбільш прибуткових галузях і посилює прірву між ними та тими галузями, до яких він не залучається;

- міжнародний кредит слугує економічним механізмом для вилучення коштів у країн-позичальниць. Вони втрачають значну частину доходів від перекачування відсотків і дивідендів за кордон, що пригнічує сукупний попит та внутрішнє виробництво;

- надмірне залучення зовнішніх позик, їхнє неефективне використання може породжувати загрози для макроекономічної стабільності, оскільки підвищується вразливість національної фінансової системи до дії зовнішніх шоків. Нарощування зовнішньої заборгованості супроводжується підвищенням валютних ризиків, ризиків рефінансування боргу і провокує боргову кризу;

- розвинуті країни часто використовують міжнародний кредит із метою створення вигідної для себе економічної й політичної ситуації в країнах-імпортерах.

Основні форми міжнародного кредиту

Міжнародний кредит відіграє важливу роль у фінансуванні міжнародної торгівлі, інвестицій та економічного розвитку. Він надається у різних формах, залежно від мети, умов кредитування, типів учасників та інших факторів. Нижче наведено основні форми міжнародного кредиту:

1. Комерційні кредити.

1.1. **Експортний кредит.** Кредит, наданий експортерам для фінансування виробництва та поставки товарів або послуг за кордон. Може надаватися експортно-кредитними агентствами (наприклад, ЕКА) для підтримки національних експортерів.

1.2. **Імпортний кредит.** Кредит, наданий імпортерам для фінансування закупівлі товарів або послуг з-за кордону. Забезпечує імпортерам можливість придбати товари до здійснення фактичної оплати.

1.3. **Комерційні банківські кредити.** Кредити, надані комерційними банками для фінансування зовнішньоторговельних операцій. Можуть бути короткостроковими (до 1 року), середньостроковими (1–5 років) або довгостроковими (понад 5 років).

2. **Міждержавні кредити.** Кредити, надані урядами однієї країни урядам іншої країни. Використовуються для підтримки економічного розвитку, фінансування інфраструктурних проєктів, стабілізації економіки тощо.

3. Кредити міжнародних фінансових організацій.

3.1. **Кредити Міжнародного валютного фонду (МВФ).** Кредити, надані МВФ країнам-членам для стабілізації їхніх платіжних балансів та підтримки економічних реформ. Зазвичай супроводжуються умовами щодо макроекономічної політики країни-позичальника.

3.2. **Кредити Світового банку.** Кредити, надані Світовим банком для фінансування проєктів економічного розвитку в країнах, що розвиваються. Спрямовані на розвиток інфраструктури, освіти, охорони здоров'я тощо.

3.3. **Кредити Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР).** Кредити, надані ЄБРР для підтримки розвитку ринкових економік в країнах Центральної та Східної Європи. Спрямовані на фінансування приватного сектора, інфраструктурних проєктів, екологічних програм тощо.

4. **Фінансовий лізинг.** Форма кредитування, за якої одна сторона (лізингодавець) надає іншій стороні (лізингоодержувачу) право користування активом (обладнанням, транспортом тощо) на певний період за орендну плату. Лізингоодержувач може отримати право викупу активу після закінчення строку лізингу.

5. **Форфейтинг.** Форма фінансування, за якої експортер продає свою дебіторську заборгованість (векселі або інші платіжні зобов'язання) форфейтеру (банку або фінансовій установі) з дисконтом. Форфейтер бере на себе всі ризики, пов'язані з дебіторською заборгованістю, забезпечуючи експортеру негайне отримання коштів.

6. **Факторинг.** Продаж експортерами своїх дебіторських зобов'язань факторинговій компанії з дисконтом. Факторингова компанія надає фінансування, управління дебіторською заборгованістю та інкасо боргів.

7. Облігаційні позики. Кредити, отримані шляхом випуску облігацій на міжнародних фінансових ринках. Облігації можуть бути розміщені на міжнародних ринках капіталу і куплені інвесторами з різних країн.

Валютно-фінансові і платіжні умови міжнародного кредиту

Процес організації міжнародного кредиту охоплює: попередні переговори про надання кредиту; підготовку листа про зобов'язання позичальника у разі надання кредиту; укладення угоди про кредит (звичайної або відновлювальної); якщо це синдикований кредит, то існує ще угода банків про участь у кредиті й угода про відступлення боргу одного з учасників синдикату іншим учасникам.

В угоді про надання міжнародного кредиту визначаються його валютно-фінансові й платіжні умови:

- валюта кредиту і платежу;
- сума (ліміт) кредиту;
- строк кредиту;
- вартість кредиту;
- забезпеченість кредиту;
- захист від кредитних, валютних, регіональних та інших ризиків.

Валюта кредиту і платежу – одна з найважливіших умов міжнародного кредиту, бо від її вибору залежить подальший фінансовий стан кредитора. На вибір валюти впливають: стабільність валюти; рівень відсоткової ставки; практика міжнародних розрахунків; ступінь інфляції; динаміка курсу валют.

До валюти міжнародних кредитів належать:

- національні грошові одиниці;
- євровалюта;
- міжнародні розрахункові валютні одиниці.

Коли валюта платежу не збігається з валютою кредиту, то це так звані м'які позики.

Сума (ліміт) кредиту – частина позичкового капіталу, який надається в товарній чи грошовій формі позичальникові. Сума банківського кредиту ще має назву «кредитна лінія».

Міжнародний кредит надається у вигляді однієї частки чи кількох часток (траншів), які можуть різнитися умовами.

Строк міжнародного кредиту – це також одна із важливих умов міжнародного кредиту. До факторів, що впливають на строк міжнародного кредиту, відносять:

- цільове призначення;
- співвідношення попиту та пропозиції аналогічних кредитів;
- розмір контракту;
- національне законодавство;
- традиційну практику кредитування;
- міждержавні угоди.

Для визначення ефективності кредиту розрізняють повний і середній строк.

Повний строк міжнародного кредиту – це строк від початку використання кредиту до його повного погашення. Цей строк визначається за формулою:

$$C_{\text{п}} = P_{\text{в}} + P_{\text{п}} + P_{\text{поч}},$$

де $C_{\text{п}}$ – повний строк кредиту;

$P_{\text{в}}$ – період використання кредиту, який включає період поставки товару і визнання покупцем заборгованості за кредитом шляхом акцепту векселів експортера;

$P_{\text{п}}$ – пільговий період, тобто період між закінченням використання кредиту і початком його погашення. Є важливим елементом строку кредиту, особливо в разі великомасштабних поставок;

$P_{\text{поч}}$ – період погашення – це період, протягом якого здійснюється погашення кредиту.

Середній строк міжнародного кредиту:

- показує, на який період у середньому припадає вся сума кредиту;
- використовується для порівняння ефективності кредитів з різними умовами;
- включає повністю пільговий період і половину строку використання і погашення кредиту.

Формула розрахунку середнього періоду така:

$$C_{\text{ср}} = \frac{1}{2} P_{\text{в}} + P_{\text{п}} + \frac{1}{2} P_{\text{поч}},$$

де $C_{\text{ср}}$ – середній строк кредиту;

$P_{\text{в}}$ – період використання;

$P_{\text{п}}$ – пільговий період;

$P_{\text{поч}}$ – період погашення.

Зазвичай середній строк менший від повного строку.

$C_{\text{п}} = C_{\text{ср}}$, якщо кредит надається відразу на повну суму і погашається одночасним внеском.

Умови погашення міжнародного кредиту бувають такі:

- погашення рівними частинами протягом визначеного строку;
- нерівномірне погашення залежно від зафіксованих в угоді принципу і графіка (наприклад, збільшення частки до кінця строку);
- з одноразовим погашенням всієї суми кредиту;
- ануїтетні (рівні річні внески головної суми позики і процентів).

«Ціна» міжнародного кредиту базується на відсоткових ставках країн – провідних кредиторів, насамперед США, Японії, Німеччини.

Реальна відсоткова ставка – це номінальна ставка за вирахуванням темпу інфляції за певний період.

Грант-елемент (пільговий елемент, субсидії) – показує, який обсяг платежів у рахунок погашення кредиту економить позичальник за умови отримання кредиту на більш пільгових умовах, ніж ринкові.

Забезпеченість – одна з головних умов міжнародного кредиту. Забезпечення міжнародного кредиту може бути фінансово-товарне та юридичне.

Захист від кредитних, валютних, регіональних та інших ризиків. Ця умова міжнародного кредиту передбачає, що при визначенні валютно-фінансових умов міжнародного кредиту кредитор ураховує:

- кредитоспроможність – спроможність позичальника отримати кредит;
- платоспроможність – спроможність позичальника своєчасно і повністю розрахуватися за своїми зобов'язаннями.

Міжнародний кредит як різновид міжнародних розрахунків

Міжнародний кредит є важливою формою фінансових відносин, яка забезпечує надання грошових коштів або товарів однією країною іншій на умовах повернення, терміновості та платності. Він є складовою міжнародних розрахунків і відіграє ключову роль у фінансуванні міжнародної торгівлі, інвестицій та економічного розвитку. Основні види міжнародного кредиту включають комерційний кредит, державний кредит, банківський кредит та кредити міжнародних фінансових організацій.

Основні види міжнародного кредиту:

1. Комерційний кредит надається експортерами імпортерам у формі відстрочення платежу за поставлені товари або надані послуги. Основні форми комерційного кредиту:

- авансовий платіж (Advance Payment). Імпортер здійснює оплату наперед, до отримання товару або послуги;
- відкритий рахунок (Open Account). Експортер відправляє товар, а імпортер здійснює оплату у визначений термін після отримання товару;
- документарний акредитив (Letter of Credit). Банківська гарантія, яка забезпечує оплату експортеру за умови надання відповідних документів;
- документарне інкасо (Documentary Collection). Банк експортера передає документи банку імпортера, який видає їх імпортеру проти платежу або акцепту тратти.

2. Державний кредит надається урядами однієї країни урядам іншої країни на підтримку економічного розвитку, фінансування інфраструктурних проєктів, стабілізацію економіки тощо. Основні форми державного кредиту:

- двосторонні кредити. Кредити, що надаються однією країною іншій на двосторонній основі;

- міжнародні кредити. Кредити, що надаються міжнародними фінансовими організаціями (наприклад, МВФ, Світовий банк) для підтримки економічного розвитку країн-членів.

3. Банківський кредит надається комерційними банками для фінансування зовнішньоторговельних операцій, інвестицій та інших міжнародних економічних діяльностей.

4. Кредити міжнародних фінансових організацій надаються такими організаціями, як Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР) для підтримки економічного розвитку та стабілізації економік країн-членів. Основні форми кредитів міжнародних фінансових організацій:

- стабілізаційні кредити. Кредити, що надаються МВФ для підтримки макроекономічної стабільності країн;
- проектні кредити. Кредити, що надаються Світовим банком та ЄБРР для фінансування конкретних інвестиційних проектів в інфраструктурі, освіті, охороні здоров'я тощо.

Міжнародний кредит як різновид міжнародних розрахунків є важливим інструментом для фінансування міжнародної торгівлі, інвестицій та економічного розвитку. Різні форми міжнародного кредиту, включаючи комерційні кредити, державні кредити, банківські кредити та кредити міжнародних фінансових організацій, забезпечують доступ до фінансових ресурсів на умовах повернення, терміновості та платності. Валютно-фінансові і платіжні умови міжнародного кредиту визначають порядок і механізм надання, використання і повернення кредитних коштів, що забезпечує ефективне управління фінансовими ресурсами та мінімізацію ризиків для кредиторів і позичальників.

Міжнародна платоспроможність країни характеризується кількома макроекономічними показниками:

- обсяг державного боргу;
- співвідношення між внутрішньою і зовнішньою складовими державного боргу;
- експортний потенціал економіки;
- стан платіжного балансу;
- забезпечення зовнішнього боргу валовими валютними резервами центрального банку країни.

Існує кілька видів участі банків у кредитуванні зовнішньої торгівлі:

- банківський кредит, коли імпортер або його банк виписує боргові зобов'язання на ім'я банку кредитора;
- банківський кредит, коли банки, що кредитують, купують в експортерів кредитні зобов'язання (векселі, банківські гарантії тощо);
- акцепт банками векселів, виставлених на них експортерами або імпортерами, за якого акцептант стає безпосереднім платником за векселем.

Кредити за експортно-імпортними операціями видаються на такі цілі:

- оплату платіжних документів, виписаних експортером;

- кредити під контракти за експортом;
- кредити іноземних операцій у формі купівлі в експортера векселів, що акцептовані експортером;
- кредити за документарними акредитивами, валютні кредити імпортера і під контракти за імпортом. Банківський кредит з імпорту включає:
 - кредит, що видається при акцепті чи погодженні банку-імпортера на сплату тратти експортера;
 - акцептно-рамбурсний кредит (акцепт векселя банком за умови отримання гарантії з нього з боку іноземного банку, що обслуговує імпортера);
 - пряме банківське кредитування іноземних покупців;
 - кредитні лінії (для своїх іноземних позичальників на оплату зовнішньоторговельних угод, різновидом кредитної лінії є поновлення ролловерної лінії, що широко використовується на ринку єрвоалют);
 - факторинг (експортер, що продав товар на умовах кредиту, отримує від факторингової компанії ряд послуг у вигляді вилучення заборгованості, обліку експортних тратт, здійснення контролю);
 - лізинг (передача юридичного права власності споживачеві товарів);
 - компенсаційні угоди (довготерміновий кредит на базі взаємних поставок товарів на однакову вартість);
 - страхування мультинаціональних контрактів (включає величезні суми, що спільно страхуються комерційними банками і національними страховими компаніями експортного кредитування).

За допомогою банківських кредитів продавцеві, у формі обліку тратт, факторингу, форфейтингу, долаються недоліки фірмових кредитів, що обмежені власними засобами експортера.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3 РЕГУЛЮВАННЯ СФЕРИ МІЖНАРОДНИХ РОЗРАХУНКІВ

Тема 3.1 Валютна політика і валютний контроль в Україні

План

1. *Сутність та види валютної політики.*
2. *Інструменти валютної політики.*
3. *Валютне регулювання: поняття, цілі та форми.*
4. *Валютні обмеження та фінансовий моніторинг.*

Сутність та види валютної політики

Розбудова повноцінного валютного ринку в нашій державі та його ефективне регулювання є необхідною умовою формування відкритої ринкової економіки з усіма необхідними засобами стимулювання роботи суб'єктів господарювання у зовнішньо-економічній сфері. Важлива роль у цьому процесі належить механізму розроблення та ефективної реалізації центральним банком повноцінної валютної політики, що охоплює всі необхідні інструменти впливу на валютні відносини і є одним із найважливіших елементів у загальній системі заходів щодо підтримання макроекономічної і фінансової стабільності та стимулювання економічного зростання.

Економічні, політичні та культурні зв'язки між різними країнами опосередковуються рухом грошових коштів, пов'язаних з оплатою товарів і послуг, ввезенням і вивезенням капіталів. Цей рух коштів у міжнародних зв'язках визначає зміст валютних відносин. Зрозуміло, що глобалізація економічних процесів, поглиблення міжнародного поділу праці, формування світового ринку та інтегрування національних господарств у світову економічну систему визначають істотне зростання ролі валютних відносин, а отже, і підвищують значення відповідних функцій держави з їхнього регулювання, що на практиці здійснюється у формі відповідної валютної політики.

Валютна політика – це сукупність здійснюваних державою економічних, організаційних та правових заходів у сфері валютних відносин з метою реалізації стратегічних завдань розвитку національної економіки.

Зміст стратегічних завдань валютної політики визначає її як органічну складову економічної політики держави в цілому. Стратегічними завданнями валютної політики є:

- 1) забезпечення стійкого економічного зростання;
- 2) підтримання стабільного рівня цін (низького рівня інфляції);
- 3) сприяння високому рівню зайнятості в національному господарстві (низький рівень безробіття);
- 4) забезпечення зовнішньоекономічної рівноваги (тобто рівноваги платіжного балансу країни).

Незважаючи на те, що валютна політика є невід'ємною складовою макроекономічної політики держави загалом, вона має і цілий ряд своїх специфічних завдань, котрі визначають її роль саме у регулюванні валютної

сфери економічних відносин. Такими специфічними завданнями валютної політики, зокрема, є:

- забезпечення стабільного функціонування внутрішнього валютного ринку країни і недопущення кризових та спекулятивних явищ;
- сприяння нормальній організації грошового обігу в країні для забезпечення товарообмінних операцій у зовнішньоекономічній сфері;
- створення адекватних правових умов організації валютних відносин для розвитку зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання і припливу іноземних інвестицій;
- підтримання стабільного рівня обмінного курсу національної валюти на грошовому ринку й забезпечення належної купівельної спроможності національної грошової одиниці;
- оперативне регулювання сальдо платіжного балансу для своєчасного погашення зовнішньої заборгованості;
- лібералізація або обмеження можливостей суб'єктів господарювання у здійсненні валютних операцій залежно від загальних цілей економічної політики держави.

У зв'язку з тим, що до суб'єктів валютної політики можна віднести всіх учасників валютних відносин, сам процес реалізації валютної політики відбувається на трьох основних рівнях:

- рівень підприємств, організацій і банків, що володіють значними обсягами валютних коштів, беруть активну участь у валютних відносинах та формують власну валютну політику;
- рівень національних держав, котрі в особі їхніх урядів та центральних банків розробляють валютну політику, що визначає особливості поведінки всіх інших суб'єктів валютних відносин;
- міждержавний рівень, на якому формування валютної політики відбувається на основі міжнародних угод у валютній сфері.

Найважливішим є процес формування і реалізації валютної політики на національному рівні, що здійснюється державою в особі центрального банку країни. При цьому здійснення центральним банком своїх функцій як головного органу монетарного регулювання економіки визначає тісний зв'язок між його грошово-кредитною та валютною політикою. Цей взаємозв'язок насамперед визначається таким.

По-перше, і валютна, і грошово-кредитна політика проводяться єдиним державним органом – центральним банком. Це створює належні організаційні можливості для координації зусиль його підрозділів у проведенні відповідних регулятивних заходів як на грошовому, так і на валютному ринку країни, дає змогу виробляти єдину стратегію і тактику дій щодо впливу на операції суб'єктів обох цих ринків.

По-друге, стратегічні завдання валютної політики відповідають стратегічним цілям грошово-кредитної політики центрального, що вказує на підпорядкованість здійснюваних центральним банком країни регулятивних заходів єдиним стратегічним завданням державної економічної політики –

насамперед стабільність національних грошей, економічне зростання, висока зайнятість.

По-третє, ряд інструментів грошово-кредитної політики центральний банк використовує для реалізації завдань валютної політики. Зокрема, дисконтна (процентна) політика, операції на відкритому ринку, встановлення обов'язкових резервних вимог можуть використовуватися центральним банком для активного впливу на кон'юнктуру валютного ринку країни, а також відповідно на динаміку обмінного курсу національної валюти.

Попри зазначені обставини, необхідно пам'ятати, що валютна політика є цілком самостійним напрямом діяльності центрального банку, а тому для її реалізації нарівні із загальними інструментами монетарної політики він використовує цілий ряд специфічних інструментів, спрямованих на регулювання саме валютного ринку (валютні інтервенції, девальвації і ревальвації, валютні обмеження, диверсифікація валютних резервів).

Крім того, необхідною умовою успішного проведення валютної політики є зв'язок її не лише з грошово-кредитною політикою центрального банку, а й із тими цілями та завданнями, які ставляться перед економічною політикою держави загалом, і насамперед її бюджетною, податковою та зовнішньоекономічною політикою, що передбачають особливості акумулювання та перерозподілу значної маси грошових ресурсів у національній економіці. Усе це безпосередньо позначається і на стані валютних відносин.

Важливе значення для розуміння сутності і цілей валютної політики має поділ її на два основні види: поточну (короткострокову) і структурну (довгострокову).

Поточна валютна політика – це сукупність регулятивних заходів центрального банку щодо оперативного повсякденного впливу на динаміку обмінного курсу, кон'юнктуру валютного ринку, обсяги валютних операцій у країні.

Основними цілями поточної валютної політики є забезпечення рівноваги платіжного балансу, стабільного рівня валютного курсу та створення сприятливих умов для зовнішньоекономічної діяльності. Ці цілі передбачають вплив центрального банку на ті операції економічних агентів, котрі вони проводять на валютному ринку країни. Отже, саме функціонування валютного ринку є основним об'єктом впливу поточної валютної політики центрального банку.

Інструменти валютної політики

Інструменти валютної політики – це дії, які центральні банки вживають для впливу на грошову масу та кредитні умови в економіці. Мета валютної політики – підтримувати цінову стабільність, сприяти повному зайнятості та сприяти економічному зростанню.

Існує три основні типи інструментів валютної політики:

1. Грошово-кредитна політика – це найпоширеніший інструмент валютної політики. Він включає купівлю або продаж державних облігацій на відкритому ринку для впливу на відсоткові ставки та грошову масу, головними цілями є:

- забезпечення цінової стабільності, контроль рівня інфляції та підтримка стабільності цін;
- сприяння повному зайнятості, стимулювання економічного зростання та створення нових робочих місць;
- підтримка економічного зростання, забезпечення сприятливих умов для розвитку економіки.

Центральний банк використовує різні інструменти для реалізації грошово-кредитної політики, найпоширенішими з яких є:

- операції на відкритому ринку, купівля або продаж державних облігацій на відкритому ринку. Це впливає на процентні ставки та грошову масу;
- резервні вимоги, визначення мінімальної суми резервів, які комерційні банки повинні зберігати в центральному банку. Це впливає на обсяг кредитів, які можуть видавати комерційні банки;
- дисконтна ставка, відсоткова ставка, за якою комерційні банки можуть позичати гроші у центрального банку. Це впливає на вартість запозичень для комерційних банків і, отже, на обсяг кредитів, які вони видають;
- ставка рефінансування, процентна ставка, за якою банки надають кредити один одному. Це впливає на вартість запозичень для банків і, отже, на обсяг кредитів, які вони видають.

2. Резервні вимоги – це мінімальна сума резервів, яку комерційні банки повинні зберігати у центральному банку. Зміна резервних вимог може вплинути на обсяг кредитів, які може видавати комерційний банк.

Цілі резервних вимог:

- впливати на грошову масу. Зміна резервних вимог може призвести до збільшення або зменшення резервів комерційних банків, що також може вплинути на їхню здатність надавати кредити. Це, зі свого боку, може вплинути на загальну грошову масу в економіці;
- підтримувати платоєспроможність банків. Резерви забезпечують ліквідність комерційних банків, що дозволяє їм виконувати свої зобов'язання перед клієнтами;
- знижувати системні ризики. Резервні вимоги можуть допомогти знизити ризик банківської кризи, оскільки вони гарантують, що банки мають достатньо коштів для покриття своїх потенційних втрат.

Види резервних вимог:

- обов'язкові резерви – це мінімальна сума коштів, яку комерційні банки зобов'язані зберігати у центральному банку;
- норма резервування – це відсоток від депозитів або інших зобов'язань комерційних банків, який вони повинні зберігати у вигляді резервів.

В Україні резервні вимоги встановлюються Національним банком України. НБУ використовує резервні вимоги як один з інструментів грошово-кредитної політики. Поточні резервні вимоги в Україні:

– обов’язкові резерви 6 % від депозитів в гривні та 12 % від депозитів в іноземній валюті;

– норма резервування 0 % від депозитів фізичних осіб та 10 % від депозитів юридичних осіб.

НБУ може змінювати резервні вимоги залежно від економічної ситуації.

3. Дисконтна ставка – це відсоткова ставка, за якою комерційні банки можуть позичати гроші у центрального банку. Зміна дисконтної ставки може вплинути на вартість запозичень для комерційних банків і, отже, на обсяг кредитів, які вони видають. Цілі дисконтної ставки:

- впливати на вартість запозичень для комерційних банків. Зміна дисконтної ставки може зробити кредити для комерційних банків дешевше або дорожче, що також може вплинути на їхню здатність надавати кредити;

- впливати на відсоткові ставки по кредитах. Зміна дисконтної ставки може призвести до зміни відсоткових ставок по кредитах, які комерційні банки пропонують своїм клієнтам;

- стимулювати або стримувати економічне зростання. Зниження дисконтної ставки може стимулювати економічне зростання, роблячи кредити більш доступними, а підвищення дисконтної ставки може стримувати економічне зростання, роблячи кредити менш доступними.

Центральні банки зазвичай використовують комбінацію цих інструментів для досягнення своїх цілей валютної політики.

Валютна політика може значно впливати на економіку. Наприклад, підвищення відсоткових ставок може спричинити зниження інфляції, але також може призвести до уповільнення економічного зростання. Зниження відсоткових ставок може стимулювати економічне зростання, але також може призвести до зростання інфляції.

Важливо, щоб центральні банки уважно зважували потенційні вигоди та ризики різних інструментів валютної політики, перш ніж використовувати їх.

Валютне регулювання: поняття, цілі та форми

Досягнення зазначених завдань забезпечується через дві ключові форми практичної реалізації валютної політики, якими є валютне регулювання та валютний контроль.

Валютне регулювання – це діяльність держави в особі уповноважених нею органів, що передбачає проведення законодавчих, економічних та організаційних заходів, котрі визначають порядок здійснення операцій з валютними цінностями на території країни. Фактично валютне регулювання охоплює цілий комплекс важелів, які дають змогу державі регламентувати всі види операцій з валютними цінностями, здійснювані суб’єктами ринку.

При цьому до складу валютних цінностей належать не лише власне іноземна валюта у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а й банківські метали (золото, срібло, платина, метали платинової групи), платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті або банківських металах (акції, облігації, купони до них,

векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи).

Основними завданнями валютного регулювання є:

- захист національної валюти, що передбачає мінімізацію зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на її купівельну спроможність;
- установа оптимального режиму обмінного курсу національної валюти, спроможного збалансувати інтереси експортерів та імпортерів задля ефективної участі країни у міжнародному поділі праці;
- регламентація порядку використання іноземної валюти суб'єктами валютного ринку країни, що визначає динаміку його кон'юнктури, а отже, і стан обмінного курсу;
- захист прав власності на валютні цінності, що є необхідною умовою ефективного руху валютного капіталу та розвитку валютного ринку країни;
- визначення статусу національної валюти, що передбачає встановлення відповідного режиму її конвертованості для забезпечення стратегічних завдань розвитку національної економіки та її участі у світовому господарстві.

Залежно від виду використовуваних державою інструментів валютне регулювання може бути прямим або опосередкованим.

Пряме валютне регулювання становить сукупність законодавчих та нормативно-правових актів, а також адміністративних дій органів державної влади, що визначають порядок проведення операцій з валютними цінностями.

Опосередковане валютне регулювання передбачає використання економічних важелів впливу на поведінку суб'єктів валютного ринку шляхом створення у них економічної зацікавленості у проведенні тих чи інших валютних операцій.

В Україні головним виконавчим органом валютного регулювання, що видає нормативні акти у сфері валютної політики держави та використовує сукупність інструментів для впливу на валютні операції суб'єктів ринку, є Національний банк України.

Валютне регулювання – одна із форм державного впливу на учасників зовнішньоекономічної діяльності з метою дотримання інтересів національної економіки, що забезпечується через відповідне валютне законодавство. У зв'язку з цим основним засобом, що забезпечує ефективність здійснюваного валютного регулювання, є валютний контроль.

Валютний контроль – це сукупність заходів, спрямованих на забезпечення виконання встановлених державою законів, норм і правил проведення валютних операцій. Згідно з чинним законодавством України всі валютні операції за участі резидентів і нерезидентів підлягають валютному контролю.

Основні завдання валютного контролю такі:

- визначення відповідності здійснюваних валютних операцій чинному законодавству та наявності необхідних для цього ліцензій;

- перевірка виконання резидентами зобов'язань в іноземній валюті перед державою, а також зобов'язань щодо продажу валюти на внутрішньому валютному ринку;
- перевірка обґрунтованості здійснених платежів в іноземній валюті;
- перевірка повноти та об'єктивності обліку і звітності за валютними операціями суб'єктів господарювання;
- перевірка зобов'язань щодо декларування валютних цінностей та іншого майна резидентів, яке перебуває за межами України.

Органи, що здійснюють валютний контроль, мають право вимагати й одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті у межах повноважень, визначених чинним законодавством.

Процес реалізації валютної політики у кожній країні забезпечується практичним використанням центральним банком певної сукупності інструментів.

Інструменти валютної політики – це ті прийоми, важелі, методи, які використовуються для впливу на валютні відносини суб'єктів ринку з метою реалізації завдань валютного регулювання і валютного контролю в країні.

Усі інструменти валютної політики залежно від способів їхнього використання та особливостей впливу на валютні операції можна умовно поділити на економічні та адміністративні (рис. 3.1.1).

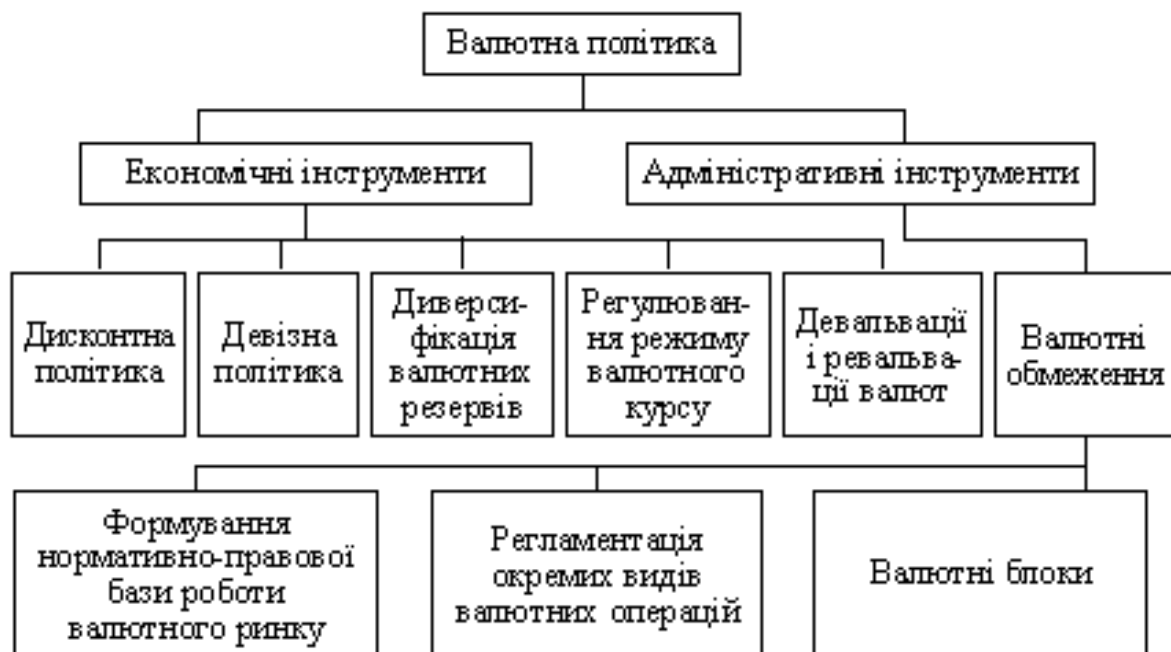

Рисунок 3.1.1 – Інструменти реалізації валютної політики

I. Економічні інструменти валютної політики передбачають використання різних засобів стимулювання економічної зацікавленості суб'єктів ринку у здійсненні тих чи інших валютних операцій з метою впливу на динаміку обмінного курсу та інші макроекономічні параметри розвитку національного

господарства. До складу основних економічних інструментів реалізації валютної політики центрального банку належать:

- 1) дисконтна політика;
- 2) девізна політика;
- 3) диверсифікація валютних резервів;
- 4) регулювання режиму валютного курсу;
- 5) девальвації і ревальвації валют.

1. Дисконтна політика – це система заходів центрального банку щодо встановлення і періодичної зміни облікової ставки за кредитами, що надаються комерційним банкам, з метою впливу на динаміку валютного курсу, стан платіжного балансу і рух капіталів, а також динаміку кредитних вкладень, грошової маси і цін. Отже, реалізація дисконтної політики центрального банку має як внутрішній, так і зовнішній аспект.

Зовнішній аспект дисконтної політики передбачає вплив на динаміку валютного курсу через стимулювання припливу або ж відпливу капіталів, чому активно сприяє зміна ринкової норми відсотка, оскільки капітали переміщуються між країнами у пошуках найбільш ефективних з погляду прибутковості сфер їхнього застосування.

За таких обставин підвищення відсоткових ставок на ринку збільшує попит на національну валюту як об'єкт інвестування, що веде до підвищення її курсу внаслідок припливу іноземних капіталів.

У разі зниження офіційної облікової ставки та відповідної реакції ринкових ставок відсотка спостерігається вплив короткострокових капіталів у ті країни, де рівень банківських ставок перебуває на вищому рівні, що зумовлює зниження курсу національної валюти.

Ефективність дисконтної політики як інструмента валютного регулювання має певні обмеження. Зокрема, якщо вплив капіталів з країни обумовлений політичною й економічною нестабільністю, то підвищення відсоткових ставок не здатне зупинити цей процес. Справді, в умовах кризи довіри до уряду й банківської системи, високого ризику вкладення капіталів, нестійкого курсу національної валюти та відсутності належних гарантій збереження іноземних інвестицій механізм дисконтної політики не здатний активно впливати на динаміку обмінного курсу. З іншого боку, доволі складно з належним рівнем достовірності прогнозувати вплив конкретної зміни облікової ставки центрального банку на зміну кредитних вкладень в економіку і рух міжнародних капіталів, що не дає змогу достатньо оперативно й гнучко використовувати цей інструмент валютної політики для впливу на стан валютного ринку.

Серед недоліків дисконтної політики можна також відзначити деяку суперечливість її внутрішніх і зовнішніх аспектів впливу на економічні процеси. Наприклад, центральний банк має знижувати відсоткові ставки задля стимулювання банківського кредитування національної економіки і зростання виробництва. Водночас зниження ринкової норми відсотка не стимулює припливу капіталів і може спричинити дефіцит платіжного балансу. Підвищення ж відсоткових ставок попри можливий приплив капіталів з-за

кордону має дестимулюючий вплив на вітчизняне виробництво. У зв'язку із зазначеними обставинами центральний банк повинен використовувати дисконтну політику лише у комплексному поєднанні з іншими інструментами валютного регулювання.

2. Девізна політика – це інструмент валютної політики, що впливає на обмінний курс національної валюти через купівлю-продаж державними органами іноземної валюти (девіз). Власне, саме поняття девізи означає платіжні засоби в іноземній валюті, призначені для міжнародних розрахунків (звідси і назва політики). Девізна політика проводиться у формі валютних інтервенцій.

Валютна інтервенція – пряме втручання центрального банку в операції на валютному ринку з метою впливу на обмінний курс національної валюти через операції з купівлі-продажу іноземних валют.

Задля підвищення обмінного курсу національної валюти центральний банк продає іноземну валюту, а для його зниження – скуповує іноземну валюту на ринку. Отже, центральний банк забезпечує підтримання стабільності кон'юнктури на внутрішньому валютному ринку країни у такий спосіб: коли наявна надлишкова пропозиція іноземної валюти, центральний банк скуповує її, щоб не допустити необґрунтованого зміцнення національної грошової одиниці, і навпаки, коли надходжень валютних коштів на внутрішній ринок недостатньо, центральний банк продає іноземну валюту, з тим щоб не допустити зниження обмінного курсу національної валюти.

Валютні інтервенції можуть проводитися також і для стимулювання експортних операцій. Задля цього перед центральним банком як мета валютної політики може ставитися завдання забезпечити штучне заниження курсу національної валюти. Завдяки цьому експортери в обмін на виручену ними іноземну валюту отримують більше коштів у національній валюті та збільшують власну норму прибутку або ж, підтримуючи цю норму на незмінному рівні, забезпечують реалізацію своїх товарів за кордоном за нижчими цінами, підвищуючи свою конкурентоспроможність.

Механізм проведення валютних інтервенцій передбачає залучення до відповідних операцій на валютному ринку певного кола комерційних банків, що виконують роль свого роду первинних дилерів на ринку, поширюючи ефект від валютних інтервенцій центрального банку через власні операції зі своїми клієнтами та з іншими банками на загальну динаміку обмінного курсу. У більшості випадків об'єктом купівлі-продажу національної валюти в обмін на іноземну в процесі валютних інтервенцій є долар США, а сьогодні зростає також і роль євро.

Основними джерелами коштів для проведення валютних інтервенцій є офіційні золотовалютні резерви країни. Зміна їхнього рівня може відображати масштаби державного втручання у процес формування обмінних курсів на валютному ринку. У зв'язку з цим інформація про обсяги інтервенцій у багатьох країнах вважається секретною, з тим щоб конфіденційність дій центрального банку обмежила можливості спекулятивного втручання у динаміку валютних курсів.

Крім того, важливим джерелом коштів для проведення валютних інтервенцій можуть бути короткострокові взаємні кредити, що надаються центральними банками один одному в національних валютах згідно з відповідними міжбанківськими угодами. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що участь у валютних інтервенціях можуть брати центральні банки кількох країн. Наприклад, з метою недопущення значного зниження курсу американського долара відносно японської єни активну участь у відповідних валютних інтервенціях нарівні із Федеральною резервною системою США неодноразово брав Банк Японії.

Залежно від впливу на динаміку внутрішніх економічних процесів валютні інтервенції центрального банку поділяються на стерилізовані та нестерилізовані. Стерилізованими називаються валютні інтервенції, за яких зміна іноземних активів центрального банку компенсується відповідною зміною його внутрішніх активів. Наприклад, для того щоб уникнути внаслідок продажу національної валюти на валютному ринку країни надмірного непередбачуваного зростання грошової маси, а отже і сплеску інфляції, центральному банку потрібно здійснити зворотну операцію з внутрішніми активами, у ролі яких можуть бути державні цінні папери. У цьому разі необхідно реалізувати на ринку на відповідну суму державні цінні папери, з тим щоб вилучити надлишкову грошову масу. Нестерилізованими називаються валютні інтервенції, за яких зміна валютних резервів центрального банку веде до зміни грошової маси в країні.

Водночас необхідно зазначити, що використання девізної політики має і певні обмеження. Це пов'язано передусім із тим, що валютна інтервенція може мати лише тимчасовий характер, тому що розміри офіційних золотовалютних резервів є зазвичай обмеженими. А це означає, що продаж іноземної валюти з резервів має обов'язково чергуватися з її купівлею. Інакше резерви надто швидко будуть вичерпані. Це означає, що валютні інтервенції можуть бути ефективними лише у разі незначних коливань кон'юнктури на внутрішньому валютному ринку та порівняно незначних обсягах нерівноваги платіжного балансу. Нестабільність цінової динаміки на внутрішньому ринку також може перешкоджати досягненню цілей девізної політики.

Отже, валютні інтервенції не можуть бути ефективним інструментом валютної політики в періоди валютних криз і нестабільної фінансової ситуації в країні. Проте вони є доволі дієвим засобом впливу на обмінний курс національної валюти у процесі поточного регулювання центральним банком валютних відносин, особливо коли перебіг господарських процесів у країні відзначається достатнім рівнем стабільності.

3. Диверсифікація валютних резервів – це інструмент валютної політики центрального банку, який передбачає регулювання структури офіційних валютних резервів шляхом включення до їхнього складу іноземних валют різних країн. Під валютними резервами розуміють належні державі офіційні запаси іноземної валюти, що перебувають у центральному банку, у банківських установах інших країн та міжнародних валютно-кредитних організаціях.

Безпосередньою формою розміщення валютних резервів можуть бути:

- а) готівка (банкноти і монети);
- б) залишки на депозитних рахунках у зарубіжних банках;
- в) цінні папери, номіновані в іноземній валюті.

Основними цілями диверсифікації валютних резервів є:

- захист від валютного ризику, тобто ризику втрат коштів унаслідок коливання обмінних курсів різних валют;
- забезпечення міжнародних розрахунків, зокрема і розрахунків за зовнішньою заборгованістю країни;
- проведення валютних інтервенцій на ринку, для чого у складі резервів мають бути відповідні обсяги необхідних видів іноземних валют.

Механізм застосування цього інструменту валютної політики передбачає зазвичай продаж нестабільних валют і купівлю більш стійких валют, а також валют, необхідних для проведення міжнародних розрахунків та інтервенцій.

Загалом активність центрального банку у використанні цього інструменту валютної політики обумовлюється цілою низкою чинників. По-перше, це рівень валютних ризиків, що визначається поточною кон'юнктурою світових фінансових ринків та перспективами коливань обмінних курсів іноземних валют. Чим вища нестабільність фінансових ринків, а відтак і обмінних курсів, тим більшою є потреба у диверсифікації валютних резервів. По-друге, на величину, склад і структуру валютних резервів, а отже, і необхідність їхньої диверсифікації, значно впливає стан платіжного балансу країни: його активне сальдо визначає можливості збільшення резервів, а пасивне – обумовлює потребу їхнього використання на погашення зовнішніх боргів. По-третє, від того, наскільки активно використовує центральний банк девізну політику як інструмент валютного регулювання, залежать обсяги інтервенцій на внутрішньому валютному ринку та, відповідно, величина і структура необхідних для цього валютних резервів.

Отже, диверсифікацію валютних резервів можна більшою мірою розцінювати як допоміжний засіб регулювання валютних відносин, належне використання якого забезпечує ефективність інших основних інструментів реалізації валютної політики.

4. Регулювання режиму валютного курсу – діяльність центрального банку, спрямована на встановлення порядку визначення і зміни обмінного курсу національної валюти відносно іноземних валют.

Обмінний курс – це вартість грошової одиниці однієї країни, виражена у грошових одиницях іншої країни, групи країн або в міжнародних розрахункових одиницях. Необхідність визначення обмінного курсу обумовлена такими основними чинниками: по-перше, торгівлею товарами, послугами, рухом капіталів і кредитів як об'єктивними передумовами обміну національних валют; по-друге, потребою порівняння цін світових і національних ринків, а також економічних показників різних країн, виражених у національних валютах; по-третє, необхідністю періодичної переоцінки суб'єктами ринку своїх зарубіжних активів.

Установлення режиму валютного курсу перебуває у виключній компетенції держави, яка доручає відповідні регулятивні заходи валютної

політики центральному банку. Центральні банки можуть застосовувати два основні різновиди режиму валютних курсів: фіксований валютний курс і плаваючий валютний курс.

Загалом вибір центральним банком режиму валютного курсу залежить не лише від конкретних завдань валютної політики щодо впливу на валютний ринок, а й від більш широких аспектів, котрі охоплюють стан економіки, грошового обігу, інфляції, платіжного балансу, місце національного господарства у системі світових господарських зв'язків, обсяг нагромаджених у країні золотовалютних резервів тощо.

5. Девальвація і ревальвація валют є інструментом валютної політики, сутність якого полягає у діяльності центрального банку країни, офіційно спрямованої на зміну обмінного курсу національної валюти в бік зниження чи підвищення.

Девальвація – це зниження обмінного курсу національної валюти відносно іноземних валют або міжнародних розрахункових одиниць. Її об'єктивною основою є завищення офіційного валютного курсу порівняно з реальною купівельною спроможністю національної грошової одиниці. Якщо, скажімо, темпи інфляції в одній країні вищі, ніж в іншій, то купівельна спроможність її валюти буде нижчою, а отже, і обмінний курс потребує зниження, оскільки відображає вже меншу кількість товарів і послуг, які можна придбати за цю валюту.

В умовах золотого стандарту девальвація означала зниження державою офіційного золотого вмісту національної грошової одиниці. З припиненням розміну банкнот на золото девальвація стала винятково інструментом валютної політики.

Девальвація сприяє експорту шляхом збільшення норми прибутку в національній валюті, що позитивно впливає на сальдо платіжного балансу і сприяє припливу валютної виручки в країну. Водночас девальвація обумовлює подорожчання імпорту, що може призвести до розвитку інфляційних процесів і, крім того, робить дорожчим процес обслуговування зовнішнього боргу країни, оскільки для погашення заборгованості за іноземними кредитами потрібно купувати, відповідно, іноземну валюту, для чого, зі свого боку, потрібно витратити більше національної валюти.

Утім, центральний банк може вдаватися до свідомих заходів щодо навмисного девальвування національної валюти, потреба в якому пов'язана не з об'єктивними процесами динаміки внутрішніх цін, а з необхідністю штучними заходами стимулювати експорт. У цьому разі йдеться про валютний демпінг, тобто знецінення національної валюти з метою масового експорту товарів за цінами, нижчими за світові.

Протилежним до девальвації методом реалізації валютної політики є ревальвація. Ревальвація – це підвищення курсу національної валюти відносно іноземної та міжнародних валютних одиниць. Об'єктивною передумовою для ревальвації є нижчі темпи інфляції у цій країні порівняно з іншими. У результаті купівельна спроможність національної грошової одиниці

виявляється заниженою порівняно з іноземними, що вимагає підвищення офіційного обмінного курсу національної валюти.

Ревальвація в умовах золотомонетного стандарту означала підвищення металевого вмісту грошових одиниць і застосовувалась як метод грошової реформи для стабілізації обігу банкнот і відновлення розміну їх на золото. В умовах Бреттон-Вудської валютної системи ревальвацію змушені були проводити країни зі стійким активним сальдо платіжних балансів, оскільки офіційні курси їхніх валют виявлялися заниженими порівняно із реальною купівельною спроможністю.

Порівняно з девальвацією в сучасних умовах ревальвація є більш рідкісним явищем. Вона значно більшою мірою вигідна для імпортерів і не вигідна для експортерів, оскільки ціни на продукцію останніх на світових ринках стають вищими. Імпортерам же придбання іноземної валюти для оплати товарів, які ввозяться в країну, обходиться дешевше, що підвищує їхню норму прибутку. Те ж саме стосується і вигідності придбання валюти для обслуговування зовнішніх боргів.

Терміни «девальвація» і «ревальвація» можуть використовуватись і для визначення тривалого і стійкого зниження або підвищення обмінного курсу національної валюти відповідно.

У цьому разі девальвація і ревальвація відображають об'єктивний ринковий процес, що визначає зміну обмінного курсу національної валюти під впливом динаміки попиту і пропозиції на валютному ринку. За таких обставин центральний банк часто-густо змушений діяти з урахуванням цих ринкових сил, змінюючи офіційний обмінний курс відповідно до обставин, що склалися.

Валютні обмеження та фінансовий моніторинг

Валютні обмеження – це сукупність регулятивних заходів, які передбачають установлення законодавчих або нормативних правил щодо заборони, лімітування і регламентації операцій резидентів і нерезидентів з валютою і валютними цінностями.

Валютні обмеження – один із найважливіших інструментів реалізації валютної політики держави. Його ключовим завданням є формування правового поля реалізації суб'єктами валютного ринку валютних операцій передусім шляхом регламентування порядку їхнього здійснення через систему законодавчих і нормативних актів.

В Україні основними законодавчими актами, що регламентують діяльність валютного ринку і валютні операції економічних агентів, є насамперед Закон України «Про валюту і валютні операції», а також закони України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про зовнішньоекономічну діяльність», крім того, нормативну базу, що формує систему валютних обмежень, утворює сукупність відповідних постанов Національного банку України.

Окрім формування правового поля для організації операцій резидентів і нерезидентів з валютними цінностями на території країни, важливими завданнями валютних обмежень є:

- 1) підтримання обмінного курсу національної валюти на заданому рівні;
- 2) вирівнювання платіжного балансу;
- 3) збільшення обсягів офіційних золотовалютних резервів.

Реалізація цих завдань передбачає посилення адміністративного впливу держави в особі центрального банку на порядок здійснення тих чи інших валютних операцій шляхом лімітування можливостей їхнього здійснення суб'єктами ринку. Потреба у таких заходах може бути зумовлена неефективністю чи недієвістю традиційних економічних інструментів реалізації валютної політики центробанку в разі порушення нормального перебігу економічних процесів (наприклад, у періоди валютних криз, виникнення значного диспаритету у зовнішній торгівлі, зростання обсягів зовнішньої заборгованості тощо).

Регламентація окремих видів операцій з валютними цінностями на внутрішньому валютному ринку країни може здійснюватися за такими основними напрямками:

- визначення порядку використання іноземної валюти на території країни, що передбачає зазвичай запровадження різного роду обмежень на використання іноземної валюти як засобу розрахунків і платежів;
- регулювання строків здійснення платежів за експортними та імпорнтними операціями, що може стати важелем впливу на величину валютних потоків, що надходять та вивозяться з країни;
- установлення вимог щодо обов'язкового продажу всієї або частини валютної виручки експортерів-резидентів на внутрішньому валютному ринку країни;
- обмеження прав фізичних осіб чи суб'єктів господарювання володіти і розпоряджатися іноземною валютою (запроваджується здебільшого за умов установлення валютної монополії держави на зовнішньоекономічну діяльність);
- запровадження обмежень на отримання резидентами зовнішніх кредитів;
- регулювання вивезення капіталів за кордон, а також репатріації прибутків вітчизняними експортерами та зарубіжними інвесторами;
- обмеження прав банків на здійснення строкових (форвардних, ф'ючерсних, опціонних) операцій з придбання валюти, що слугує засобом запобігання спекулятивному тиску на динаміку обмінного курсу національної валюти;
- визначення порядку здійснення зарубіжних інвестицій резидентами та умов інвестування капіталів усередині країни зарубіжними інвесторами;
- регламентація способів використання валютних рахунків в уповноважених банках, а також порядку відкриття резидентами рахунків у банківських установах за кордоном.

Конкретний перелік і обсяг запроваджуваних валютних обмежень залежать від економічної ситуації в країні, розвитку зовнішньоекономічної сфери, ступеня інтегрованості національної економіки у світову економічну

систему, стабільності ситуації на внутрішньому валютному ринку країни. Відповідно до цих моментів спрямованість валютних обмежень, запроваджуваних урядом і центральним банком країни, може змінюватися від більш жорсткої до більш ліберальної форми регламентації операцій з валютними цінностями, і навпаки.

У міжнародній сфері економічних відносин валютні обмеження можуть використовуватися як інструмент структурної валютної політики. У цьому випадку валютні обмеження можуть набувати форми валютної блокади.

Валютна блокада – це система економічних санкцій у формі валютних обмежень, що накладаються однією країною або групою країн на іншу країну, з метою перешкоджання використанню нею своїх валютних цінностей задля реалізації певних економічних чи політичних вимог. Процес реалізації валютної блокади може здійснюватися у таких основних формах:

1) заморожування валютних цінностей певної країни (тобто її іноземних авуарів), що зберігаються в іноземних банках через позбавлення власників рахунків права вільно розпоряджатися коштами на них;

2) припинення іноземних допомог уряду певної країни;

3) запровадження заборони національним компаніям щодо реалізації інвестиційних проєктів на території країни, яка є об'єктом валютної блокади;

4) відмова у наданні кредитів, зокрема й кредитів міжнародних валютно-кредитних організацій.

Сьогодні політика валютних обмежень у зазначених вище формах використовується у міжнародній сфері економічних відносин насамперед з метою боротьби із фінансовою підтримкою міжнародних терористичних угруповань, а також протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. До міжнародних органів, на які покладено відповідні функції, належить передусім Група розроблення фінансових заходів боротьби з відмиванням коштів (далі – FATF), а також інші міжнародні організації, діяльність яких спрямована на співробітництво у запобіганні та протидії легалізації (відмиванню) доходів. Рекомендації FATF, зокрема, розглядаються як міжнародний стандарт для боротьби з відмиванням капіталів: зміцнення національних правових і фінансових систем, підвищення ефективності регулюючих режимів, розвиток міжнародного співробітництва правоохоронних органів та здійснення інших заходів, спрямованих на боротьбу з відмиванням капіталів. Країни, що не дотримуються цього стандарту, заносяться у так званий «чорний» список FATF і щодо них можуть вжити низку заходів адміністративного впливу, передусім у плані обмеження грошових операцій з фізичними і юридичними особами цих країн, тобто прямі валютні обмеження.

Тема 3.2 Валютні правовідносини

План

- 1. Сутність валютних правовідносин.*
- 2. Зарубіжний досвід валютного регулювання.*
- 3. Методи міжнародного валютного права.*
- 4. Правовий статус органів валютного регулювання.*

Сутність валютних правовідносин

Випуск грошей тісно пов'язаний з національним суверенітетом та символізує владу держави, що виражається в її здатності гарантувати своїм громадянам обмін національних грошей на будь-які інші товари, роботи та послуги. Проте, держава не може нав'язувати свої гроші за межами своїх кордонів. Тому використання національних грошей у міжнародних розрахунках передбачає домовленість сторін і пов'язане з необхідністю обміну на інші грошові одиниці. В міжнародних розрахунках гроші стають валютою.

Перетворюючись на валюту, гроші беруть на себе додаткову функцію – стають товаром, продаються і купляються, мають ціну в грошових одиницях інших країн. Звідси випливає, що валюта як грошовий товар повинна мати не тільки внутрішнє, а й міжнародне визнання. У світовому співтоваристві має бути довіра до засобів платежу того чи іншого учасника міжнародних зв'язків, тобто переконаність у тому, що її можна обміняти на грошові засоби інших країн.

Учасниками валютних операцій виступають: Національний банк України, комерційні банки, валютні біржі, кредитно-фінансові (небанківські) установи, що здійснюють зовнішньоекономічні операції; міжнародні корпорації та інші фінансові установи, що здійснюють іноземні вкладення активів; фізичні особи; брокерські валютні фірми. Учасники валютних операцій виступають агентами валютного ринку країни. Саме між учасниками (агентами) валютного ринку складаються специфічні відносини, які класифікують як валютні. Останні є доволі складними і регулюються не лише нормами фінансового права, але і нормами конституційного, адміністративного, цивільного та кримінального права.

Валютні правовідносини – це врегульовані правовими нормами суспільні відносини, які виникають в процесі здійснення валютних операцій, проведення валютного контролю і регламентування валютного обігу.

Структура валютних правовідносин включає: суб'єкт, об'єкт, зміст.

Закон України «Про валюту і валютні операції» поділяє суб'єктів валютних правовідносин на резидентів і нерезидентів.

Нерезиденти:

а) фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання за межами України, зокрема ті, які тимчасово перебувають на території України;

б) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням за межами України, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави, зокрема ті, частки участі в яких належать резидентам;

в) розташовані на території України іноземні дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва, міжнародні організації та їхні відокремлені підрозділи, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій з місцезнаходженням за межами України, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України.

Резиденти:

а) фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), які мають постійне місце проживання на території України, у тому числі ті, які тимчасово перебувають за межами України;

б) фізичні особи – підприємці, зареєстровані згідно із законодавством України;

в) юридичні особи та інші суб'єкти господарювання з місцезнаходженням на території України, які здійснюють свою діяльність відповідно до законодавства України;

г) дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії та представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності відповідно до законодавства України;

д) відокремлені підрозділи юридичних осіб, а саме філії, представництва, відділення або інші відокремлені підрозділи, що не мають статусу юридичної особи та здійснюють підприємницьку діяльність від імені юридичної особи на території України.

Змістом валютних правовідносин виступають валютні операції, які:

1) пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

2) пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

3) пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

У сфері фінансової діяльності держави валютні відносини, пов'язані з її роллю в розподілі та перерозподілі валового внутрішнього продукту з метою утворення і використання необхідних суспільству валютних фондів, до структури яких відносять:

1) державний валютний фонд;

2) фонд підприємств та організацій для зовнішньоекономічної діяльності;

3) офіційні валютні резерви держави;

4) фонд міжнародних резервів;

5) валютні фонди центрального банку.

Особливостями валютних відносин є те, що вони:

1) формуються у сфері фінансової діяльності держави, яка чітко регламентує порядок утворення й використання централізованих і децентралізованих валютних фондів;

2) безпосереднім приводом для їхнього виникнення є здійснювана державою планова діяльність з утворення і використання необхідних валютних фондів;

3) об'єктом є валютні цінності як засіб платежу в міжнародних розрахунках або такі, що можуть бути сурогатом таких розрахункових засобів, тобто гроші;

4) відбувається еквівалентний, тобто двосторонній, рух грошової та товарної форм між суб'єктами;

5) регулюються нормами не лише фінансового, а й інших галузей права, насамперед цивільного, тобто є комплексними.

Валютні відносини відповідно до рівня їх дії поділяють на міжнародні та внутрішні.

Міжнародні валютні відносини проявляються:

- у зовнішній торгівлі;
- у наданні економічної та технічної допомоги;
- у спільній діяльності в галузі капіталовкладення; міжнародних перевезеннях та ін.

Внутрішні валютні відносини охоплюють суспільні зв'язки, організовані державою в ході розробки та здійснення національної валютної політики й зумовлені утворенням, розподілом і використанням централізованих і децентралізованих валютних фондів, необхідних для виконання певними суб'єктами своїх функцій

Валютні відносини втілюються в конкретних валютних системах. Валютні системи є формою правової та інституційної організації валютних відносин.

Валютна система – державно-правова форма організації валютних відносин. Її призначення – сприяти розвитку економічного співробітництва між країнами за допомогою ефективного опосередкування платежів з експорту, імпорту товарів, капіталу, послуг та ін.

Через валютні системи здійснюється переливання економічних ресурсів з однієї країни до іншої або, навпаки, цей процес блокується. Валютні системи постійно змінюються, розвиваються, відображаючи зміни в національному і міжнародному житті. Валютні системи – складне утворення. Виокремлюють національну, міжнародну (регіональну) та світову валютні системи.

Під національною валютною системою розуміють певний порядок грошових розрахунків держави з іншими країнами. До основних її елементів належать:

- національна валюта – грошова одиниця держави;
- умови обміну національної валюти на золото або інші валюти (конвертованість валюти);
- паритет національної валюти;
- наявність або відсутність валютних обмежень у країні;
- національне регулювання міжнародної валютної ліквідності країни;
- форми та організація міжнародних розрахунків;
- режим національного валютного ринку і ринку золота;
- статус національних установ, що обслуговують та регулюють валютні відносини країни.

Міжнародна (регіональна) валютна система – це правова форма організації валютно-фінансових відносин групи країн з метою сприяння їхнім зовнішньоекономічним відносинам шляхом стабілізації валютних курсів.

Найвідомішою організаційною формою міжнародної валютної системи є Європейська валютна система, що включає такі основні елементи:

- зобов'язання країн-учасниць системи підтримувати коливання валютного курсу своїх національних валют в межах встановленого діапазону;
- утворення спеціальної європейської одиниці – євро;
- надання кредитної та фінансової допомоги урядам країн – членів ЄС, коли вони не мають фінансових можливостей підтримувати курс своєї національної валюти на узгодженому рівні.

Світова валютна система – це форма організації міжнародного грошового обігу, яка утворилася на основі розвитку світового господарства і закріплена міждержавними домовленостями. Нині вона становить сукупність способів, інструментів і міждержавних органів, за допомогою яких здійснюються платежі та розрахунки країн у межах світового господарства. До основних її елементів належать:

- структура міжнародних ліквідних засобів, за допомогою яких здійснюються міжнародні розрахунки (валюта, золото);
- механізм валютних паритетів і курсів;
- умови взаємного конвертування (обміну) національних валют;
- форми міжнародних грошових розрахунків;
- особливості формування та функціонування міжнародних валютних ринків і світових ринків золота;
- статус міждержавних валютно-кредитних організацій, які регулюють міжнародні валютні відносини.

Зарубіжний досвід валютного регулювання

Валютне регулювання в різних країнах світу має свої особливості, які обумовлені історичними, економічними та політичними факторами. Ось декілька прикладів зарубіжного досвіду валютного регулювання:

1. США. США мають плаваючий валютний режим, тобто курс долара США визначається вільно на валютному ринку під впливом попиту та пропозиції. Валютний контроль в країні мінімальний. Федеральна резервна система (ФРС) – центральний банк США – використовує грошово-кредитну політику як основний інструмент валютного регулювання.

2. Європейський Союз (ЄС). Країни-члени ЄС мають єдину валюту – євро. Європейський центральний банк (ЄЦБ) – центральний банк ЄС – проводить єдину грошово-кредитну політику для всієї зони євро. Валютний контроль в країнах-членах ЄС мінімальний.

3. Китай. Китай має керований валютний режим, тобто курс юаня контролюється центральним банком країни – Народним банком Китаю (НБК). Валютний контроль у країні достатньо жорсткий. НБК використовує інтервенції на валютному ринку та адміністративні заходи для регулювання курсу юаня.

4. Японія. Японія має плаваючий валютний режим з інтервенціями центрального банку. Банк Японії (БЯ) використовує грошово-кредитну

політику та інтервенції на валютному ринку для регулювання курсу йєни. Валютний контроль у країні мінімальний.

5. Швейцарія. Швейцарія має плаваючий валютний режим з високим ступенем валютної інтернаціоналізації. Швейцарський національний банк (ШНБ) використовує грошово-кредитну політику та інтервенції на валютному ринку для регулювання курсу швейцарського франка. Валютний контроль у країні мінімальний.

Вплив валютних обмежень на економіку різний по мірі і спрямованості залежно від форм обмежень і валютно-економічного становища окремих країн і світової економіки.

З переходом економічно розвинених країн до вільної конвертованості національних валют, розвитком внутрішнього фінансового ринку, зміцненням зв'язків цих країн із міжнародними валютно-фінансовими структурами та здійсненням найважливіших реформ грошово-кредитної політики ряд валютних обмежень для міжнародного руху платежів і капіталів (переважно в західноєвропейських країнах, а також США і Японії) був скасований, і контроль за рухом капіталу здебільшого забезпечується шляхом застосування ринкового механізму та інструментів грошово-кредитної політики.

Одним із завдань МВФ, зафіксованої в його Статуті, є сприяння «створенню багатосторонньої системи розрахунків за поточними операціями та усунення обмежень валютного обміну». Стаття VIII Статуту забороняє країнам – членам МВФ «всяке обмеження платежів і трансфертів», здійснюваних їхніми резидентами «у ході поточних операцій», і всяку «обмежувальну дискримінаційну практику», зобов'язує їх підтримувати вільну конвертованість іноземних авуарів в їхню валюту, коли останні були отримані в результаті поточних розрахунків. Варто зазначити, що кількість країн, що приєдналися до ст. VIII Статуту МВФ, поступово розширюється: в 1965 р. – 27, у 1978 р. – 46 (1/3 країн – членів МВФ), в 1985 р – 60 (40 %), в 1994 р – 88 (49 %), в 2004 р. – 158 (85 %).

Аналогічний підхід міститься і в актах інших міжнародних організацій. Зокрема, у межах ОЕСР 12 грудня 1961 прийняті і діють Кодекс лібералізації руху капіталів і Кодекс лібералізації поточних невидимих операцій. Пункт 1 ст. 56 Угоди про заснування Європейського союзу забороняє встановлення будь-яких обмежень щодо руху капіталів між державами – членами Європейського союзу, а п. 2 цієї ж статті забороняє встановлення обмежень, пов'язаних із здійсненням поточних платежів у відносинах між членами Європейського союзу і у відносинах між членами Європейського союзу і третіми країнами.

Разом з тим ст. XIV Статуту Міжнародного валютного фонду передбачає тимчасовий режим, що дозволяє кожній країні, до того як умови стануть більш сприятливими, підтримувати обмежувальні заходи, на які її змусили війна або рівень розвитку. Крім того, Статут Міжнародного валютного фонду передбачає можливість і в ряді випадків обов'язок країн вводити валютні обмеження щодо руху капіталів в умовах нестабільності економіки. Більш того, можливість отримання кредиту в МВФ поставлена в залежність від ефективності

використання валютних обмежень для вирівнювання платіжного балансу країни.

Зараз щорічні звіти МВФ «Про конвертованості і валютних обмеженнях», що виходять з 1950 р, свідчать, що валютні обмеження в тій чи іншій мірі зберігаються в більшості країн – членів МВФ. Зокрема з 185 країн – членів МВФ близько 40 країн здійснюють контроль за платежами по поточних операціях і майже 130 країн – за капітальними операціями.

Методи міжнародного валютного права

Міжнародне валютне право – це галузь міжнародного права, яка регулює валютні відносини між суб'єктами міжнародного права.

Основні цілі міжнародного валютного права:

1. Забезпечення стабільності світової валютної системи. Міжнародне валютне право встановлює правила, які спрямовані на запобігання валютним кризам та підтримку стабільності курсів валют.

2. Сприяння розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій. Міжнародне валютне право регулює валютні операції, пов'язані з міжнародною торгівлею та інвестиціями, з метою полегшення цих процесів.

3. Захист національних економічних інтересів. Міжнародне валютне право надає державам право вживати заходів для захисту своїх національних економічних інтересів від негативного впливу світових валютних ринків.

Джерела міжнародного валютного права:

- міжнародні договори, найважливішим джерелом міжнародного валютного права є міжнародні договори, такі як Угода про Статут Міжнародного валютного фонду, Вашингтонська угода, Паризька угода тощо;
- звичаї міжнародного права, які склалися в практиці держав, також є джерелом міжнародного валютного права;
- загальні принципи права, такі як принцип справедливості та добросовісності, також застосовуються в міжнародному валютному праві.

Нормативно-правові акти міжнародних організацій, таких як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Банк міжнародних розрахунків, також є джерелом міжнародного валютного права.

Суб'єкти міжнародного валютного права:

- держави є основними суб'єктами міжнародного валютного права;
- міжнародні організації, такі як Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Банк міжнародних розрахунків, також є суб'єктами міжнародного валютного права;
- юридичні особи такі як банки, фінансові установи, компанії, також можуть бути суб'єктами міжнародного валютного права в певних випадках.

Принципи міжнародного валютного права:

- принцип суверенітету. Держави мають суверенне право на регулювання своїх валютних відносин;

- принцип свободи торгівлі. Держави повинні утримуватися від запровадження необґрунтованих обмежень на міжнародну торгівлю та інвестиції;

- принцип рівності та справедливості. Всі суб'єкти міжнародного валютного права повинні бути рівними перед законом і користуватися справедливим ставленням;

- принцип добросовісності та добросовісної поведінки. Суб'єкти міжнародного валютного права повинні діяти добросовісно та добросовісно;

- принцип співпраці. Суб'єкти міжнародного валютного права повинні співпрацювати один з одним для досягнення спільних цілей.

Міжнародне валютне право використовує різні методи для регулювання валютних відносин між суб'єктами міжнародного права.

Основні методи міжнародного валютного права:

- нормативно-правовий метод. Цей метод полягає у встановленні норм міжнародного валютного права за допомогою міжнародних договорів, звичаїв та інших джерел. Прикладами нормативно-правових актів міжнародного валютного права є Угода про Статут Міжнародного валютного фонду, Вашингтонська угода, Паризька угода тощо;

- інституційно-правовий метод. Цей метод полягає у створенні міжнародних валютних інституцій, які забезпечують реалізацію норм міжнародного валютного права. Прикладами міжнародних валютних інституцій є Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Банк міжнародних розрахунків тощо;

- договірно-правовий метод. Цей метод полягає у регулюванні валютних відносин за допомогою міжнародних договорів, які укладаються між суб'єктами міжнародного права. Прикладами міжнародних договорів у сфері валютного регулювання є Угода про валютні розрахунки та платежі між Україною та Росією, Угода про валютні розрахунки та платежі між Україною та Білоруссю тощо;

- інтерпретаційний метод. Цей метод полягає у тлумаченні норм міжнародного валютного права з метою визначення їхнього змісту та застосування. Інтерпретація норм міжнародного валютного права може здійснюватися міжнародними судами, арбітражними комісіями та іншими органами

- правозастосовчий метод. Цей метод полягає у реалізації норм міжнародного валютного права в практичній діяльності суб'єктів міжнародного права. Правозастосування норм міжнародного валютного права може здійснюватися державними органами, міжнародними організаціями та приватними суб'єктами.

Окрім основних методів, міжнародне валютне право використовує й допоміжні методи:

- порівняльно-правовий метод. Цей метод полягає у порівнянні норм міжнародного валютного права з нормами національного валютного права різних країн. Порівняльно-правовий метод використовується для вивчення

досвіду правового регулювання валютних відносин у різних країнах та для вдосконалення норм міжнародного валютного права;

- історико-правовий метод. Цей метод полягає у вивченні історії розвитку міжнародного валютного права. Історико-правовий метод використовується для розуміння сучасних норм міжнародного валютного права та для прогнозування їхнього розвитку в майбутньому;

- статистичний метод. Цей метод полягає у збиранні та аналізі статистичних даних про валютні відносини між суб'єктами міжнародного права. Статистичний метод використовується для оцінки ефективності норм міжнародного валютного права та для розробки нових норм.

Вибір методу міжнародного валютного права залежить від конкретного завдання, яке стоїть перед дослідником або юристом-практиком.

Правовий статус органів валютного регулювання

Органи валютного регулювання – це державні органи, які уповноважені здійснювати валютне регулювання на території країни.

Їх правовий статус визначається:

- Конституцією країни. Конституція встановлює загальні принципи функціонування державних органів, у тому числі органів валютного регулювання;

- законами про валютне регулювання. Ці закони визначають повноваження, функції та структуру органів валютного регулювання;

- іншими нормативно-правовими актами. До цієї категорії належать укази Президента, постанови Кабінету Міністрів, нормативно-правові акти центрального банку країни тощо.

В Україні органами валютного регулювання є:

- Національний банк України (НБУ) є центральним банком країни і має широкі повноваження в сфері валютного регулювання. Він видає нормативно-правові акти з валютних питань, здійснює валютний контроль, проводить валютні інтервенції на валютному ринку тощо;

- Кабінет Міністрів України може встановлювати обмеження на валютні операції та вживати інших заходів щодо валютного регулювання;

- Державна податкова служба України здійснює валютний контроль за резидентами та нерезидентами, які не є уповноваженими банками;

- інші органи виконавчої влади можуть здійснювати валютне регулювання в межах своїх повноважень, визначених законодавством.

Важливо зазначити, що повноваження та функції органів валютного регулювання можуть відрізнятися в різних країнах.

В Україні правовий статус органів валютного регулювання закріплений у Конституції України, Законі України «Про валюту і валютні операції» та інших нормативно-правових актах. Це гарантує їхню незалежність та ефективність у виконанні своїх повноважень.

Діяльність органів валютного регулювання спрямована на:

- забезпечення стабільності національної валюти – це досягається шляхом проведення валютної політики, яка спрямована на контроль за інфляцією та підтримку курсу національної валюти;
- захист національних економічних інтересів – це досягається шляхом регулювання валютних потоків та запобігання незаконному вивезенню капіталу з країни;
- створення сприятливих умов для розвитку міжнародної торгівлі та інвестицій – це досягається шляхом лібералізації валютного режиму та мінімізації адміністративних бар'єрів для валютних операцій.

Валютне регулювання є важливою складовою макроекономічної політики.

Воно відіграє важливу роль у забезпеченні стабільності економіки та сприянні економічному зростанню.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антимонопольний комітет України : сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.amku.gov.ua>, вільний (дата звернення: 10.04.2024). – Назва з титул. екрана.
2. Береславська О. І. Міжнародні розрахунки та валютні операції : навч. посіб. / О. І. Береславська. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. – 368 с.
3. Верховна рада України : сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://www.rada.gov.ua>, вільний (дата звернення: 08.04.2024). – Назва з титул. екрана.
4. Державна служба статистики України : сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>, вільний (дата звернення: 01.04.2024). – Назва з титул. екрана.
5. Зовнішньоекономічна діяльність [Електрон. ресурс] : навч. посіб. / За ред. Козака Ю. Г. – Вид. 6-те, перероб. та доп. – Електрон. текст. дані. – Київ : Центр учбової літератури, 2019. – 292 с. – Режим доступу: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/8350/1/Зовнішньо-економічна%20діяльність.pdf>, вільний (дата звернення: 01.04.2024). – Назва з екрана.
6. Зянько В. В. Міжнародні розрахунки і валютні операції [Електрон. ресурс] : навч. посіб. / В. В. Зянько, І. Ю. Спіфанова, Д. П. Мельничук. – Електрон. текст. дані. – Вінниця : ВНТУ, 2021. – 106 с. – Режим доступу: https://pdf.lib.vntu.edu.ua/books/2021/Zjanko_2021_106.pdf, вільний (дата звернення: 01.04.2024). – Назва з екрана.
7. Міжнародні економічні відносини [Електрон. ресурс] : навчальний наочний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 073 «Менеджмент» освітньої програми «Менеджмент і бізнесадміністрування» / КПІ ім. Ігоря Сікорського ; уклад. : В. В. Дергачова, К. О. Кузнецова, І. М. Манаєнко, В. А. Мельникова, О. С. Ченуша. – Електрон. текст. дані. – Київ : КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. – 340 с. – Режим доступу: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/43469/1/MEV_NP.pdf, вільний (дата звернення: 01.04.2024). – Назва з екрана.
8. Міжнародні економічні відносини [Електрон. ресурс] : підручник / А. І. Крисоватий, Р. Є. Зварич, О. М. Сохацька [та ін.] ; за заг. ред. А. І. Крисоватого, Р. Є. Зварича. – Електрон. текст. дані. – Тернопіль : ЗУНУ, 2021. – 662 с. – Режим доступу: <http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/47101>, вільний (дата звернення: 04.04.2024). – Назва з екрана.
9. Міністерство економіки України : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>, вільний (дата звернення: 06.04.2024). – Назва з титул. екрана.
10. Міністерство фінансів України : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua>, вільний (дата звернення: 06.09.2024). – Назва з титул. екрана.

11. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <https://www.nssmc.gov.ua/>, вільний (дата звернення: 01.04.2024). – Назва з титул. екрана.

12. Національний банк України : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>, вільний (дата звернення: 01.04.2024). – Назва з титул. екрана.

13. Урядовий портал : офіц. сайт. – Електрон. дані. – Оновлюється постійно. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua>, вільний (дата звернення: 01.04.2024). – Назва з титул. екрана.

Електронне навчальне видання

ЯРМАК Ольга Віталіївна

МІЖНАРОДНІ РОЗРАХУНКИ

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ

*(для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
денної і заочної форм навчання зі спеціальності 076 – Підприємництво,
торгівля та біржова діяльність, освітньо-професійна програма
«Підприємництво, торгівля та біржова діяльність»)*

Відповідальний за випуск *Ю. В. Федотова*
Редактор *О. В. Михаленко*
Комп'ютерне верстання *О. В. Ярмач*

План 2024, поз. 113Л

Підп. до друку 19.09.2024. Формат 60 × 84/16.
Ум. друк. арк. 5,3.

Видавець і виготовлювач:
Харківський національний університет
міського господарства імені О. М. Бекетова,
вул. Черноглазівська (Маршала Бажанова), 17, Харків, 61002.
Електронна адреса: office@kname.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
ДК № 5328 від 11.04.2017.